I·S·TURGENJEV

DIM

PREVEO

MIRKO

DIVKOVIĆ

U·ZAGREBU·1913

IZDANJE·MATICE·HRVATSKE

NORTHWESTERN
UNIVERSITY
LIBRARY

The Gift of
Borivoj R. S. Franko-Filipasić

I·S·TURGENJEV

DIM

PREVEO
MIRKO
DIVKOVIĆ

U·ZAGREBU·1913
IZDANJE·MATICE·HRVATSKE

891.7
T93dgXC

INICIJALI I NASLOV T. KRIZMANA.
TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

I.

Desetoga kolovoza 1862. godine, u četiri sata popodne, kupila se u Baden-Badenu pred poznatom „Conversation“ sila naroda. Vrijeme je bilo predivno; sve je unaokolo — zelena drveta, svijetle kuće udobnoga grada, valovite gore — bilo praznično, puno svakoga obilja, pod zrakama blagodatnoga sunca; sve se smiješilo nekako slijepo, povjerljivo i milo, i taj je neodredjeni no prijatni smiješak prelazio s lica na lice, staro i mlado, ružno i lijepo. Pače i same figure pariskih loreta[1] s ovranjenim obrvama i pobijeljene nijesu narušavale opći utisak jasnoga zadovoljstva i klicanja, a šarene vrvce, perje, zlatne i ocalne iskre na šeširima i na koprenama podsjećalo je oko nehotice na oživjeli blijesak i lako igranje proljetnoga cvijeća i kao duga šarenih krila; samo jedini suhoparni, grlati žamor francuskoga žargona nije mogao ptičji žubor niti zamijeniti, niti se s njim porediti.

Medjutim je sve išlo svojim redom. Orkestar je u paviljonu svirao sad potpourri iz Traviate, sad Straussov valčik, sad „Recite joj“, rusku romansu, koju je u glazbu postavio uslužni kapelnik; u igraćim dvoranama, oko zelenih stolova, sjedili su na tijesno one iste svima poznate figure, s istim tupim i lakomim, ako i ne začudjenim, ne ljutitim, uistinu grabežljivim izražajem, što ga podaje pače istim aristokratskim crtama kartaška groznica. Isti tučni i neobično kicoški odjeveni vlastelin iz Tambova, s istom je nedostižnom, grčevitom hitnjom razrogačivši oči, prilegavši prsima k stolu

[1] Cocota, žena boljega staleža, ali laka života.

856343

i ne mareći za hladno smiješenje istih „croupier-a“,[1] u isti čas, kad se viknulo: „rien ne va plus!“[2] razmetao zlatne kolutiće louis d'ora znojnom rukom po svim četverokutnicima roulet-e, i baš je time sebe lišavao svake mogućnosti bilo ma kakoga dobitka, pače i u slučaju sreće. Ovo mu nimalo nije smetalo, da je isto veče sa simpatičnim negodovanjem protiv uvjerenja povladjivao mnijenju kneza Kokò-a o pogubnosti igre, jednomu od poznatih vodja plemićke opozicije, onomu knezu Kokò-u, koji je u Parizu, u salonu princese Matilde, u nazočnosti imperatorovoj, tako lijepo rekao: „Madame, le principe de la propriété est profondement ébranlé en Russie.“[3] Kod ruskoga se drveta — à l' arbre russe — običnim redom skupljali naši ljubazni zemljaci i zemljakinje, dolazili su ponosno, prijazno, modno, pozdravljali jedan drugoga dostojanstveno, lijepo, slobodno, kako se i pristojalo stvorovima, koji su se nalazili na najvišem vrhu suvremenoga obrazovanja, no pošto su se sastali i sjeli, nijesu nipošto znali jedan drugome, što da kažu, te su provodili vrijeme ili kukavnim mlaćenjem prazne slame ili otrcanim, do krajnosti drskim i do krajnosti glupim dosjetkama već odavno ishlapiloga francuskoga eksliterata, u židovskim cipelicama na jadnim nožicama, i s prezrenom bradicom na uprljanoj njuški, lakrdijaša i brbljavca. On im je, à ces princes russes,[4] pripovijedao svakojake slatke besmislice iz starih almanaka Charivari[5] i Tintamarre-a,[5] a ovi, ses princes russes, davili se zahvalnim smijehom kao nehotice priznajući i gospodstvo prevlasti tudjega uma i svoju konačnu nesposobnost, da izmisle štogod zabavno. A medjutim bila je

[1] Croupier, zamjenik bankirov u velikim igraonicama. [2] Više se ne stavlja, uzvik, kojim se zaključuje stavljanje. [3] Gospodjo, načelo vlasništva stubokom je uzdrmano u Rusiji. [4] Ovim ruskim knezovima. [5] Ime satiričkome listu.

tu sva „fine fleur“ našega društva, „sav otmjeni svijet i obrasci mode.“ Tu je bio grof X., naš neporedljivi diletant, duboka muzikalna duša, koji tako božanstveno „pjeva“ romanse, a uistinu ne može dvije note raspoznati ne udarajući uzduž i poprijeko kažiputom prstom po tipkama i pjeva rekao bih sad kao loš ciganin, sad kao pariski brijač. Tu je bio i naš ushićeni barun Z., taj majstor od svake ruke: i literat, i administrator, i vratar i kartaš varalica; tu je bio i knez U., prijatelj religije i naroda, koji je sebi u ono blaženo vrijeme otkupa skupio golem imutak prodajom klipare pomiješane s pasjim stricem; i sjajni general O. O., koji je nešto pokorio, nekoga ukrotio, i opet evo ne zna, kud bi se djeo i čime bi se preporučio; i R. R., zabavni debeljko, koji se drži veoma bolesnim i vrlo pametnim čovjekom, a zdrav je kao bik i glup kao tele... Taj je isti R. R. gotovo jedini u naše vrijeme jošte sačuvao predaje lovova četrdesetih godina, epohe Heroja našega vremena[1] i grofice Vorotinske. On je sačuvao i klamićući hod na peticama, i „le culte de la pose“[2] (ruski se to pače ne da izreći) i neprirodnu tromost kretnjâ, i dremljivu dostojanstvenost izražaja na nepomičnom kao uvrijedjenome licu i naviku zijevanjem prekidati tudji govor, pomnjivo promatrati svoje prste i nokte, smijati se kroz nos, nenadno premetati šešir sa zatiljka na obrve i t. d. i t. d. Tu su pače bili državnici, diplomati, prvaci s evropskim imenima, muževi savjetnici i umnici, koji su sebi utvarali, da je zlatnu bulu izdao papa i da je engleski „poor-tax“[3] porez na siromahe; napokon bilo je tu i vatrenih no stidljivih poklonika kamelija,[4] svjetskih mladih lavova s vanredno krasno razdijeljenom kosom na zatiljku, s prekrasnim spuštenim zaliscima, odjevenih u pravo londonsko odijelo, — mladih lavova, kojima, činilo se, nije ništa smetalo, da budu isto taki bljutavci

[1] Roman Lermontovljev. [2] Njegovanje držanja. [3] Poor-tax (pur taks) porez za siromahe. [4] Gospodja s kamelijama.

kao i onaj naprijed rečeni francuski brbljavac; ali ne! u nas se ne cijeni domaće, — i grofica Š., poznata zakonodavka mode i gran̄anerstva,[1] prozvana od zlih jezika „Caricom osa“ i „Meduzom u ćepici“, voljela se u odsuću brbljavčevu obraćati k Talijanima, koji su se ovuda vrzli, k Moldavcima, amerikanskim „spiritistima‘, k živahnim sekretarima inostranih poslanstva, k Njemčićima sa ženskom, no već opreznom fizionomijom i t. d. Za grofičinim se primjerom povela i kneginja Babeta, ona ista, na kojoj je rukama umro Chopin (u Evropi broje oko tisuću dama, na kojih je rukama on ispustio dušu), i kneginja Anetta, koja bi sve predobila za se, kad ne bi kad i kad nenadno iz nje kao vonj kupusa i sred najfinije ambre provalio, prosta seoska pralja; pa i kneginja Pachette, s kojom se dogodila ova nesreća: muž se njezin popeo na visoko mjesto, te je najedanput, Dieu sait pourquoi,[2] izbio gradskoga načelnika i ukrao 20.000 rubalja u srebru državnih novaca, i smješljiva kneginja Zizi i plačljiva kneginja Zozo, sve su one ostavljale po strani svoje zemljake, nemilostivo s njima drugovali...

Da ostavimo i mi po strani ove dražesne dame i da odemo od glasovitoga drveta, oko koga one sjede u tako skupocjenim, no ponešto neukusnim toilettama, a Gospod im poslao polakšanje od dosade, koja ih izjeda.

II.

Nekoliko koraka od „ruskoga“ drveta sjedio je za malim stolom pred Weberovom kavanom krasan muž od neko trideset godina, srednjega rasta, suhonjav i osmagao, s muškim i prijatnim licem. Nagnuvši se naprijed i opirući se objema rukama o palicu sjedio je mirno i prosto kao čovjek, komu ne može doći na pamet, da bi ga tkogod opazio ili se njime zanimao. Mrke nje-

[1] Le grand genre, otmjeni svijet. [2] Bog bi ga znao zašto.

gove žućkaste velike izrazite oči razmatrale su polagano naokolo, sad nešto žmureći od sunca, sad najednom uporno provodeći kakugod prolaznu ekscentričnu figuru, pri čemu je brz, gotovo djetinji smiješak jedva jedvice trzao tanki njegov brk, usne i ispali jaki podbradak. Odjeven je bio u prostran kaput njemačkoga kroja, a siv mu šešir sakrivao napola visoko čelo. Na prvi je pogled proizveo utisak čestita i radina — nešto samouvjerena muža, kakih ima dosta na bijelome svijetu. On se, činilo se, odmarao od dugotrajnih trudova, te se to prostodušnije zabavljao slikom, koja se pred njim razvijala, što su misli njegove bile daleko, ali se one i vrtjele, misli ove u svijetu posve nesličnu ovome, koji je u ovaj hip njega okružavao. Bio je Rus, zvao se Grigorije Mihajlović Litvinov.

Treba s njim da se upoznamo i po tome valja s kratkim riječima ispripovjediti njegovu sasvim običnu i priprostu prošlost. Kao sin umirovljena činovnika trgovačkoga roda odgajao se ne u gradu, kako bi valjalo očekivati, već na selu. Mati mu bila plemkinja zavodska, veoma dobro i veoma zanosno biće, ipak ne bez značaja. Ako i dvadeset godina mladja od svoga muža, ona je odgoj njegov preobrazila, koliko je mogla, prevukla ga iz činovničke kolotečine u vlastelinsku, ukrotila i umekšala tvrdu njegovu, oporu ćud. Dobrotom njenom stao se on i čisto odijevati i pristojno se vladati i ostavio se psovanja; stao cijeniti učenjake i učenost, ako i nije uistinu nijedne knjige u ruke uzimao, — i svakojako je nastojao da se ne ponizi, pače je stao tiše hoditi i govoriti slabijim glasom sve više o uzvišenim predmetima, što ga nemalo truda stalo. „Ej! ala bih ga izlijemao!“ mislio je kadšto u sebi, a glasno bi izgovarao: „da, da, to je... zaista; to je pitanje.“ I kuću je svoju mati Litvinovljeva uredila evropski; slugama je govorila: „vi“, a nikomu nije dopuštala, da se za objedom najede tako, da zahrče. A što se tiče njezina imanja, to nije ni ona sama, ni muž njezin znao, što bi s njime učinili; bilo

je davno zapušteno, no imalo je mnogo zemlje za različne potrebe, šume i jezero, na kojem je nekoć bila velika fabrika, osnovana revnim, ali bedastim gospodarom, koja je procvala u rukama lopova trgovca, i najposlije propala pod upravom čestita poduzetnika Nijemca. Gospodja je Litvinovljeva već tim zadovoljna bila, da nije razasula svoje imanje i da ga nije zadužila. Na nesreću nije se mogla pohvaliti zdravljem, te je umrla od sušice u istoj godini, kad je sin njezin stupio u moskovsko sveučilište. Tečaja nije svršio poradi prilika (čitatelj saznat će ih poslije) i dospije u pokrajinu, gdje se potucao neko vrijeme bez posla, bez sveza, gotovo bez znanaca. Po milosti nesklonih njemu plemića njegova okružja, proniknutih ne toliko zapadnom teorijom o štetnosti „absyntizma", koliko domaćim uvjerenjem, da je „košulja bliže tijelu", zapade 1855. godine u domobranstvo i malo što ne umrije od tifusa u Krimu; ne vidjevši nijednoga „saveznika" probavi šest mjeseci u zemunici na brijegu Gnjiloga mora,[1] potom je služio po volji, dakako ne bez neprijatnosti i poživjevši na selu zavoli strastveno gospodarstvo. On je poimao, da nije imanje matere njegove zlo i slabo upravljano iznemoglim ocem njegovim davalo ni deseti dio dohodaka, kako bi moglo davati i da bi se ono u iskusnim i vještim rukama preobratilo u zlatno dno, ali je i poimao, da mu je osobito iskustva i znanja nedostajalo — i on se otpravi za granicu, da uči agronomiju i tehnologiju, da uči sasvim iz početka. Preko četiri godine proveo je u Meklenburgu, u Šleskoj, u Karlsruhe-u, pošao je u Belgiju, u Englesku, savjesno se trudio, stekao znanje; nije to lako bilo, no on je u pokušaju do kraja ustrajao i sad se evo uvjeren u duši svojoj o budućnosti svojoj, o koristi, što je donosio svojim zemljacima, možda pače cijelome kraju, odlučio vratiti u domovinu, kud ga je s očajanim zaklinjanjem i s molbama u svakom pismu zvao otac njegov, koga je pot-

[1] Valja da Azovsko?

puno smela emancipacija, razvrstanje zemalja, zakupni ugovori, riječju novi poredak . . . . No zašto je on u Badenu? Zato je u Badenu, što od dana do dan očekuje onamo sestru svoju iz trećega koljena i nevjestu — Taćjanu Petrovnu Šestovljevu. On ju je poznavao gotovo s djetinjstva i proveo s njom proljeće i ljeto u Draždjanima, gdje se ona nastanila s tetkom svojom. On je iskreno ljubio, visoko cijenio mladu svoju rodjaku i svršivši teški svoj, pripravni rad, misleći stupiti na nov put, začeti pravu ne državnu službu, predloži joj, da kao ljubljena žena, kao družica i prijateljica ujedini život svoj sa životom njegovim — na radost i žalost, na trud i odmor „for better for worse“,[1] kako Englezi kažu. Ona pristane i on se otpravi u Karlsruhe, gdje su mu ostale knjige, stvari, papiri . . . . No zašto je on u Badenu, pitat ćete vi opet?

A u Badenu je zato, što se tetka Taćjanina, odgojiteljica njena, Kapitolina Markovna Šestovljeva, stara djevojka od 55 godina, osobito dobrodušna i osobito čestita čudakinja, slobodoumna duša, sva plamteći vatrom samopožrtvovanja i odricanja, esprit fort[2] (čitala je Straussa,[3] — istina potajno pred nećakinjom), i demokratka, zakleta protivnica velikoga svijeta i aristokracije, nije mogla uzdržati od sablazni, da makar samo i vremečak zagleda u sam taj veliki svijet u tako modnom mjestu, kako je Baden . . . Kapitolina je Markovna išla bez krinoline[4] i šišala je bijelu kosu svoju naokrug, no raskoš i sjaj uzrujao je potajno, i bilo joj drago i slatko psovati i prezirati ih . . . . A zašto ne bi obradovali dobru staricu?

No od toga je Litvinov tako miran i priprost, zato on tako samouvjereno gleda naokolo, što je život njegov pred njim odredjen, jasan, što je sudbina njegova odredjena, i što se on ponosi tom sudbinom, i raduje joj se kao djelu svojih ruku.

[1] Bilo kako bilo (dobro ili zlo). [2] Jak duh. [3] Straussovo djelo, Das Leben Jesu. [4] Krinolina, spodnja suknja, široka, u koju bilo nekoliko redova limenih obruča ušiveno. U takoj je krinolini stajala žena kao u zvonu. Taka je suknja u ovo vrijeme bila u modi.

III.

Ba! ba! ba! Evo ga gle! — čuo se najednom nad samim uhom njegovim piskutljiv glas, i nabuhla ga ruka potreptala po ramenu. On podigne glavu — i ugleda jednoga od svojih ne mnogobrojnih moskovskih znanaca, nekoga Bambajeva, čovjeka dobra, iz broja posve praznoglavih, ne više mlada, mekih kao varenih obraza i nosa, s naježenom masnom kosom i uvelim tučnim tijelom. Vječno bez groša i vječno od nečega u zanosu, lutao je Rostislav Bambajev s bukom, ali bez cilja po licu naše mukotrpne majčice zemlje.

— To ti je susret! ponavljao on rasklapajući vodene očice i dižući nadbuhle usne, nad kojima je čudnovato i neumjesno stršio bojadisan brk. — Dakako Baden! Svi pužu ovamo kao žohari. Kako si ti ovamo zapao!

— Četvrti je dan, što sam ovamo došao.

— Otkuda?

— A što to tebi treba znati?

— Kako šta! Ali počekaj, počekaj, ti može biti da ne znaš, tko je jošte ovamo došao? Gubarev! Sâm glavom! Evo ti, tko je ovdje! Juče se dokotrljao iz Heidelberga. Ti se jamačno s njime poznaješ?

Čuo sam o njemu.

— Samo to? Molim te, odmah, ovaj čas odvući ćemo te k njemu. Takoga muža ne poznati! Ali evo baš i Vorošilova... Čekaj, ti se možda i s njime ne poznaješ? Imam čast jednoga drugome predstaviti. Obojica ste učenjaci! Ovaj je pače feniks! Poljubite se!

Izrekavši ove riječi obrati se Bambajev krasnu mladu čovjeku, svježa i ružičasta, ali već serijozna lica, koji je do njega stajao. Litvinov se digne, te se nije, to se razumije, poljubio nego izmijenivši kratak naklon s „feniksom“, komu se sudeći po strogom držanju nije odviše dopala ova neočekivana predstava.

— Rekoh: feniks i ne odstupam od svoje riječi, nastavi Bambajev; — podji u Petrograd, u . . . . ski korpus, i pogledaj na zlatnu ploču: čije je ondje prvo ime? Vorošilova Semena Jakovljevića! Ali Gubarev, Gubarev, braćo moja!! Eto vam, komu valja letjeti, letjeti! Ja se zaista klanjam tome mužu! Ali nesamo ja, svi mu se redom klanjaju. Kakvo on sada djelo piše, o . . . . o . . . . o! . . .

— O čemu radi to djelo? upita Litvinov.

— O svemu, moj brate, vrsta, znaš, Buckle-a[1] . . . samo nešto malo dublje, nešto dublje . . . . Sve će tamo biti riješeno i privedeno do jasnosti.

— A jesi li ti sam čitao to djelo?

— Ne, nijesam ga čitao, i to je pače tajna, koja se ne smije razglašivati; no od Gubareva možeš se svemu nadati! Da! — Bambajev uzdahne i prekrsti ruke. — Kad bi se jošte take dvije tri glave u nas u Rusiji našle, nu što bi to onda bilo, Gospode, Bože moj! Jedno ću ti reći, Grigorije Mihajloviću: zanimao se ti u ovo posljednje vrijeme čime ti drago, — a ja i ne znam, čime se ti uopće zanimaš, — bilo uvjerenje tvoje kakvo ti drago, — ja ga tako isto ne znam, — no u njega, u Gubareva, imat ćeš se čemu poučiti. Na nesreću ne će se on ovdje dugo baviti. I koristiti se valja, ići treba. K njemu, k njemu!

Prolazeći kicoš s ridjom kudravom kosom i modrom vrvcom na nisku šeširu okrene se i pogleda kroz stakalce s podrugljivim smiješkom na Bombajeva. Litvinov se razljuti.

— Što vičeš? — progovori on, — kao da hrta na trag kličeš! Jošte nijesam objedovao.

— Pa što zato? Možemo odmah u Webera . . . u troje . . . Izvrsno! Ti imaš novaca, da platiš za mene? — doda on u pô glasa.

---

[1] Buckle (čit. Bökl), engleski kulturni historik, napisao je djelo „Povijest civilizacije u Engleskoj" na osnovi materijalističke obrade.

— Imam, imam ; samo ne znam pravo . . .

— Prestani, molim te ; bit ćeš mi zahvalan, i njemu bit će drago. Ah, Bože moj ! prekine sam sebe Bambajev. Eto igraju finale iz Ernanija. Kolika li slast ! . . . A s o m . . . m o C a r l o . . . Kaki sam ja ipak ! Odmah u suzama. Nu, Semene Jakovljeviću ! Vorošilove ! Hoćemo li, što li ? Vorošilov, koji je još i nadalje stajao nepomično i postojano čuvajući predjašnje nešto ponosno dostojanstvo držanja, obori značajno oči, namršti se, progundja nešto kroz zube . . . no ne odbije, a Litvinov pomisli : „A da što ćemo ? da i to učinimo, vrijeme je dragocjeno.“ Bambajev ga uzme pod ruku, no prije, nego je upravio u kavanu, namigne prstom Izabeli, poznatoj cvjetarici Jokey-cluba ; on namisli od nje, da uzme kiticu. No aristokratska se cvjetarica ni ne mače, pa i zašto da pristupa gospodinu bez rukavica, u zaprljanu plišovu kaputiću, šarenu ovratniku i u izgaženim čizmama, koga ona nikada ni u Parizu vidjela nije? Tad joj Vorošilov sa svoje strane mignu prstom. K njemu ona pristupi i izabravši iz kotarice sitnu kiticu ljubica, baci joj forintu. On je mislio, da će se ona začuditi od njegove darežljivosti, no ona nije pače ni obrvom makla, i pošto se od nje odvrati, s prezirom iskrivi stisnute usne svoje. Vorošilov je bio odjeven kicoški, dapače birano, no iskusno oko pariskinje opazi odmah u toilletti njegovoj, u kretnjama njegovim, u hodu samom, u kome je bilo tragova u isto vrijeme vojničkoga držanja, bez pravoga čistoga „chic-a“.

Pošto su u Weberovoj glavnoj dvorani posjedali i naručili objed, upuste se znanci naši u razgovor. Bambajev je glasno i s vatrom raspravljao o visokom značenju Gubarevljevu, no skoro ušuti, te je glasno dišući i žvačući sipao čašu za čašom u se. Vorošilov jeo je i pio malo, kao da mu se ne će i upitavši Litvinova o vrsti njegova zanimanja uzme razlagati svoje mnijenje . . . ne toliko o tom zanimanju, koliko uopće o različnim „pitanjima“ . . . Najednom on oživi i gotovo odjuri kao dobar

konj vješto i oštro odsijecajući svaki slog, svako slovo, kao mladić kadet na zaključnom ispitu silno, no ne kad treba, razmahujući rukama. Sa svakim je trenutkom bivao sve rječitiji, sve življi, srećom ga nitko nije prekidao, kao da je čitao raspravu ili lekciju. Imena najnovijih učenjaka s dodanom godinom rodjenja ili smrti njihove, naslove istom izišlih brošira, uopće imena, imena, imena — složno se sipala s jezika njegova, što je njemu bila visoka naslada odražavajući se u zažarenim njegovim očima. Vorošilov je očevidno prezirao svaku starinu, cijenio je samo skorup obrazovanosti, posljednju glavnu tačku nauke. Spomenuti, ako i ne u pravo vrijeme, knjigu kakogagod doktora Zauberbengela o pensilvanskim kaznionama ili o jučerašnjem članku u „Aziatik-Džornalu" o Vedama[1] i Puranama[2] (On je neprestano govorio: „Džornal", ako i nije uistinu znao engleski) — bila je za nj prava naslada, sreća. Litvinov ga slušao, slušao i nikako nije mogao razumjeti, što je zapravo njegova specijalnost? Sad je poveo govor o zadaći Keltskoga plemena u povijesti, sad ga je zanio u stari svijet i on je raspravljao o eginskom mramoru, s naprezanjem je govorio o kiparu Onatasu, koji je pred Fidijom živio, i koga je opet izvrnuo u Jonatana i za časak podavalo svemu njegovu raspravljanju sad biblijski, sad američki kolorit; sad bi preskočio najednom na političku ekonomiju i nazvao Bastiat-a[3] ludom i bukvom, „ne gorim od Adama Smitha i od svih fiziokrata..." „Fiziokrata!" šane za njim Bambajev... „Aristokrata?"... Medju ostalim izazvao je Vorošilov izražaj začudjenja na licu toga istoga Bambajeva bezobzirnom i samo onako bačenom opaskom o Macaulay-u[4], kao o piscu omatorilu i u nauci već pretečenu; a što se Gneista i Riehla[5] tiče, to je izjavio, da je

[1] Vede, svete knjige Brahmana. [2] Purána, stare pripovijesti u indijskoj književnosti legende. [3] Bastiat, narodni gospodar, neprijatelj socijalizmu. [4] Macaulay (čit. Mekóle) engl. povjesničar na glasu. [5] Gneist, prof. prava, Riehl, prof. kultur. povijesti.

dosta, ako se samo spomenu i saže ramenima. I Bambajev saže ramenima. „I sve on to u jedamput, bez svakoga povoda, pred tudjima u kavani govori", razmišljao je Litvinov gledajući plavu kosu, sjajne oči, bijele zube svoga novoga znanca (osobito su ga smućivali ti krupni njegovi kao snijeg bijeli zubi, ali još i te ruke s neskladnim razmahivanjem); „i ni jedamput se ne će nasmjehnuti, a sasvim tim mora da je dobro momče i do krajnosti neiskusno..." Vorošilov se napokon umiri; glas se njegov, mladenački, zvonki i promukli kao u mlada pijetla, nešto prekinuo... a Bambajev začne u zgodan čas deklamovati stihove i opet malo se ne rasplaka, što je proizvelo sablazan za susjednim jednim stolom, za kojim se smjestila engleska obitelj, a hihikanje za drugim; dvije su loretke objedovale za tim drugim stolom s omatorilim mladićem u ljubičastoj vlasulji. Konobar donese račun, prijatelji platiše.

— Nu, krikne Bambajev podižući se sa stolice natovaren, — sada čašicu kave pa hajde! Ono onamo ipak je naša Rusija, doda on ustavivši se na vratima i gotovo s ushićenjem pokazujući mekom svojom crvenom rukom na Vorošilova i Litvinova... — Kakva li je?

„Jest, Rusija", pomisli Litvinov; a Vorošilov, komu je već opet uspjelo, da poda licu svome izražaj, koji se na jednom mjestu skupio, nasmjehne se prijatno i udari malo petama.

Za jedno pet časaka sva se trojica uspinjala po stubama gostionice, gdje se svratio Stjepan Nikolajević Gubarev... Visoka, vitka dama u šeširu s kratkom crnom koprenom žurno se spuštala po tim stubama i ugledavši Litvinova najednom se obrne k njemu i stane kao poražena sa začudjenja. Lice njeno u tren planulo, a potom je isto tako brzo poblijedjelo pod gustom mrežicom od čipaka; no Litvinov je ne opazi, i dama poleti žurnije nego prije niz stube široke.

IV.

Grigorije Litvinov, momak od oka, ruska duša, preporučam ga, uskliknu Bambajev dovodeći Litvinova k čovjeku nevelika rasta i vlastelinske skladnosti, raspučena vrata, u kratku kaputu, u sivim jutrenim pantalonima i u papučama, stojeći posred svijetle, prekrasno uredjene sobe, — a ovo je, doda on, obraćajući se Litvinovu, — ovo je on, sam glavom, razumiješ ? Nu, Gubarev, jednom riječi.

Litvinov se zaustavi s ljubopitnošću na tome „sam glavom.“ U prvi mah nije našao ništa u njemu neobično. Vidio je pred sobom gospodina vanjštine poštovane i nešto tupoglave, čelata, krupnih očiju, velikih usta i bradata, široke šije, škiljava prema dolje upravljena pogleda. Ovaj se nasmjehnu i progovori :

„Mmm... da... to je lijepo... drago mi je...“ prinese ruku k svome licu i okrenuvši se k Litvinovu ledjima koraći nekoliko puta po ćilimu, polako i čudnovato šepeljeći kao lija. U Gubareva bio običaj, postojano šetati natrag i naprijed, neprestano čupajući i češući bradu vršcima dugih i tvrdih nokata. Osim Gubareva nalazila se u sobi jošte jedna dama u svilenoj trošnoj odjeći, od neko pedeset godina, s izvanredno pokretnim kao limun žutim licem, s crnim dlačicama na gornjoj usni i živim, da iskoče gotovim očima ; ali jošte je nekaki krupan čovjek sjedio zguren u kutiću.

— Nu, poštovana Matreno Semenovna, zače Gubarev obraćajući se k dami ne držeći potrebnim, da je upozna s Litvinovom, — što ste vi ono začeli nama pripovijedati ?

Dama (zvali je Matrenom Semenovnom Suhančikovljevom, bila je udovica, bez djece, nebogata, i već je drugu godinu putovala iz jedne zemlje u drugu) — progovori odmah s osobitim, pomamnim zanosom :

— Nu, i on ode evo knezu i reče mu : vaša svjetlosti, reče, — vi ste u takom dostojanstvu i u takom zvanju, reče, da mo-

žete olakšati moju sudbinu. Vi, reče, ne možete, da ne uvažite čistoću mojega uvjerenja ! Pa zar se može, reče, u naše doba progoniti za uvjerenje ? Pa što je, šta mislite, uradio knez, taj obrazovani, visoko postavljeni dostojanstvenik ?

— Nuderte, što je uradio ? progovori Gubarev zamišljeno paleći cigaretu.

Dama se uspravi i ispruži svoju koščatu desnu ruku s odijeljenim prstom kažiputom.

— On pozove svoga lakeja i reče mu : „skini odmah s ovoga čovjeka kaput i uzmi ga za sebe. Ja ti darujem ovaj kaput !“

— I lakej ga skinuo ? upita Bambajev pljesnuvši rukama.

— Skinuo i uzeo. I to je uradio knez Barnaulov, poznati bogatun, velmoža, imajući osobitu vlast, glava vlade ! Što se poslije toga jošte može očekivati ?

Čitavo se slabo tijelo gospodje Suhančikovljeve treslo od ljutine, lice se njeno grčilo, uvela grud se žestoko nadimala pod plosnim korsetom ; o očima već nemaš što da rečeš, one su neprestano igrale. Medjutim one su uvijek igrale, govorila ona ma o čemu god.

— Vapijuće, vapijuće djelo za osvetom ! uskliknu Bambajev. — Nema za to dostojne kazni !

— Mmm . . . mmm . . . Ozgo do dolje sve gnjilo, opazi Gubarev, ne uzvišujući medjutim glasa. Tu nema kazni . . . tu treba . . . druga mjera.

— Ali dosta, je l' to istina ? progovori Litvinov.

— Je l' istina ? prihvati Suhančikovljeva. — Ali u tome se ne smije ni misliti na sumnju, ni mi-i-i-i-sliti ne smije . . . — Ovu je riječ izgovorila takom snagom, da se pače zgrčila. — Meni je to kazivao jedan veoma pouzdan čovjek. Ta vi ga, Stjepane Nikolajeviću, poznajete — Jelistratov Kapiton. On je to čuo sam od očevidaca, od svjedoka ovoga nužnoga prizora.

— Kaki Jelistratov ? upita Gubarev. — Onaj, što je bio u Kazanu ?

— Onaj glavom. Ja znam, Stjepane Nikolajeviću, za nj su pustili glas, kao da je on onamo od nekakih podzakupnika ili rakijaša novce uzimao. Ali tko to govori ? Pelikanov ! A može li se Pelikanovu vjerovati, kad je svima poznato, da je on naprosto — špijun !

— Nije, dopustite, Matreno Semenovna, zauze se Bambajev za nj, — ja sam s Pelikanovom prijatelj, kakav špijun ?

— Da, da, upravo špijun !

— Ali počekajte, za Boga . . .

— Špijun, špijun ! vikala je Suhančikovljeva.

— Ali nije, nije, čekajte ; ja ću vam pripovjediti, vikao je sa svoje strane Bambajev.

— Nije, nije ! Evo vam Tentelejeva, to je drugo ! zarevao Bambajev već iz svega grla.

Suhančikovljeva za čas ušuti.

— Za toga ja gospodina pouzdano znam, nastavi on običnim svojim glasom, — da je, kad ga treći odio[1] pozvao, pred nogama grofice Blasenkrampfove puzao i sve pištao : „Spasite me, zauzmite se za me !“ A Pelikanov se nikad nije ponizio do take podlosti.

— Mm . . . Tentelejev . . . — progundja Gubarev, — to . . . to treba upamtiti.

Suhančikovljeva s prezirom saže ramenima.

— Oba su valjani, — progovori ona ; — no samo ja znam o Tentelejevu još ljepših anegdota. On je, kako je svime poznato, bio veoma užasan tiran sa svojim ljudma, ako se i izdavao za emancipatora. Jednom vam eto sjedi u Parizu u znanaca, i najednom udje madam Beecher-Stowe,[2] — nu, vi po-

[1] Policajni odio. [2] Beecher-Stowe (čit. Bičr-Stô), spisateljica američka, koja je upoznavši jadni život crnačke djece u juž. državama napisala roman, Čiča-Tominu kolibu.

znajete „Kolibu čiča-Tominu“. Tentelejev, čovjek užasno slavičan, stane moliti domaćina, da ga predstavi; ali ova, kako samo čuje ime njegovo: „Šta?“ reče — „vi smijete tražiti poznanstvo s piscem Čiča-Tome?“ Pa ćuškac njega po obrazu! — „Napolje!“ reče, — „odmah!“ A što vi mislite? Tentelejev uzme šešir i podvivši rep otpiri.

— Nu, to mi se čini preuveličano, — opazi Bambajev. — „Napolje!“ rekla mu je zaista, to je fakat; no ćuške mu dala nije.

— Dala mu ćušku, dala ćušku! — ponovi s grčevitim naprezanjem Suhančikovljeva: — ja ne ću koješta govoriti. I s takim ste vi ljudma prijatelj!

— Dopustite, dopustite, Matreno Semenovna, ja nikad nijesam izdavao Tentelejeva za bliza sebi čovjeka; ja sam o Pelikanovu govorio.

— Nu, nije l' Tentelejev, bit će drugi: Mihnev na primjer.

— A što je taj uradio?.— upita Bambajev uplašivši se već unaprijed.

— Što? Kao da vi to ne znate? Na Voznesenskom je Prospektu pred čitavim narodom vikao, sa svim liberalcima treba u tamnicu; ali još i to: k njemu dodje star zavodski drug, siromašan, razumije se, i reče: „Može li se kod tebe objedovati?“ A ovaj mu odgovori: „Ne, ne može; danas objeduju kod mene dva grofa... Nosi se!“

— Ali to je kleveta, dopustite! — usklikne Bambajev.

— Kleveta?... kleveta?... Ponajprije knez Vahruškin, koji je takodjer objedovao kod vašega Mihneva...

— Knez je Vahruškin, — oštro se uplete Gubarev, — moj nećak; ali ga ja k sebi ne puštam... Nu, njega nije dakle ni spominjati za što.

— Zatim, — nastavi Suhančikovljeva, pokorno naklonivši glavu na stranu Gubarevljevu, — meni je to sama Praskovja Jakovljeva pripovijedala.

— Baš ste našli svjedoka ! Ona, pa k tome jošte Sarkizov, to su prvi izmišljavači.

— Nu, gospodaru, oprostite; Sarkizov je lažac, zaista, on je s mrtva oca svuko brokatni pokrov, o tome se ja nikad ne ću prepirati ; no Praskovja Jakovljevna, kakvo poredjenje ! Sjetite se, kako se ona plemenito rastala s mužem ! No vi ste, znam, uvijek gotovi . . .

— Nu, dosta, dosta, Matrena Semenovna, — prekine je Bambajev. — Mahnimo se tih petljanija, i uzvijmo se u visine. Ta ja sam žarač stara kaljenja. Jeste l' čitali M-lle de la Quintinie?[1] Prava divota ! I vaših principa u isti čas !

— Ja romana više ne čitam, — odgovori suho i resko Suhančikovljeva.

— Zašto?

— Zato, što sada nije vrijeme za to ; meni je sada jedno u glavi : šivaća mašina.

— Kaka mašina? — upita Litvinov.

— Šivaća, šivaća ; sve, sve žene treba da se oskrbe šivaćim mašinama i da stvaraju društva, da sve sebi hljeb zaslužuju i najednom nezavisne postanu. Inače se one nikako ne će osloboditi moći. To je važno, važno socijalno pitanje. I mi smo se o tome prepirali s Boleslavom Stadnickim. Boleslav je Stadnicki divno biće, ali na te stvari gleda lakomišljeno. Svemu se smije . . . Budala !

— Od svih će se u svoje vrijeme tražiti račun, od svih će se tražiti, — izreče polagano, ne baš nastavničkim, ne proročkim glasom Gubarev.

— Da, da, — ponovi Bambajev, — tražit će se, dakako tražit će se. A djelo vaše, Stjepane Nikolajiću, — doda on ponizivši glas, — napreduje li?

---

[1] Roman George Sand-ov (Aurore Dupin, žena Fr. Dudevantova).

— Gradju sabiram, — odgovori namrštivši se Gubarev, i obrativši se Litvinovu, kome se začelo vrtjeti u glavi od te mješavine nepoznatih mu imena, od toga mahnitoga blebetanja, upita ga: čime se on bavi?

Litvinov udovolji njegovu ljubopitstvu.

— A! to jest, prirodnim naukama. To je korisno kao škola; kao škola, ne kao cilj. Sada treba cilj... mm... treba da je druga. Dopustite, da saznam, kakih se vi mnijenja držite.

— Kakih mnijenja?

— Da, to jest, imenito, kakvo je vaše političko uvjerenje?

Litvinov se nasmjehne.

— U mene zapravo nema nikakoga političkoga uvjerenja. Debeli čovjek sjedeći u kutu podigne kod tih riječi najednom glavu i pogleda pozorno Litvinova.

— Kako to? — progovori neobično krotko Gubarev. — Niste l' jošte ni pomislili ili ste već sustali?

— Kako da vam kažem? Meni se čini, da je za nas Ruse jošte rano imati političko uvjerenje ili utvarati sebi, da ih imamo. Zapamtite, da ja riječi „politički" dajem ono značenje, koje joj po pravu pripada, i da...

— Aha! jedan od nedozrelih — prekine ga isto tako krotko Gubarev i pristupajući k Vorošilovu upita ga, da li je pročitao brošuru, koju mu je dao?

Vorošilov, koji nije na udivljenje Litvinovljevo sa samoga svoga dolaska ni riječce proustio, nego se samo mrštio i značajno očima prelijetao (on je uopće ili govorio kao orator ili je šutio), Vorošilov izboči vojnički grudi i udarivši petama kimnuo u znak potvrde glavom.

— Nu, pa što? Jeste l' bili zadovoljni?

— Što se tiče glavnih osnova, bio sam zadovoljan, no zaključcima nijesam.

— Mmm... Andrej Ivanić ipak mi je hvalio tu brošuru. Vi ćete mi zatim pismeno izložiti vaše sumnje.

— Zapovijedate pismeno?

Gubarev se očevidno začudio, tome se nije nadao ; sasvim tim razmislivši malo progovori :

— Da, pismeno. Da zbilja, molit ću vas, da mi izložite i svoje misli . . . glede . . . glede asocijacije.

— Na način Lassalov[1] ili Schulze-Deličov[2] ?

— Mmm . . . na oba. Tu je, razumijete, za nas Ruse osobito važna financijalna strana. Nu i arćelj[3] . . . kao zrno . . . Sve to treba u obzir uzeti. Mora se u to proniknuti. Pa evo i pitanje o seljačkoj diobi zemlje . . .

— A vi, Stjepane Nikolajiću, što držite, koliko desetina[4] da im se dade? — upita Vorošilov s osobitom nježnošću glasa, punim poštovanja.

— Mmm . . . A općina? — dubokoumno izgovori Gubarev, i zahvativši zubima pramičak brade stane kod nožice stola.

— Općina . . . Razumijete li vi? Velika je to riječ ! Zatim, što znače ti požari . . . te . . . te vladine mjere protiv nedjelnjih škola, čitaonica, novina? A što nepristajanje seljaka, da potpišu pisma o uredjenju svojem? I najposlije, što to biva u Poljskoj? Zar vi ne vidite, kuda sve to vodi? Zar vi ne vidite, da . . . mm . . . da nam se . . . valja sada sliti s narodom, da saznamo . . . saznamo mnijenje njegovo? — Gubareva najednom obuze nekaka teška, gotovo zlobna uzrujanost ; on se pače porumeni u licu, te je mučno disao, no nije sve još podizao očiju i nadalje je žvatao bradu. Zar vi ne vidite . . .

— Jevsejev je ništarija ! — izlane se najednom Suhančikovljeva, kojoj je Bambajev iz poštovanja k domaćini nešto na pô glasa pripovijedao. Gubarev se naglo okrene na petama i opet stane šepeljiti po sobi.

---

[1] Lassale (čit. Lasàl) socijaldem. agitator. [2] Schulze-Delič, osnivač njem. udruga, predujmovnih zadruga. [3] Arćelj, radničko društvo. [4] Desetina ima 2400 č. hvati.

Novi se posjetnici stali pojavljivati; pod kraj večera sabralo se dosta mnogo naroda. U tome je broju došao i gospodin Jevsejev, tako okrutno od Suhančikovljeve prozvani. Ona se s njime veoma prijazno razgovarala i zamolila ga, da je kući sprovede. Došao i nekaki Piščalkin, idejalni mirotvorac, čovjek iz broja onih ljudi, kakih može biti zaista Rusiji treba, a osobito — ograničen, malo znajući i bez dara, no savjestan, strpljiv i čestit; seljaci se njegova kraja malo nijesu klanjali njemu, i on je sam sa sobom s osobitim poštovanjem postupao bio, kao sa stvorenjem uistinu dostojnim pažnje. Došlo i nekoliko oficirčića, koji su skočili na kratak dopust u Evropu i obradovali se prilici, dakako oprezno i ne puštajući iz glave potajne misli o pukovnijskom zapovjedniku, da se uzobijeste s umnim i nešto pače opasnim ljudma. Doletjela dva vitka djačeta iz Heidelberga, jedan se sve s prezirom ogledao, drugi se grčevito grohotao ... oboma bilo je veoma neprijatno. Odmah se za njima ušuljalo Francušče, tako nazivajući se p'ti ženom,[1] prilično prljavo, siromašno, tupo ... hvalilo se medju svojom braćom, komi-voajažerima, time, da se u njega zaljubljuju ruske grofice, dok je samo više mislilo na darovnu večeru. Najposlije se pojavi Tit Bindasov, na oko vikač, a uistinu tvrdica i lukavac, po govoru terorista, po zvanju redarstveni kotarski činovnik, prijatelj ruskih trgovačkih žena i pariskih loretica, ćelav, bez zubi, pijan; došao je sav crven i zlovoljan uvjeravajući, da je posljednju kopjejku ostavio „lopovu Benazetu", a uistinu je dobio u igri šesnaest forinti ... Riječju, mnogo se nabralo naroda. Znamenito, uistinu znamenito bilo je poštovanje, s kojim su se svi posjetnici obraćali k Gubarevu, kao učitelju ili glavi. Oni bi mu izlagali sumnje svoje, podvrgavali ih sudu njegovu; a on im odgovarao ... mukanjem, čupkanjem brade, izvraćanjem očiju ili isprekidanim, besmislenim riječima, koje su odmah u letu

[1] Petit jeune homme, mlad gospodičić.

hvatali kao rečenice najviše mudrosti. Sam se Gubarev rijetko miješao u prepirke; zato su drugi revno prenapinjali prsi. Dogodilo se ne jedamput, da su tri, četiri vikali zajedno po deset časa i svi su bili zadovoljni i razumjeli se. Zabava se oduljila do preko ponoći, te se odlikovala, kako već biva, obiljem i raznovrsnošću predmeta. Suhančikovljeva govorila je o Garibaldu, o nekakom Karlu Ivanoviću, koga su njegovi vlastiti ljudi izbili, o Napoleonu III., o ženskom radu, o trgovcu Pleskačevu, koji je znajući ubio dvanaest radnica, te zato dobio medalju s natpisom: „za zasluge", o proletarijatu, o gruzinskom knezu Čukčeulidzevu, koji je ubio ženu iz topa i o budućnosti Rusije. I Piščalkin je govorio o budućnosti Rusije, o zakupu rakijnskome, o značenju narodnosti i o tome, da on nada sve mrzi bljutavost. Najednom se izdere Vorošilov: bez oduška, malo se ne zaguši, imenovao je Drapera,[1] Virchova, g. Šelgunova, Bichata, Helmholtza, Stahra, Reymond-a Johannesa Müllera fiziologa, Johannesa Müllera istorika, očevidno pomiješavši ih; Taine-a, Renana, g. Ščapova, a potom Thomasa Nash-a, Peela, Greena ... „A kake su to ptice?" začudjeno progundja Bambajev. „Predšasnici Shakspeare-ovi, koji su prema njemu što i alpinske kosànjice[2] prema Montblanc-u!' odgovori oštro kao bičem Vorošilov i dotače se tako isto budućnosti Rusije. Bambajev je takodjer progovorio o budućnosti Rusije, pače ju je slikao u bojama duge, no osobito ga zanijela misao o ruskoj muzici, u kojoj je on vidio nešto „uh! veliko", a za dokaz začne izvlačiti romansu Varlamovljevu, ali bi skoro prekinut općom vikom, da: „pjeva Miserere iz Trovatora i vrlo rdjavo da pjeva". Jedan je oficirčić u toj buci grdio rusku literaturu, drugi je naveo stihove iz Iskre; a Tit je Bindasov još prostodušnije postupao: on je objavio, da bi svim tim lupežima valjalo zube poizbijati

[1] Nabrajanje glasovitih ljudi bez poznavanja njihovih djela.
[2] Mala gorska kosa.

— i basta! ne odredjućući uostalom, tko su upravo ti lupeži. Dim od cigara bio zagušljiv; svima je bilo vruće i mučno, svi su promukli bili, oči se u svih zamutile, znoj je curkom curio sa svakoga lica. Pojavljivale se butilje hladna piva i za čas se praznile. „O čemu sam ja ono govorio?“ ponavljao je jedan; „ali s kim sam se ja ono ovaj čas prepirao i o čemu?“ pitao drugi. I sred sve te galame i dima šepeljio je kao i prije i kopkajući po bradi išao onamo i ovamo Gubarev i sad prisluškujući uhom se primakao kakomgod raspravljanju, sad svoju riječ umetao i svaki je nehotice osjećao, da je on ‚Gubarev, svemu tome majka, da je ovdje i domaćin i prvo lice...

Litvinova je oko deset sati silno zaboljela glava i on ode po tiho i neopaženo okoristivši se jakom provalom sveopće krike:

Suhančikovljeva spomenu novu nepravdu kneza Barnaulovljeva: malo nije — zapovjedio, da nekomu uho odsiječe.

Svjež noćni zrak prione prijatno za uspaljeno lice Litvinovljevo, razlije se mirisavom strujom po usahlim njegovim usnama. „Što je to“, pomisli on, idući po tamnoj aleji, „čemu sam ja to prisustvovao? Zašto su se oni sabrali? Zašto su vikali, psovali se, mahnitali? Čemu sve to?“ Litvinov saže ramenima i ode k Weberu, uze novine i zatraži sladoleda. U novinama se raspravljalo o rimskom pitanju, a sladoled nije valjao. Već se bio spremao kući, kad eno pristupi k njemu nepoznat čovjek u šeširu sa širokim obodima i progovorivši ruski: „ja vam ne smetam?“ sjedne za stô njegov. Sad tek upozna Litvinov, pogledavši neznanca bolje, u njemu onoga krupnoga gospodina, koji se zatukao bio u kut u Gubareva, te mu s takom pažnjom dobacio pogled, kad se poveo govor o političkom uvjerenju. Za cijele ove večeri nije taj gospodin rasklopio usta, a sad je sjeo do Litvinova i skinuvši šešir gledao na nj prijateljskim i nešto smetenim pogledom.

V.

Gospodin Gubarev, u koga imao sam sreću danas vas vidjeti, — zače on: — nije me vama predstavio, tako ću ja, ako dopustite, sam sebe predstaviti: Potugin, dvorski savjetnik u miru, služio sam u ministarstvu financija u Petrogradu. Nadam se, vama to ne će biti čudnovato... ja nemam uopće običaj, da se tako nenadno upoznam... no s vama...

Tu Potugin zape i zatraži od konobara, da mu donese čašicu trešnjovice. „Da se osokolim", doda on smiješeći se.

Litvinov s udvojenom pažnjom pogleda posljednje ovo iza svih tih novih lica, s kojima mu je bilo taj dan doći u doticaj i u isti mah pomisli: „ovaj nije to, što oni."

I zaista nije to. Pred njime je sjedio prebirajući po kraju stola finim ručicama čovjek, plećat s krupnim trupom na kratkim nogama, oborene kudrave glave, s veoma umnim i veoma tugaljivim očima pod gustim obrvama, s krupnim pravilnim ustima, nevaljalim zubima i s tim čisto ruskim nosom, koji nazivaju „krumpirom"; čovjek na oko nespretan, pače čudak, no svakako ne svakidašnji. Odjeven je bio nemarno; kaput stara kroja visio je na njemu kao vreća, a ovratnik odbio se na stranu. Nenadna njegova povjerljivost nesamo da se nije činila Litvinovu nametna, već mu je naprotiv potajno ugadjala. Nije se moglo ne opaziti, da u toga čovjeka nije bio običaj navezivati se za neznanca. Na Litvinova je proizveo čudan utisak: probudio je u njemu i poštovanje i saučešće i nekako nehotično sažaljenje.

— Ja vam dakle ne smetam? — ponovi on mekim, nešto promuklim i slabim glasom, koji je, da ne može bolje, pristajao k svoj njegovoj figuri.

— Molim, — odvrati Litvinov, — meni je naprotiv osobito drago.

— Zar zbilja ? Nu, onda je i meni. Ja sam čuo mnogo o vama, ja znam, čime se vi bavite, i što vi namjeravate. Lijep posao. Zato i jeste šutjeli danas.

— Ali i vi ste, čini se, govorili malo, — opazi Litvinov. Potugin uzdahne.

— Drugi su veoma mnogo raspravljali, gospodine. Ja sam slušao. Nu, — doda on ušutjevši se malo i kao od šale podigavši obrve, — je l' vam se dopalo gradjenje naše babilonske kule ?

— Zaista gradjenje kule. Prekrasno ste rekli. Sve mi se htjelo, da pitam tu gospodu, zašto se oni tako žeste ?

Potugin uzdahne opet.

— Ta to i jest smiješno, što oni i sami to ne znaju, gospodine. U predjašnja bi se vremena za njih ovako reklo : „oni su naime slijepo orudje viših ciljeva" ; nu a sad mi upotrebljavamo za to oštrije epitete. Ja ih, pamtite, osobito nikoliko ne namjeravam kriviti ; reći ću radije, svi su oni . . . t. j. gotovo svi prekrasni ljudi. O gospodji n. pr. Suhančikovljevoj znam za cijelo veoma mnogo lijepo ; posljednje je svoje novce dala dvjema siromašnim svojim nećakinjama. Recimo, da je tu bilo želje, da sebe iskiti, da se prikaže ljepšom, no priznajte, da je znamenito u žene samoodricanje, koja sama nije bogata ! O gospodinu Piščalkinu nemamo što da rečemo : njemu će pouzdano s vremenom seljaci njegova okružja prikazati srebrnu čašu u slici lubenice, a može biti i ikonu sa slikom njegova andjela zaštitnika, pa ako im on i reče zahvaljujući u govoru, da take časti ne zaslužuje, no istinu ne će reći, on je ipak zaslužuje. U gospodina Bambajeva, vašega prijatelja, čudno je srce ; u njega istina kao u pjesnika Jazikova, za koga kažu, da je opjevao gozbu sjedeći za knjigom i pijući vodu — ima zanosa ni na što ne obraćena, no sama samcata zanosa ; i gospodin je Vorošilov veoma dobar, kao

svi ljudi njegove škole, ljudi su zlatne ploče,[1] drži se kao da je za ordonanca poslan na nauku i na civilizaciju, pače i šuti frazerski, no još je mlad ! Da, da, sve su to odlični ljudi, a pošljetka nema nikakoga ; žitak je prve vrste, ali jela ne uzimaj u usta.

Litvinov je sa sve većim udivljenjem slušao Potugina ; sav način, sve promjene polaganoga njegova, no samopouzdanoga govora pokazivalo je i da umije, i rado da govori.

Potugin je zaista i rado govorio i umio ; no kao čovjek, iz koga je već život iščupao samoljublje, iščekivao je s filozofskim mirom priliku, zgodu po srcu.

— Da, da, zače on snova s osobitim, njemu svojstvenim, ne boležljivim, no sjetnim humorom, — sve je to čudnovato, gospodine moj. Jošte molim i ovo eto, da upamtite. Sastane li se na primjer deset Engleza, odmah će zametnuti razgovor o podvodnom telegrafu, o porezu na pamuk, o načinu, kako se čine štakorove kože, to jest o nečemu odredjenome, opredijeljenome ; sastane li se deset Nijemaca, nu tu se, to se razumije, pojavi pitanje o Schleswig-Holsteinu i o jedinstvu Germanije ; sastane li se deset Francuza, razgovor će se neminovno dotaći „lijepoga spola“, ma kako se oni izvijali, da ga svedu drugamo ; a sastane l' se deset Rusa, u taj mah nikne pitanje, — vi ste imali danas priliku, da se uvjerite o tome, — pitanje o značenju, o budućnosti Rusije, ali u tako općenitim crtama, od Ledinih jaja,[2] bez dokaza, bez kraja i bez konca. Žvaču, žvaču oni to nesretno pitanje kao djeca komadić gumilastike : bez soka i smoka. Tom istom prilikom mlate oni dakako i po gnjilome Zapadu. Čudne li priče, pomislit ćeš ! na svim nas

[1] Kojih su imena zlatnim slovima ispisana na ploči. [2] Leda iznesla je dva jaja s Jupiterom. Iz jednoga izvalila se Helena, iz drugoga Kastor i Poluks. Pripovijedati „od Ledinih jaja — ab ovo“ znači pripovijedati od najdaljega početka, od Adama i Eve, kako se inače kaže.

tačkama bije taj Zapad — a gnjio je ! Pa kad bi ga mi zaista i prezirali, nastavi Potugin, — ali to je sve, to se zna, fraza i laž. Treba li ga psovati, mi ga psujemo, a ipak cijenimo mnijenje njegovo, to jest uistinu mnijenje pariskih tikvana. Imam znanca, čini se, valjana čovjeka, oca obitelji, ne više mlada ; taj je nekoliko dana bio pokunjen zato, što je u pariskom restoranu zaiskao une portion de biftek aux pommes de terre, a pravi je Francuz u isti mah viknuo : Garçon! biftek pommes! Od stida da propadne moj prijatelj ! I potom je svagda vikao : Biftek pommes! i drugi je tako učio. Iste se pače loretke dive smjernome trepetu, s kojim dolaze mladi naši stepnjaci u sramotni njihov salon . . . Bože moj ! misle oni, nijesam li ja to u same Ane Deslions ! !

— Recite mi, molim vas, upita Litvinov, — čemu vi pripisujete nesumnjivi utjecaj Gubareva na svu okolinu njegovu? Zar ne, darovima, sposobnostima njegovim?

— Ne, gospodine, ne, gospodine moj; u njega nema od toga ništa . . .

— Dakle značaju, čemu li?

— I toga nije u njega, gospodine; ali mnogo volje ima u njega, gospodine. Mi Slaveni uopće, kako je poznato, nijesmo tim dobrom bogati i uzmičemo pred njim. Gospodinu se Gubarevu prohtjelo biti vodjom, i svi su ga vodjom priznali. Što ćete? ! Vlada nas oslobodila kmetske zavisnosti, hvala joj; no navike ropstva odviše se duboko usadile u srce naše; ne ćemo se tako skoro rastati s njima. Nama treba u svemu i svuda gospodar; gospodar je ponajviše živ subjekt, kadšto kakigod tako nazvani pravac osvoji sebi vlast nad nama . . . . sad smo se na primjer svi zapisali dušom i tijelom prirodnim naukama . . . Zašto se mi silom kakih razloga zapisujemo dušom i tijelom, to je nejasno; taka je već, to je jasno, ćud naša. No glavno je, da imamo gospodara. Nu, mi ga gle i imamo, to vrijedi, a na sve drugo mi pljujemo ! Pravi robovi ! I oholost

ropska, i ropska poniznost. Nov se gospodar rodio — dolje sa starim ! To je bio Jakov, a sad je Sidor; za Jakova nas ni briga nije, a pred Sidorom klecamo na koljena ! Sjetite se, kaka su se lukavstva u toj vrsti u nas proizvela ! Mi raspravljamo o odricanju kao o odličnom našem svojstvu, no mi ne odričemo kao slobodan čovjek obarajući mačem, već kao lakej lupajući šakom, ali jošte i to, molim vas, on lupa po gospodskoj zapovijedi. Nu gospodine moj, a i narod smo mi mek; nas u šake dobiti nije mudrost. Evo ovakim je načinom i gospodin Gubarev zapao medj gospodu. Kopao je i kopao na jednoj tačci, dok je prokopao. Ljudi vide : čovjek sebe visoko cijeni, ima vjeru u se, zapovijeda — glavno je, da zapovijeda; on ima dakle pravo i slušati ga treba. Svi su naši raskoli, naši Onufrijevci i Akulinovci upravo ovako postali. Tko se za štap mašio, postade kapral.

U Potugina zacrvenjeli se obrazi, a oči se pomutile ; no čudnovata je to stvar ! gorki njegov, pače i ljuti govor nije bio žučljiv, nego prije tužan, i to uistinu iskreno tužan.

— Kako se vi upoznaste s Gubarevom ? upita Litvinov.

— Ja ga davno poznajem, moj gospodine. I pazite, kakih ima u nas čudnovatih dogadjaja : jedan na primjer pisac što li sav svoj vijek i stihovima i prozom grdi pijanstvo, zakup rakijnski kori . . . ali najednom kupi sam dvije pecare i preuzme stotinu krčama — pa nikome ništa ! Drugoga bi s lica zemlje izbrisali, a njega pače i ne kore. I gospodin je Gubarev evo : i slavenofil, i demokrat i socijalist i sve, što vam drago, a imanjem je njegovim upravljao i sad još upravlja brat, gospodar staroga ukusa, od onih, što ih zovu „gulikožama“. A i ta ista gospodja Suhančikovljeva, koja nagoni gospodju Beecher-Stowe-u, da ćušne po obrazima Tentelejeva, gotovo da ne puže pred Gubarevom. A samo jedno ima on za sebe, da umne knjižice čita, i sve se u dubinu zalijeće. Kaki je u njega dar govora, mogli ste danas sami suditi ; i to jošte hvala Bogu, da malo

govori, i sve se samo zateže. Zato, kad je on dobre volje, i kad se osokoli, onda nemam pače ni ja, strpljivi čovjek, snage, da se oprem. Začne se rugati i prljave anegdote pripovijedati, — da, da, naš veliki gospodin Gubarev pripovijeda prljave anegdote, i tako se pri tome mrsko smije . . .

— Vi, pa da ste tako strpljivi ? progovori Litvinov. — Ja sam naprotiv držao . . . No dopustite, da saznam, tko ste i čiji ste vi ?

Potugin srkne nešto trešnjovice.

— Zovem se Sozont . . . Sozont Ivanić. Ovo su mi prekrasno ime nadjeli u čast rodjaku, arhimandritu, kome sam samo ja za to obvezan. Ja sam, smijem li se tako izraziti, svećeničkoga koljena, a što se vi sumnjate o strpljivosti svojoj, nemate pravo : ja sam strpljiv. Ja sam dvadeset i dvije godine pod predstojništvom rodjenoga strica, pravoga državnoga savjetnika Irinarha Potugina odslužio. Vi ga nijeste izvoljeli poznati ?

— Nijesam.

— Čestitam vam zato. Ne, ja sam strpljiv. No, „da se vratimo k prvome“, kako kaže moj pobratim, zažareni protopop Avakum. Ja se, gospodine moj, divim svojim zemljacima. Svi su pokunjeni, svi idu spustivši nos, i u isto su vrijeme svi ispunjeni nadom, i malo što, da ne udare o zid. Evo vam, ako hoćete, slavenofila, ka kojima se gospodin Gubarev pribraja: prekrasni ljudi, a jedna ista mješavina očajanja i žestine, život je njihov u nečemu neodredjenome. Sve će, kažu, biti, biti. Gotovine nema nikake, a Rusija nije za čitavih deset vijekova ništa svoga izradila niti u upravi, niti u sudstvu, niti u naukama, niti u umjetnosti, pače niti u obrtu . . . No počekajte, potrpite : sve će biti. A zašto će biti, dopustite, rad bih znati ? A zato, što smo mi, kažu, obrazovani ljudi — ništa; no narod . . . o, to je velik narod ! Vidite li onu surinu[1] ? evo otkuda

[1] Seljačka haljina od sure čohe.

će sve doći. Svi su drugi idoli razrušeni ; vjerujmo u surinu. Nu, ako li surina izda ? ... Ne, ona izdati ne će, pročitajte Kohanovsku,[1] a oči uprite k nebu ! Evo kaku bi ja sliku zaista, da sam slikar, naslikao : obrazovan čovjek stoji pred mužikom i duboko mu se klanja „izleči me, veli, k u m e", ja propadam od bolesti ; a mužik sa svoje strane duboko se klanjajući obrazovanome čovjeku : pouči me, dragi gospodaru, ja propadam od tame. Nu, to se zna, da oba ne mogu s mjesta. A trebalo bi se samo poniziti — nesamo u riječima, — nego poprimiti od starije braće, što su ona izumjela — bolje od nas i prije nas ! Kellner, noch ein Gläschen Kirsch ![2] Nemojte misliti, da sam pijanica, no alkohol mi razvezuje jezik.

— Po tome, što ste vi ovaj mah rekli, progovori sa smiješkom Litvinov, — nemam zašto da i pitam, kojoj vi stranci pripadate, i kakva ste vi mnijenja o Evropi. No dopustite jedno da opazim. Vi evo velite, mi treba da uzaimamo, primamo od braće naše starije ; no kako se može primati bez obzira na prilike klime, zemlje, mjesta, narodne osobine ? Moj je otac, pominjem se, naručio vijaču od livena gvoždja, izvanredno preporučenu ; ta je vijača zaista bila vrlo dobra — pa što ? Čitavih je pet godina stajala u suši bez svake koristi, dok je nije izmijenila drvena amerikanska — koja je mnogo više pristajala k našemu biću i k našim navikama, kao uopće sve amerikanske makine. Ne može se, Sozonte Ivanoviću, nasumce primati.

Potugin pridigne glavu.

— Nijesam iščekivao od vas takav odgovor, vrlo poštovani Grigorije Mihajloviću, — zače on malo potom. — A tko vas sili primati nasumce ? Ta vi uzimate tudje ne zato, što je tudje, nego zato, što vam je zgodno : vi dakle razmišljate, vi birate. A što se tiče pošljetka — to se, molim vas, nemojte

[1] Spisateljica, koja „slavi" lijepa, stara vremena. [2] Konobaru jošte čašicu trešnjovice.

uznemirivati: osobitost dobit će silom samih tih mjesnih, klimatskih i drugih prilika, koje vi spominjete. Samo vi dajte dobru hranu, a narodni će je želudac probaviti na svoj način; i s vremenom će, kad organizam ojača, dati s v o j sok! Uzmite primjer makar iz našega jezika. Petar ga je Veliki poplavio tisućama tudjih riječi, holandeskih, francuskih, njemačkih. Riječi su ove izražavale pojmove, s kojima je trebalo spoznati ruski narod; bez mudrovanja i bez ceremonija je Petar sipao ove riječi čitavim vedricama, bačvama u našu utrobu. Isprva je — istina bilo nešto čudnovato, a potom — začelo se naime ovo probavljivanje, o kojem sam vam bio pripovijedao. Pojmovi se ucijepili i usvojili; tudje su se forme postepeno isparile, jezik je u svojim njedrima našao zamjenu — a sada sluga pokoran, stilista sasvim srednje ruke uzme prevoditi koju vam drago stranicu iz Hegela... da, gospodine, da, iz Hegela... ne upotrijebivši nijedne neslavenske riječi. Što se dogodilo s jezikom, to će se, nadajmo se, i u drugim sferama dogoditi. Čitavo je pitanje u tome — je l' narav jaka? a naša će narav — nema sumnje, uzdržati; bila je ona i u većim neprilikama. Za svoje se zdravlje, za svoju samostalnost mogu bojati samo nervozni, bolesni i slabi narodi. Upravo tako, kako treba, da se od zanosa zapjeni u ustima onomu, što smo mi, velim, Rusi spodobni ali besposleni ljudi. Ja ću se veoma pobrinuti za svoje zdravlje, no ne ću do zanosa od njega doći: stid me, moj gospodine.

— Sve je to tako, Sozonte Ivaniću, progovori sa svoje strane Litvinov; no zašto da se baš mi podvrgavamo podobnim pokusima? Vi sami velite, da je iz početka bilo nešto čudnovato! nu — a da je to čudovište ostalo? Ali ono je i ostalo, vi to sami znate.

— Samo ne u jeziku — a to već mnogo znači! Ali narod naš nijesam ja stvorio; nijesam ja kriv, da mu je sudjeno proći kroz taku školu. „Nijemci su se pravilno razvijali",

viču slavenofili, — „dajte i nama pravilan razvitak!“ Ali gdje da ga uzmemo, kad je već sam prvi istorički postupak našega plemena — poziv knezova iza mora k nama — nepravilnost, anormalnost, koja se ponavlja na svakome od nas do dana današnjega; svaki je od nas, ma i jedamput u životu, sigurno komugod tudjincu, Ne-rusu rekao: „daj vladaj i knezuj nada mnom!“ — Ja sam, ako hoćete, gotov priznati, da sipajući tudje biće u svoje tijelo nikad ne možemo pouzdano znati unaprijed, što mi to sipamo u se: komadić hljeba ili komadić otrova; — ali poznato je: od zla se k dobru nikad ne ide kroz bolje, nego uvijek kroz gore, — i otrov biva u medicini koristan. Samo tupoglavaca ili lukavaca je dostojno pokazivati na siromaštvo seljaka poslije oslobodjenja, na povećano njihovo pijanstvo poslije ukinuća zakupa rakijnskoga... Kroz gore k dobru!

Potugin prodje rukom po licu.

— Vi ste me pitali, kakva sam ja mnijenja o Evropi, zače on opet: Ja joj se divim i njenim sam načelima odan do neobičnosti i ne držim nimalo potrebitim to skrivati. Ja sam se davno... ne, nedavno... od nekoga vremena prestao bojati, da kažem svoje uvjerenje... ta i vi se eno nijeste sumnjali, da izjavite gospodinu Gubarevu svoj način mišljenja. Ja sam se, hvala Bogu, prestao upravljati po pojmovima, nazorima, navikama čovjeka, s kojim razgovaram. U bitnosti ja ne poznajem ništa gore od te nepotrebne kukavštine, od te podle uslužljivosti, kojom se, gledaj, gdjekoji znatan dostojanstvenik u nas ulaguje djačetu, u njegovim očima nitkovu, malo da se ne igra s njime, kao zec se k njemu zalijeće. Nu, stavimo, dostojanstvenik postupa tako iz želje za popularnošću, a nas jedan, koji nemamo nikakoga čina, zašto mi da se ulagujemo? Jest, gospodine, jest, gospodine, ja sam zapadnjak, ja sam odan Evropi; to jest, da tačnije rečem, ja sam odan obrazovanosti, onoj istoj obrazovanosti, kojoj se

tako milo u nas sada smiju — civilizaciji — da, da, ova je riječ još bolja — i ljubim je sa svim srcem, i vjerujem u nju, i druge vjere u mene nema, i ne će je biti. Ova je riječ: ci... vi... li... zacija (Potugin je razgovijetno i odredjeno s naglasom izgovorio svaki slog) i razumljiva i čista i sveta, a sve druge, narodnost, što li, slava, zadišu krvlju... Bog s njima!

— Nu, a Rusiju, Sozonte Ivaniću, domovinu svoju, ljubite li?

Potugin prodje i opet rukom po licu.

— Ja je strasno ljubim i strasno je mrzim.

Litvinov saže ramenima.

— To je stara, Sozonte Ivaniću, opće poznata rečenica.

— A pa što je to takovo? Kaka to nevolja? Evo od čega se uplašiste! Opće poznata rečenica! Ja poznajem mnogo lijepih opće poznatih rečenica. Ali evo na primjer: sloboda i poredak — poznata je opća rečenica. A zar je po vašemu držanju bolja vaša: starješinstvo po činu i nered od naše? A nijesu li pri tome sve te fraze, od kojih se tako mnogo mladih glava opija: prezrena buržuazija, souveraineté du peuple, pravo na rad, zar nijesu to isto tako poznate opće rečenice? A što se tiče ljubavi, nerastavljive od mržnje...

— Byronizam, prekine ga Litvinov — romantizam tridesetih godina.

— Vi se varate, oprostite, moj gospodine; prvi je ovakovo miješanje čuvstava izrekao Katul, rimski pjesnik Katul,[1] dvije tisuće godina tome nazad. Ja sam to u njega čitao, jer znam nešto latinski u povodu moga, smijem li tako reći, duhovničkoga podrijetla. Jest, gospodine, ja i ljubim i mrzim

[1] Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris? Nescio, sed fieri sentio et excrucior. Catullus LXXXVI.

Mrzim i ljubim. Zašto to činim, pitaš možda. Ne znam, ali osjećam, da biva i na mukama sam.

svoju Rusiju, čudnu svoju, milu, mrsku, dragu domovinu. Ja sam je evo sada ostavio, trebalo je da se malo promahnem iza dvadesetogodišnjega sjedjenja za državnim stolom, u državnoj zgradi; ja sam ostavio Rusiju, i tu mi je veoma prijatno i veselo; no ja ću se skoro vratiti, ja to osjećam. Crnica je dobra zemlja... ali na njoj ne raste malina!

— Vama je veselo, vama je prijatno i meni je ovdje lijepo, reče Litvinov, — i ja sam došao ovamo, da učim, ali to mi ne smeta, da gledam pa bilo i ovake stvarce... — On je pokazao na dvije lorete, koje su prošle mimo, oko kojih se krivilo i rskalo nekoliko članova Jokei-Cluba, i na igraonicu krcato punu, ako i jest već kasno doba dana bilo.

— A tko vam je kazao, da sam i ja slijep za to? prihvati Potugin. — Samo oprostite, vaše opaske sjećaju me slavodobitnih vijesti naših nesretnih žurnalista za Krimskoga rata o nedostacima engleske ratne uprave, što ih je otkrila T i m e s. Ja sam nijesam optimista i sve ljudsko, sav naš život, sva ta komedija s tragičnim koncem ne prikazuje mi se u ružičastom svijetlu; no zašto namećemo baš Zapadu to, što ima može biti svoj korijen u samome našem ljudskome biću? Ova je igraonica zaista gadna; nu a zar je naše prijevarno igranje u karte možda ljepše? Ne, dragi moj Grigorije Mihajloviću, budimo nešto blaži, i tiši: dobar učenik vidi pogrješke svoga učitelja, no šuti o njima s poštovanjem, jer su mu te iste pogrješke na korist i upravljaju ga na pravi put; a ako svakako hoćete, da se očešete o gnjili Zapad, eto vam u kasu gdje leti knez Kokò; on je vjerojatno ostavio u četvrt sata za zelenim stolom s trudom izmučeni obrok podrug stotine obitelji, živci su njegovi razdraženi, uza to vidio sam ga, gdje danas u Marxa prelistava brošuru Veuillot-ovu[1]... Bit će vam izvrstan drug u razgovoru!

[1] Veuillot (čit. Vöjo), francuski novinar klerikalnoga pravca.

*

— Ali dopustite, dopustite, brzo progovori Litvinov videći, gdje se Potugin diže s mjesta. — — Ja poznajem kneza Kokò-a vrlo slabo, te već svakako volim, da se s vama razgovaram . . .

— Veoma sam vam zahvalan, prekide ga Potugin ustajući i klanjajući se, — no ja sam već zaista prilično mnogo razgovarao s vama, to jest zapravo, ja sam govorio sâm, a vi ste jamačno sami od sebe opazili, da je čovjeku svagda nekako teško i neugodno, kad se mnogo nagovorio — sâm. Tako je osobito kod prvoga vidjenja: evo gledajte, kaki sam ja čovjek! Do prijaznoga vidjenja . . . A meni je, ponavljam, osobito drago vaše poznanstvo.

— Ali stanite, Sozonte Ivaniću, recite mi barem, gdje vi stanujete i kanite li dugo ovdje ostati?

Potugina je ovo kao malo zapeklo.

— Ja ću jošte od prilike jednu nedjelju ostati u Badenu, mi se medjutim možemo sastajati evo ovdje u Webera ili u Marxa. A ako to ne, ja ću k vama doći.

— Ipak, meni je potrebno, da znam vašu adresu.

— Ali. No čujte: ja nijesam sam.

— Jeste l' vi oženjeni? nenadno upita Litvinov.

— Nijesam, za Boga . . . čemu tako neskladan govor? . . . . No sa mnom je djevojčica.

— A! progovori s uljudnim licem, kao da se ispričava Litvinov i obori oči.

— Svega joj ima šest godina, nastavi Potugin. — Ona je siroče . . . kći jedne dame . . . jedne dobre moje poznanice. Bit će bolje, da se ovdje sastajemo. S Bogom, moj gospodine.

On nabije šešir na kudravu svoju glavu i brzo se udalji, jedno se dva puta pomoli pod plinskim rukavcima, koji su dosta slabo rasvjetljivali put, što je vodio k Lichtenthalskoj aleji.

VI.

udnovata li čovjeka!“ pomisli Litvinov na putu u gostionicu, u kojoj je stao; „čudnovata li čovjeka!“ Trebat će, da ga potražim.“ Udje u svoju sobu, pismo na stolu zape mu u očima. „A, od Tanje!“ pomisli on, te se prerano obraduje; no pismo je bilo sa sela, od oca. Litvinov prelomi krupni vosak s grbom i već uzme da čita... Jak, veoma prijatan i poznat miris ga porazi. Ogleda se i vidi na prozoru u čaši velik buket svježih heliotropa.[1] Litvinov se nagne k njima ne bez čudjenja, opipa i ponjuši ih... Nečega kao da se sjetio, nečega sasvim dalekoga... no čega naročito, nije se mogao domisliti. On pozvoni za slugom i upita ga, otkuda se stvorilo to cvijeće?

Sluga odgovori, donijela ga dama, koja nije htjela, da kaže ime svoje, nego je rekla, da on „Herr Zluitenhof“[2] po samom tom cvijeću bez sumnje treba da pogodi, tko je ona. Litvinov se opet kao nečega sjetio... On upita slugu, kake je vanjštine bila dama? Sluga je opiše, da je bila visoka rasta i prekrasno odjevena, a lice joj bilo zavješeno.

— Vjerojatno ruska grofica, doda on.

— Po čemu vi to sudite, upita Litvinov.

— Dala mi je dvije forinte, odgovori sluga i nasmjehne se.

Litvinov ga otpravio, te je dugo potom stajao razmišljavajući pred prozorom, najposlije medjutim mahne rukom, te se iznova primi pisma iz sela.

Otac je u njemu isipao svoje obične tužbe, uvjeravao je, da nitko žita pače ni badava ne će da uzme, ljudi nikako ne će da slušaju i da će vjerojatno skoro nastupiti konac svijeta. „Pomisli ti sebi“, pisao je medju ostalim, „posljednjega moga

---

[1] Heliotropum peruvianum (suncokret peruski), mirisavo cvijeće iz Peru-a, miriše po vaniliji. [2] Nijemac je izvrnuo ime Litvinov u Zluitenhof.

kočijaša, ono Kalmiče, sjećaš se? opčinili su, i svakako bi propao bio čovjek, a ne bi se bilo s kim voziti, da se nijesu, hvala im, dobri ljudi domislili i savjetovali mi, da pošaljem bolesnika u Rjazanj k svećeniku, poznatome majstoru od čarobije; i liječenje je zaista uspjelo, da ne može bolje, za potvrdu toga prilažem pismo samoga oca kao dokumenat." Litvinov preleti ljubopitnošću taj dokumenat. U njemu stoji zapisano, da: „je dvorskoga čovjeka Nikanora Dmitrijeva snašla bolest, medicinskoj nauci nepristupačna; i ta bolest da zavisi o zlim ljudma, a uzrok je njezin Nikanor sam, jer nije ispunio obećanje zadano pred nekom djevojkom, i zato ga ona preko ljudi učinila ni za što sposobna, i da mu se ja u tim prilikama nijesam pojavio kao pomoćnik, to bi on bio morao potpunoma propasti kao kupusni crv, no ja se, nadajući se u Svevidno Oko, stvorim njegovom potporom u životu njegovu; a kako sam ja to učinio, to je tajna; a vaše blagorodstvo molim, da ne bi onoj djevojci dopustili, da se u buduće bavi takim zlim svojstvima, pače ne bi s gorega bilo, da joj se pače i zagrozi, inače ona i opet može da mu naškodi." Litvinov se zamisli nad tim dokumentom; stepna ga samoća provijala, gluhi mrak oplesnjivjela života, i čudnovato mu se pričini, da je pročitao to pismo baš u Badenu. Medjutim je ponoći već davno odbilo; Litvinov leže u krevet i udune svijeću. No usnuti nije mogao: lica, što ih je vidio, govori, što ih je čuo, neprestano mu se vrtjeli i kružili zaplećući neobično i zamršujući se u vrućoj njegovoj glavi, koja ga boljela od duhanskoga dima. Sad mu se pričini, da čuje mukanje Gubarevljevo i ugleda pred sobom oborene njegove oči na zemlju s tupim i ukočenim pogledom, sad najednom usplamte iste ove oči igrajući, i on upozna Suhančikovljevu, čuje kreštavi njezin glas, te je nehotice šapćući ponavljao za njom: „dala, dala ćušku"; sad je iznicala pred njim neskladna figura Potuginova i on se po deseti, po dvadeseti put sjetio

svake njegove riječi; sad iskoči kao lutkica iz tabatijere Vorošilov u tijesnom svom kaputu, koji mu je pristajao k tijelu kao nova uniforma, i Piščalkin je mudro i dostojanstveno kimao izvrsno ošišanom i uistinu blagonaklonom glavom, a tamo je Bindasov kreštao i psovao i Bambajev se zanio do suza... A glavno: taj miris, postojani, nepomični, slatki, teški miris nije mu dao mira i sve se više i više širio u tami i sve ga postojanije sjećao nečega, što nikako nije mogao da ulovi.... Litvinovu dodje na pamet, da je miris cvijeća škodljiv po zdravlje noću u spavaćoj sobi, i digne se, napipa buket i odnese ga u susjednu sobu, no i odanle je dopirao do njega u jastuk, — pod pokrivač umarajući miris, i on se nemirno prevraćao s jedne strane na drugu. Već ga stala podilaziti groznica, već je svećenik, „majstor od čarobije", dva putu u slici vrlo brza zeca s bradom i repićem preko ceste preletio, a Vorošilov je nad njim sjedeći u ogromnoj generalskoj perjanici zapjevao kao u grmu slavuj.. Kad eno se najednom pridigne u krevetu i pljesnuvši u ruke usklikne „Da nije o n a; ne, to ne može biti!"

No da taj Litvinovljev usklik objasnimo, treba da zamolimo prijaznoga čitatelja, da se vrati s nama za nekoliko godina nazad...

VII.

Početkom pedesetih godina živjela je u Moskvi u posve tijesnim prilikama, gotovo u siromaštvu, mnogobrojna obitelj knezova Osinina. To su bili pravi, ne tatarskogruzinski, već čistokrvni knezovi Rjurikovići. Ime se njihovo često sreta u našim ljetopisima za prvih moskovskih velikih knezova, ruske zemlje sabirača; imali su veliku očevinu, mnogo imanja, bili su ne jedamput darivani za „djela i krv i sakatost", sjedili su u boljarskom

vijeću; jedan se pače od njih pisao sa „vić“;[1] ali su pali u nemilost po vražjoj kleveti, da „vračaju i trave kupe“; razorilo ih „stubokom“, oduzelo im čast, poslalo ih u mjesta nedogledna; stropoštali se Osinini i već nijesu ustali, nijesu došli iznova do snage; progon su s njih po vremenu snimili, pače im vratili „moskovsko dobarce“ i „pokretnosti“, no pomoglo nije ništa. Osiromašio, „propao je“ rod njihov — niti se za Petra podigao, niti za Katarine, i sve je malo pomalo padajući brojio medju svojim članovima već privatnih upravitelja, predstojnika u rakinjskim pisarnama i kotarskih redarstvenika. Obitelj je Osininovih, o kojoj se u nas poveo govor, sastojala od muža, žene i pet duša djece. Stanovala je oko Pasjega trga, u jednokatnoj drvenoj kućici s prutastom paradnom pretkućnicom na ulicu, sa zelenim lavovima na vratima i drugim plemićkim ludorijama, i jedva sastavljajući kraj s krajem, sjedili su dosta često zaduženi vrtlaru za povrće bez drva i bez svijeće zimi. Knez sam bio je čovjek lijen i glup, nekoć krasnik i kicoš, no sasvim se zapustio; dali mu ne toliko što bi cijenili ime njegovo, koliko iz pažnje k ženi njegovoj bivšoj dvorskoj gospodjici, jedno od moskovskih starozakladnih mjesta s nevelikom plaćom, s čudnovatim imenom i bez svakoga posla. On se ni u što nije miješao i samo je pušio s jutra do večera ne izlazeći iz spavaće haljine i teško uzdišući. Supruga je njegova bila žena bolesna i zlovoljna, postojano u brizi za prljavo kućanstvo, za smještanje djece u državne zavode i za podržavanje petrogradskih veza; nikako nije mogla svići na svoj položaj i na udaljenje od dvora.

Otac se Litvinovljev za boravka svoga u Moskvi upoznao s Osininima, došao u priliku, da im iskaže nekoliko usluga, jednom im je dao u zajam trista rubalja; i sin bi njegov dolazio kao djak često k njima, stan se njegov nije baš daleko nalazio

[1] Imena na „v i ć“ su očinska, te su časnija i uglednija od onih na o v, i n, i h.

od njihove kuće. No njega nije privlačilo blizo susjedstvo, jadna udobnost njihova načina života nije ga sablažnjavala. On je često polazio Osininove od onoga časa, kako se zaljubio u najstariju njihovu kćer Irinu.

Njoj je tad minula sedamnaesta godina; taman je svršila institut, iz koga ju je izvadila mati poradi neprijatnosti s predstojnicom. Neprijatnost je proizašla od toga, što je Irina imala govoriti na javnoj svečanosti pozdravne stihove ministru na francuskom jeziku, a pred samu je svečanost izmijenila druga djevojčica, kći veoma bogata zakupnika. Kneginja nije ove uvrede probaviti mogla, pa i sama Irina nije oprostila predstojnici nepravednost njezinu; već je ona prije sanjala o tome, kako će na oči sviju svraćajući na se sveopću pažnju ustati, izgovoriti govor svoj i kako će potom Moskva o njoj početi govoriti... I zaista bi Moskva vjerojatno progovorila bila o Irini. Bila to djevojka visoka, vitka, s nešto upalim grudima i s mladim uskim ramenima, s rijetkom u tim godinama blijedotamnom kožom, kao porculan čistom i glatkom, s gustom plavom kosom. Tamni njezini čuperci nekako su se osobito izmiješali bili s drugim svijetlima. Crte lica njezina, izvanredno gotovo odabrano pravilne, nijesu jošte posvema izgubile onaj prostodušni izražaj, koji je svojstven prvoj mladosti; no u zatežljivom naklanjanju krasnoga njezina vrata, u smijehu, ne baš rastresenu, ne umornu pokazivala se predjašnja plemkinja, a u samom crtežu tih gotovo nasmješljivih, tankih usana, toga maloga, orlova nešto stisnuta nosa bilo je nešto samovolje i strasti, nešto opasno i za druge i za nju. Porazne, jest porazne bile su oči njezine crnkastosive sa zelenkastim odrazom, dremljive, dugoljaste kao u egipatskih božanstva, sa sjajnim trepavicama i smionom kretnjom obrva. Čudnovat je bio izražaj u tim očima: kao da su gledale, pozorno i zamišljeno gledale iz nekake nepoznate dubine i daljine. U institutu bila je Irina na glasu kao jedna od najboljih

učenica po umu i po sposobnostima, no nepostojana značaja, vlastoljubna, opasne glave. Jedna joj razredna učiteljica prorekla, da će je strasti njene upropastiti — „vos passions vous perdront“[1] zato je druga progonila poradi hladnoće i beščuvstva i nazivala je „une jeune fille sans coeur“.[2] Družice Irinine držale su je oholom i tajnenom, braća i sestre su je se pribojavale, mati se nije u nju povjeravala, a ocu bude neugodno, kad je upravila na nj tajinstvene svoje oči ; no i ocu i materi je ucjepljivala čuvstvo nehotičnoga poštovanja ne poradi sposobnosti svojih, nego poradi osobitoga, nejasnoga očekivanja, što ga u njih budila. Bog bi ga znao zašto.

— Vidjet ćeš, Praskovja Danilovna, reče jednom stari knez izvadivši čibuk iz usta, — ova će nas Arinka jošte izvući . . . Kneginja se rasrdi i reče mužu, da su u njega „des expressions insupportables“,[3] no potom se zamisli i ponovi kroz zube :

— Da . . . i lijepo bi bilo, da nas izvuče.

Irina je uživala gotovo neograničenu slobodu u roditeljskoj kući ; nijesu je mazili, pače su se od nje nešto tudjili, ali joj se ni suprotili nijesu, ta to je ona i hotjela . . . Bivalo je pri kakom već odviše sramotnu prizoru : dodje li tržarac i stane vikati iza glasa, da mu je već dodijalo obijati prag za svoje novce, a domaći ljudi uzmu li u oči psovati svoju gospoštinu, kakovi ste vi to knezovi, kad sami od glada u šaku duvate — da Irina nije pače ni obrvom makla i sjedila nepomično sa zlobnim smiješkom na mračnome licu, a za roditelje je jedan njezin posmijeh bio gori od svakoga ukora, i oni se osjećaju krivima, bez krivnje krivima pred ovim bićem, kojemu kao da je od poroda samoga bilo dano pravo na bogatstvo, na raskoš, na poklonstvo.

[1] Vaše će vas strasti upropastiti. [2] Mlado djevojče bez srca. [3] Nepristojni izrazi.

Litvinov se zaljubio u Irinu, kako ju je vidio (bio je tri godine stariji od nje), no dugo vremena nesamo nije mogao postići uzajamne ljubavi, nego ni pažnje. U njezinu drugovanju s njim bio je pače znak nekakoga neprijateljstva; zacijelo ju je uvrijedio, a ona je duboko uvredu zatajila, a oprostiti nije mu je mogla. Bio je jošte odviše mlad i čedan u to vrijeme, a da bi mogao razumjeti, što bi se moglo kriti pod tom neprijatnošću, gotovo surovošću spojenom s preziranjem. Bivalo je, da je zaboravivši predavanja i knjige sjedio u tužnoj gostinskoj Osininske kuće, sjedio i krišom gledao Irinu: srce se u njemu polagano i tužno rastapa i guši mu grudi, a on kao da se srdi, kao da se dosadjuje, ustane, sprodje se po sobi, hladno ga pogleda kao stô ili stolicu, sažme ramenima i prekrsti ruke, ili za cijeloga večera pače razgovarajući se s Litvinovom hotimice ga ni jedamput ne pogleda, kao da mu i tu milost uskraćuje, ili uzme najposlije knjižicu i zaustavi se u njoj ne čitajući, mrgodi se i griska usne, ako to ne, onda najednom glasno pita oca ili brata, kako se njemački veli strpljenje? On je pokušao, da se istrgne iz zakletoga kruga, u kome se mučio i prebijao neprestano kao ptica, koja je pala u zasjedu; ode na nedjelju dana iz Moskve. Malo te nije sašao s uma od tuge i dosade, sav omršao, bolestan vrati se k Osininima... Čudnovata stvar! I Irina je, moglo se opaziti, za to dana omršala, lice je njeno požutjelo, obrazi su smršali... no još ga s većom hladnoćom dočekala, s gotovo zloradom nehajnošću; zacijelo je jošte uvećao tajnu uvredu, koju joj je nanio... Tako ga ona mučila jedno dva mjeseca. Potom se jednoga dana sve izmijenilo. Kao požar planula je, kao grozna oluja naletjela je ljubav. Jedamput je, — dugo se sjećao toga dana — i opet sjedio u gostinskoj Osininovih kod prozora i gledao ne misleći ništa na ulicu, i bilo mu teško i dosadno, i sam je sebe prezirao i s mjesta se dići nije mogao... Činilo se, da bi se bio, da tude pod prozorom rijeka teče, bacio u

nju s užasom, no bez kajanja. Irina se namjesti nedaleko od njega i nekako je čudnovato šutjela i ni makla se nije. Već nekoliko dana nije posve ništa s njim govorila, a i ni s kim nije govorila; sve je sjedila poduprvši se rukama kao neodlučna i samo je rijetko polagano pogledala naokolo. Te hladne muke nije Litvinov najposlije podnijeti mogao, on se digne i ne praštajući se stane iskati svoj šešir. „Ostanite", začuje se najednom tih šapat. Srce zadršće u Litvinovu, nije odmah upoznao glas Irinin; nešto je nečuveno prozujalo u toj jednoj riječi. On podigne glavu i ukipi se: Irina ga laskavo, da laskavo pogleda. „Ostanite, ponovi ona, ne odlazite. Hoću da budem s vama." Ona snizi jošte glas. „Ne odlazite . . . ja hoću." Ne poimajući ništa, ne znajući pravo što radi, približi se njoj, ispruži ruke . . . Ona mu podade odmah obje svoje, potom se nasmjehne, sva plane, odvrati se i ne prestajući se smiješiti izidje iz sobe . . . Za nekoliko se časaka vrati zajedno s mladjom sestrom, opet ga pogleda istim dugim i blagim pogledom i posadi ga do sebe . . . Isprva nije ništa mogla reći, samo je uzdisala i crvenjela se, potom ga stala kao plašeći se ispitivati za njegovo zanimanje, što ona prije nikada nije činila. Uveče istoga toga dana nekoliko se puta primala, da se opravda pred njime u tome, da ga do ovoga časa nije umjela cijeniti, uvjeravala ga, da je ona sada sasvim druga postala, udivila ga nenadnim republikanskim vladanjem — (on se u to vrijeme duboko klanjao pred Robespierre-om i nije se drznuo glasno odsuditi Marat-a), a nedjelju zatim već je znao, da ga ona ljubi. Da; dugo se sjećao toga prvoga dana . . . ali nije zaboravio ni slijedećih, — onih dana, kad je jošte sileći se sumnjao i bojao se vjerovati, s ukočenim ushitom, gotovo u strahu vidio, vidio jasno, kako se radjala, rasla i neotklonjivo zapremala sve pred sobom, najposlije grunula neočekivana sreća. Nastupili svijetli trenuci prve ljubavi, trenuci, kojima nije sudjeno, pa i ne treba da se ponove u jednome i istome životu. Irina postade najednom

kao ovčica povodljiva, meka kao svila i bez kraja i konca dobra. Ona se prihvatila obučavanja svojih mladjih sestara, — ne na fortepianu, — ona nije bila muzikašica, — nego u francuskom i u engleskom jeziku ; čitala je s njima školske knjige, išla za gospodarstvom, sve ju je zabavljalo, sve zanimalo ; sad je brbljala ne umuknuvši, sad se zaronila u tiha razmišljanja ; gradila je različne osnove, i puštala se u beskrajne prijedloge o tome, što će ona raditi, kad se uda za Litvinova (oni nijesu nimalo sumnjali, da će do braka njihova doći), kako njih dvoje stanu... „Truditi se ?“ prišapće Litvinov .... „Da, truditi se, ponovi Irina, čitati ... no glavno je putovati.“ Njoj se osobito htjelo da što prije ostavi Moskvu i kad joj Litvinov prikazivao, da još nije svršio tečaja u sveučilištu, svaki mu je put razmisliv̌ši malo odvratila, da se može doučiti u Berlinu ili... onamo negdje. Irina se malo zatezala u izražavanju svojih čuvstava, i po tome nije dugo ostajala tajna za kneza i kneginju raspoloženje njeno k Litvinovu. Radovati se ? oni se ne obradovaše, no uvaživši sve prilike nijesu držali, da je potrebno, da odmah uloži svoj „veto.“ Imutak je Litvinovljev bio priličan... „No obitelj, obitelj ..“ opažala je kneginja. „Nu, dakako, obitelj, odgovorio je knez ; ali on sasvim tim nije prosta roda, a glavno je : ta Irina nas ne će slušati. Je l' se ikada zbilo, da nije ona učinila, što joj se prohtjelo ? Vous connaissez sa violence![1] a pri tome nije jošte ništa odredjeno.“ Tako je sudio knez i tude je ipak u misli dodao : „Madam Litvinovljeva — i ništa više ? Ja sam drugo očekivao.“ Irina je potpunoma zavladala svojim budućim ženikom, ali i on sam joj se rado predao u ruke. On kao da je zapao u vrtlog, kao da se izgubio... Bilo mu i teško i slatko i ni za čim nije žalio i ničega se nije bojao. Razmišljao je o značenju, o dužnostima ženidbenim, o tome, može li on, tako nepovratno pokoreni, biti valjan muž i kako

[1] Vi poznajete njezinu silovitost.

će se iz Irine razviti žena i postoje li pravilni odnosi medju njima — nije mogao riješiti. Krv se njegova zapalila i on je jedno znao : ići za njom, s njom, naprijed i bez konca, pa bilo što bilo ! No ako se i nije Litvinov sa svoje strane nimalo suprotio, a Irina sa svoje je strane i odviše nježna bila, sasvim tim nije baš sve prolazilo bez nekih nesuglasica i bez trvenja. Jednom doleti on k njoj ravno iz sveučilišta u staru kaputu, s rukama tintom zaprljanim. Ona pohiti njemu u susret s običnim prijaznim pozdravom i najednom stane.

— Vi nemate rukavica, progovori iza stanke, i odmah doda:

— Pi ! Kakav ste vi . . . djak !

— Vi ste odviše osjetljivi, Irino, opazi Litvinov.

— Vi . . . ste pravi djak, ponovi ona, — vous n'êtes pas distingué.[1]

I okrenuvši mu ledja izidje iz sobe. Istina, sat iza toga, molila ga, da joj oprosti . . . Ona se uopće kajala i optuživala pred njim ; samo je — čudo ! često samo da nije plakala i optuživala se s ružnih pobuda, kojih nije imala, a uporno je poricala svoje istinite nedostatke. Drugi ju je put zastao u suzama, s uprtom glavom o ruke, s raspuštenim viticama, i kad ju je sav uzrujan pitao za uzrok tuge njezine, pokazivala bi šuteći prstom na grudi. Litvinov se nehotice trgne. „Sušica !“ sine u glavi njegovoj i uhvati je zaruku.

— Jesi l' bolesna ? progovori dršćućim glasom (već su začeli u važnim prilikama govoriti jedan drugome „ti“).

— To ću ja odmah po doktora . . .

— No Irina nije mu dala da svrši i srdito lupnu nožicom.

— Ja sam potpunoma zdrava . . . no ovo . . . odijelo . . . zar vi ne razumijete ?

— Pa što je? . . . ovo je odijelo . . . progovori on neodlučno.

— Što je s njime? A to, da u mene drugoga nema, i da je staro, gadno, i da sam prinudjena nadijevati ga na sebe

[1] Vi niste otmjen.

svaki dan .... pače kad vi .... kad vi dolazite .... Najposlije me ne ćeš više htjeti ljubiti gledajući me takom neopranicom !

— Molim te, Irino, što to govoriš ! I odijelo ovo meni je predrago ... Ono mi je jošte po tome drago, što sam te prviput u njemu vidio.

Irina se zacrveni.

— Ne sjećajte me, molim vas, Grigorije Mihajloviću, da u mene već tada nije bilo drugoga odijela.

— Ali uvjeravam vas, Irino Pavlovna, ono vam predražesno pristaje.

— Ne, gadno je, gadno, ponavljala je ona natežući duge svoje, meke vitice. — Oh, to siromaštvo, siromaštvo, tama ! Kako da se izbaviš od toga siromaštva ! Kako da izidješ, izidješ iz te tame !

Litvinov nije znao, što bi rekao i malo se okrene ...

Najednom skoči Irina sa stolice i obje mu ruke položi na ramena.

— No ta ti me ljubiš? Ti me ljubiš? progovori ona približivši svoje k njegovu licu, a oči se njene još punije suza zakrijese veselom srećom. — Ti me ljubiš i u tome gadnome odijelu?

Litvinov se baci pred njom na koljena.

— Ah, ljubi me, ljubi me, dragi moj, spasitelju moj, prošapće ona sagibajući se k njemu.

Tako su tekli dani, prolazile nedjelje, pa ako i nije jošte bilo nikakovih formalnih očitovanja, ako se i jest Litvinov sve još zatezao, da je zaprosi, svakako ne po svojoj želji, nego očekujući zapovijed od Irine (jednom je ona opazila, da smo nas oboje smiješno mladi, trebalo bi makar nekoliko nedjelja jošte k našim godinama dodati); no već se podizalo na rasplet i najbliža budućnost dobivala je jasniji i jasniji oblik, kad najednom nastupi dogadjaj, koji je kao laku cesnu prašinu sve te namjere i osnove raspleo.

VIII.

Te je zime dvor posjetio Moskvu. Jedne se svečanosti izmjenjivale drugima; nadošao red i običnom velikom balu u Plemićkom zboru. Glas o tom balu došao je istina u obliku oglasa u „Policajnim Novinama“ i do kućice na Pasjem trgu. Knez se prvi uzruja; odmah se riješi, da treba svakako ići i povesti Irinu, da bi neoprostljivo bilo, da se propusti prilika vidjeti svoje gospodare, što je za plemiće koljenoviće u tome sadržana pače dužnost svoje vrste. On je ostajao kod toga mnijenja s osobitim, njemu sasvim svojstvenim žarom: kneginja se donekle slagala s njim, te je samo uzdisala poradi troškova, no Irina je odlučno pokazivala protivljenje. „Ne treba, ne ću ići“, odgovarala je na sve roditeljsko dokazivanje. Njezina je upornost zauzela take razmjere, da se stari knez odlučio najposlije, da zamoli Litvinova, da gleda, da je nagovori, predstavivši joj medju ostalim „razlozima“, da se mladoj djevojci ne pristoji odbijati se kao divlja zvijer od svijeta, zato „i to“ treba „pokušati“, da je i onako već nitko nigdje ne vidi. Litvinov uze joj ove „razloge“ predstavljati. Irina ga oštro i pažljivo pogleda, tako oštro i tako pažljivo, da se smeo i poigravši se okrajcima svojega pojasa mirno progovori:

— Vi to želite? Vi?

— Da.... ja držim, odgovori zapinjući Litvinov. Ja se slažem s vašim ćaćkom... Pa i zašto da ne idete... da vidite ljude i sebe da pokažete, doda on s kratkim smijehom.

— Sebe da pokažem, lagano ponovi ona. — Nu, dobro, poći ću... Samo pamtite, vi ste to sami željeli.

— To jest ja... — već je začeo Litvinov.

— Vi ste to sami željeli, prekine ga ona. — I evo još jedne pogodbe: vi treba da mi obećate, da vas na tom balu ne će biti.

— A zašto?

— Meni se tako hoće.

Litvinov raširi ruke.

— Pokoravam se... no priznajem, meni bi bilo tako drago vidjeti vas u svoj divoti, biti svjedok toga utiska, što ćete ga pouzdano uzrokovati... Kako bih se ja vama ponosio! doda on s uzdahom.

Irina se nasmjehne.

— Sva će ta divota biti u bijeloj opravi, a što se dotiče utiska... Nu, riječju, ja tako hoću.

— Irino, ti kao da se srdiš?

Irina se i opet nasmjehne.

— O, ne! Ja se ne srdim. Samo ti... (Ona upre na nj oči svoje i njemu se pričini, da još nikad nije u njima vidio taki izražaj). Može biti treba, da tako bude, doda ona poluglasno.

— No, Irino, ti me ljubiš?

— Ja te ljubim, odgovori ona s gotovo svečanim dostojanstvom i krepko mu, muškarački stisne ruku.

Sve se slijedeće dane Irina brižljivo zanimala za svoju toilettu, za svoju frizuru; u predvečerje bala osjećala se nezdrava, nije mogla da sjedi na mjestu, zaplakala se jedno dva puta nasamo; pred Litvinovom nekako se jednolično smiješila.... uostalom postupala je s njim kao prije nježno, no rastreseno i neprestano se ogledavala u ogledalu. Na sam dan bala bila je veoma šutljiva i blijeda, no mirna. Oko devet sati uveče došao je Litvinov, da je vidi. Kad je izišla preda nj u bijeloj tarlatanskoj opravi s grančicom sitnoga modroga cvijeća u lako pridignutoj kosi, on se gotovo prenerazi: tako mu se prikazala prekrasna i veličanstvena. „Da, narasla je s jutra", pomisli on, — „pa to dostojanstvo! Što će ipak reći pleme!" Irina je stajala pred njim spuštenih ruku, ne smiješeći se i prirodno, te je gledala odlučno, gotovo smjelo ne na njega, nego nekud u daljinu, ravno preda se.

— Vi ste zaista carevna iz priče, progovori napokon Litvinov, — ili ne: vi ste kao vodja pred bitkom, pred pobjedom... Vi mi ne dadoste na taj bal, nastavi on, medjutim se ona kao ni prije nije makla, ne kao da ga ne bi slušala, nego je išla za drugim, unutarnjim glasom, — no vi se ne ćete zatezati primiti od mene ovo cvijeće i uzeti ga sa sobom?

On joj poda kitu heliotropa.

Ona pogleda brzo na Litvinova, pruži ruku i nenadno prihvati kraj grančice, koja je ukrašivala glavu njezinu, te progovori:

— Hoćeš li? Reci samo riječ i sve ću to skinuti i ostat ću kod kuće.

U Litvinova se srce gotovo potrese. Ruka Irinina već je skidala grančicu...

— Ne, ne, a zašto, prihvati on brzo u žestini plemenitih i veledušnih čuvstava: — ja nijesam egoista, zašto stezati slobodu... kad ja znam, da srce tvoje...

— Nu, onda ne pristupajte, opravu ćete mi zgužvati, žurno progovori ona.

Litvinov se smete.

— A buket ćete uzeti? upita on.

— Dakako: veoma mi je drag i ja osobito volim taj miris. M e r c i... Ja ću ga sačuvati na uspomenu...

— Prvoga vašega polaska na bal, opazi Litvinov, — prve vaše slave.

Irina se pogleda u ogledalo preko ramena, jedva sagnuvši stas.

— Ja kao da sam uistinu lijepa? Nijeste li vi pristrani?

Litvinov udari u zanosne pohvale. No Irina ga više nije slušala i podnoseći buket k licu opet je gledala nekuda u daljinu svojim čudnovatim kao potamnjelim i raširenim očima, a uzbibani lakim gibanjem zraka okrajci takih vrvaca polagano se podizali u nje za ramenima kao krila.

Pojavi se knez kovrčaste kose, u bijelu ovratniku, crnu otrcanu fraku i s vladimirskom vrvcom plemićke medalje u zapučku; za njim unidje kneginja u svilenoj šarenoj opravi stara kroja, i s onom mrzovoljastom zabrinutošću, pod koju nastoje matere sakriti svoju uzrujanost, redila je straga kćer, to jest bez svake potrebe stresala bore njezine oprave. Četverosjedna najmljena kola, s dva upregnuta čupava kljuseta, dopužu do pretkućnice škripeći točkovima po kupovima nerazmetanoga snijega, a slabunjav lakej u izmišljenoj livreji doleti iz predsoblja i oglasi s nekom očajanošću, da su kola spremna . . . Blagoslovivši za noć ostalu djecu i obukavši se u krzno uprave knez i kneginja na pretkućnicu. Irina je u tanku, kratku ogrtačiću, — kako li je ona mrzila na taj ogrtačić, — šuteći išla za njima. Litvinov, koji ih sproveo, nadao se oprosnu pogledu od Irine, no ona je sjela u kočiju ne okrećući glave.

Oko ponoći prodje on ispod prozora „Zbora". Bezbrojna svjetlost golemih svjetionika prodirala je kao svijetle tačke iza crvenih zavjesa i po svemu se trgu, zapremljenu ekipažama, razlijegali drskim, svečanim pozivom zvuci Straussova valjsa.

Drugi se dan oko jednog sata Litvinov otpravi k Osininovima. On zastane doma sama kneza, koji mu odmah obznani, da Irinu glava boli, da leži u krevetu i da ne će ustati do večera, da uostalom ovaka nepovoljnost nimalo nije čudnovata poslije prvoga plesa.

— C'est très naturel, vous savez, dans les jeunes filles,[1] doda on francuski, što je nešto malo porazilo Litvinova, koji je u taj mah opazio, da nije na knezu spavaća haljina, kao obično, već kaput. — A pri tome, nastavi Osinin, — kako da ne oboli poslije jučerašnjih dogadjaja!

[1] Vi znate, da je to veoma prirodno kod mladih djevojaka.

— Dogadjaja? promrmlja Litvinov.

— Da, da dogadjaja, dogadjaja, de vrais événements.[1] Vi sebi ne možete predstaviti, Grigorije Mihajloviću, quel succès elle a eu[2]! Sav ju je dvor opazio! Knez je Aleksandar Fedorović rekao, da joj nije ovdje mjesto i da ga ona sjeća grofice Devonshire-ske ... nu, vi znate, onu ... glasovitu ... A starac grof Blasenkrampf izjavi na sav glas, da je Irina — la reine du bal,[3] te zaželio, da ga predstave. On se i meni predstavio, to jest, rekao mi, da se opominje mene kao husara i upitao me, gdje ja sada služim. Vrlo zabavan je taj grof, i kaki adorateur du beau sexe[4]! A ja, kneginja moja ... i njoj nijesu dali mira: Natalja Nikitišna sama je nagovorila ... šta ćete više? Irina je plesala avec tous les meilleurs cavaliers,[5] vodili ih preda me, vodili ... i broja im ne znam. Hoćete li vjerovati: neprestano se oko nas vrzli u gomilama; u mazurci samo su nju birali. Jedan inostrani diplomat saznavši, da je ona Moskvanka, reče Gospodaru: „Sire", reče on, — „décidément c'est Moscou qui est le centre de votre empire[6]!" a drugi je diplomat dodao: „C'est une vraie révolution, Sire"; revélation ili révolution[7] ... nešto tako. Da ... da ... to ... to ... reći ću vam: to je nešto neobično bilo.

— Nu, a sama Irina Pavlovna? — upita Litvinov, kome su se za kneževa govora noge i ruke od zime kočile — je l' se veselila, je l' se pokazivala zadovoljna?

— Dakako, da se veselila; pa da još ne bude zadovoljna! A vi uostalom znate, nje nije moguće odmah razumjeti. Svi mi juče rekoše: kako je to čudnovato! jamais on ne

[1] Istinitih dogadjaja. [2] Kaki je uspjeh ona imala. [3] Kraljica bala. [4] Poštovač krasnoga spola. [5] Sa svim najodličnijim kavalirima. [6] Gospodaru, Moskva je odlučno srce vašega carstva. [7] To je pravi prevrat, gospodaru, otkriće ili prevrat.

dirait que mademoiselle votre fille est á son premier bal[1]. Grof Reisenbach medju ostalima... ali vi ga jamačno poznajete...

— Ne, ja ga uopće ne poznajem i nikad ga nijesam poznavao.

— Bratučed žene moje...

— Ne poznajem ga.

— Bogataš, komornik, u Petrogradu stanuje, ugledan čovjek, u Liflandiji svime trese. Dosada nije mario za nas... ali ja se za tim ni ne nagonim. J'ai l'humeur facile, comme vous savez[2]. Nu, ovaj dakle sjedne k Irini, porazgovori se s njome četvrt sata ne više i reče potom mojoj kneginji: „Ma cousine, reče, vôtre fille est une perle; c'est une perfection[3], svi mi čestitaju taku nećakinju..." A pòtom, gledam ja: pristupi k... odličnome licu i govori, a sam sve promatra Irinu... nu i ono lice je promatra...

— I tako se Irina Pavlovna cijeli dan ne će pokazati? opet upita Litvinov.

— Da; glava je silno boli. Ona mi je naložila, da vas pozdravim i za vaš buket da vam se zahvalim, qu'on a trouvé charmant[4]. Treba da se odmori... Kneginja se moja odvezla u pohode... ali i ja sam, evo...

Knez zakašlje i zacupne nogama, kao da se trudio jošte nešto da doda. Litvinov uzme šešir, reče, da ne kani smetati i kasnije da će doći, da se upita za zdravlje, i udalji se.

Nekoliko koraka od Osininskoga doma opazi gospodsku dvosjednu kočiju, gdje je stala pred redarstvenom stražarnicom. Livrovani, takodjer kicoški lakej, nebrižno se sagne s baka, zapita stražara Čuhonca, gdje tu stanuje knez Pavao

[1] Nitko ne bi nikad rekao, da je gospodjica vaša kći na prvome svome balu. [2] Ja sam dobroćudan čovjek, kako znate. [3] Draga bratučedo, vaša je kći biser, prava divota. [4] Koji su držali divotnim.

Vasiljević Osinin. Litvinov zagleda u kočiju, u njoj je sjedio čovjek sredovječan, hemoroidalno složen, s namrežanim i naduvenim licem, grčkim nosom i zlobnim usnama, zamotan u sobolju šubu, po svim znacima dostojanstvenik.

IX.

Litvinov nije održao svoje obećanje, da dodje kasnije; promislio se, da će bolje biti, odloži li posjet na slijedeći dan. Ušavši oko dvanaest sati u odviše poznatu gostinsku nadje tamo dvije mlade kneginjice Viktorinjku i Kleopatrinjku, pozdravi se s njima, potom zapita: je l' Irini Pavlovnoj lakše i može li se vidjeti.

— Irinka izvezla se s mamicom, odgovori Viktorinjka; ako i jest šaputala, no bila je življa od sestre svoje.

— Kako . . : izvezla se? ponovi Litvinov i nešto se potrese polako u njemu, u samoj dubini grudi. — Zar se . . . zar se . . . zar se ona u to vrijeme ne bavi s vama, ne poučava li vas?

— Irinka nas sad više ne će poučavati, odgovori Viktorinjska. — Sad nas više ne će, ponovi za njom Kleopatrinjka.

— A papa vaš je l' kod kuće? upita Litvinov.

— I papice nije kod kuće, nastavi Viktorinjka; — a Irinka nije zdrava; svu je noć plakala, plakala . . .

— Plakala?

— Da, plakala . . . Meni je Jegorovna rekla, i oči su u nje tako crvene, tako su podbule . . .

Litvinov se sprodje jedno dvaputa po sobi nešto se tresući kao od zime i vrati se u svoj stan. Osjećao je čuvstvo nalik na ono, što zavlada čovjekom, kad gleda s visoke kule dolje: sva se unutarnjost obnesvjesnula, i mozak mu se vrtio polako i smučavalo mu se. Tupo neshvaćanje i mišje prelijetanje misli, nejasni užas i nijemo iščekivanje, i ljubopitnost neobična, go-

tovo zlorada, u pridušenu grlu gorčina neprolitih suza, na usnama naprezanje pusta smiješka i molba bez smisla, ni na koga obraćena ... o, kako je sve to bilo okrutno i sramotno ružno ! — „Irina ne će, da me vidi“, neprestano mu se vrtjelo po mozgu ; — „to je jasno ; no a zašto ? Što se tako moglo dogoditi na tome zlokobnome balu ? I kako je moguća najednom taka promjena ? Tako nenadno ... (Ljudi neprestano vide, da smrt dolazi nenadno, no privići se k njenoj nenadanosti nikako ne mogu i nalaze, da nema smisla). Ništa mi ne poručiti, ne htjeti se sa mnom objasniti ...“

— Grigorije Mihajliću, izgovori nečiji jak glas nad samim njegovim uhom.

Litvinov se strese i opazi pred sobom svoga čovjeka s pisamcem u rukama. On upozna ruku Irininu ... Još nije ni raspečatio pisamca i već je unaprijed osjetio zlo i naklonio glavu na prsi i podigao ramena, kao da se brani od udarca.

Napokon se osokoli i najednom rastrgne zamot. Na malenu listiću listovnoga papira bile su ove riječi :

„Oprostite mi, Grigorije Mihajliću. Svemu je medju nama kraj : ja polazim u Petrograd. Užasno mi je teško, no gotovo je. Očevidno, moj je usud ... ali ne, ja ne ću da se opravdavam. Slutnje su se moje zbile. Oprostite mi, zaboravite me : ja vas nijesam dostojna.“ „Irina.“

„Budite veledušni, nemojte se truditi, da me vidite.“

Litvinov pročita ovih pet redaka i pomalo se spusti na divan, kao da ga je tko udario u srce. On spusti pisamce, podigne ga, pročita ga iznova, šane : „u Petrograd“, iznova ga spusti na zemlju, pa mir i Bog. Njime zavlada pače spokojnost ; pače je svojim nazad zametnutim rukama popravio jastuk pod glavom. „Na smrt ranjeni ne miču se“, pomisli on ; — „kako došlo, tako prošlo ...“ Sve je to prirodno ; ja sam to uvijek očekivao ... (On je sam pred sobom lagao; nikad nije ništa slično očekivao). Plakala je ? ... Ona je pla-

kala ? ... A zašto je plakala ? Ta ona me nije ljubila ! Međutim sve je to razumljivo i slaže se s njezinim značajem. Ona, ona me nije dostojna ... Evo gle !" (On se gorko nasmjehne). „Ona sama nije znala, kaka se u nje sila krila, nu, ali kad ju je upoznala u djelovanju njezinu na balu, kako da se zaustavi na neznatnu djaku ... sve je to razumljivo."

Nu tude se on sjeti nježnih njezinih riječi, njezina smiješka i onih očiju, nezaboravnih očiju, kojih nikad vidjeti ne će, koje su i sjale i topile se sretajući se s njegovima. Jošte se sjeti jednoga brzoga, stidnoga, vrućega cjelova — i najednom zarida, zarida grčevito, bijesno, jadovito, prevrne se ničice daveći i gušeći se s bijesnom nasladom kao da žudi rastrgati i sebe samoga i sve naokolo sebe, zabije uspaljeno svoje lice u jastuk divana i zagrize u nj ...

Jao ! onaj gospodin, koga je Litvinov vidio sinoć u kočiji, bio je naime bratučed kneginje Osininove, bogataš i komornik grof Reisenbach. Opazivši utisak, što ga Irina proizvela na visoko postavljena lica i u taj mah proračunavši „mit etwas Accuratesse"[1], kake se koristi odatle izvući mogu, stvori sebi grof kao čovjek energičan i umijući se uslužnim pokazati odmah osnovu svoju. On se riješi na brz rad napoleonski. „Uzet ću originalnu djevojku k sebi u kuću" tako je razmišljao, „u Petrograd ; učinit ću je svojom, neka je bijes, nasljednicom, nu, ako i ne svega imutka ; na sreću u mene nije djece, a ona mi je nećakinja, a grofica se moja sama dosadjuje ... A sve je prijaznije, kad ima u gostinskoj ljepušno lice ... Da, da ; tako je to : es ist eine Idee, es ist eine Idee[2] !" Trebalo je zaslijepiti, opsjeniti, poraziti roditelje. — A nemaju što jesti". nastavi grof razmišljanje svoje sjedeći već u kočiji i upravljajući na Pasji trg, — „ovako se nije bojati, da će se opirati. Nijesu oni već tako osjetljivi. Može im se dati i svota novaca. A ona ? I ona će pristati. Med je sladak ...

[1] S nešto tačnosti, proračunanja. [2] To je ideja, to je ideja !

juče ga laznula. Stavimo, da je to moj hir; neka se njime okoriste ... budale. Ja ću im reći: tako i tako; riješite se. A ako ne ćete, uzet ću drugu; sirotu — još je zgodnije. Da ili ne, rok od dvadeset četiri sata, und damit Punctum."[1]

A tim istim riječima na ustima stupi grof pred kneza, koga je već sinoć na balu bio obavijestio o posjetu svojem. O pošljedicama toga posjeta, čini se, nije vrijedno mnogo raspredati. Grof se u svojim računima nije prevario.: knez i kneginja nijesu se uistinu opirali i uzeli su svotu novaca i Irina je dakako pristala ne dajući, da mine naznačeni rok. Nije joj lako bilo raskinuti svezu s Litvinovim; ona ga ljubila i poslavši mu pisamce samo što nije legla u krevet, neprestano je plakala, omršavila, požutjela ... No sasvim tim mjesec dana iza toga odveze je kneginja u Petrograd i smjesti je u grofa preporučivši je brizi grofičinoj, ženi veoma dobroj, no s pilećim umom i s vanjštinom pilećom.

A Litvinov ostavi tada sveučilište i odveze se k ocu na selo. Malo pomalo rana se njegova zamladila. Isprva nije imao nikakih glasova o Irini, ali je i izbjegavao razgovoru o Petrogradu i petrogradskom društvu. Malo potom počeli kolati glasovi o njoj, ne rdjavi, no čudnovati; opći je glas o njoj išao. Ime kneginjice Osininove, okruženo sjajem, odlično nekim osobitim biljegom, stalo se češće i češće spominjati pače i u gubernijskim krugovima. Izgovaralo se i s ljubopitnošću, s poštovanjem, sa zavišću, kako se nekoć izgovaralo ime grofice Vorotynske. Najposlije raširi se glas o udaji njezinoj. No Litvinov slabo je mario za tu posljednju novinu: već je bio zaručnik Tajanin.

Sad će čitatelju jamačno razumljivo biti, čega se naročito sjetio Litvinov, kad je uskliknuo: „da nije to ona!", a zato ćemo se vratiti iznova u Baden i iznova ćemo navezati nit prekinute naše pripovijesti.

[1] I time je stvar gotova.

X.

Litvinov usne veoma kasno i nije dugo spavao: sunce tek je izašlo, kad se digao s kreveta. Vrhovi tamnih gora vidljivi s prozora njegova modrili se vlažno na jasnome nebu. „Kako l' mora onamo da je svježe pod drvetima!“ pomisli on, i brzo se odjene, rastreseno pogleda na buket, koji se još gizdavije za noći rascvao, uzme batinu i otpravi se za „Stari grad“, na poznate „Stijene.“ Jutro ga zaokupi svojom silnom i tihom milotom. Krepko je disao, krepko se micao; zdravlje mladosti u svakoj je njegovoj žilici igralo, zemlja sama kao da mu je lake noge podizala. Sa svakim korakom bivalo mu sve povoljnije, sve veselije; išao je po rosnoj sjeni, po krupnu pijesku stazicâ, duž jela, po svim vršikama grančica zarubljenih jasnom zeleni proljetnih mladica. „Kako l' je to divno!“ neprestano je ponavljao za sebe. Najednom čuje poznate glasove, gleda naprijed i spazi Vorošilova i Bambajeva, koji su mu dolazili ususret. Gotovo ga zapeklo, kao učenik pred učiteljem zakrene na stranu i sakrije se za grm... „Stvoritelju! pomoli se on, provedi mimo mene zemljake!“ Čini se, da u taj mah ne bi bio požalio nikakih novaca, samo da ga oni ne bi opazili... I oni ga zaista ne opaziše: Stvoritelj provede zemljake mimo. Vorošilov je svojim kadetskim samodopadnim glasom tumačio Bambajevu različne „faze“ gotske arhitekture, a Bambajev se samo odobravajući krivio; opažalo se, da ga Vorošilov dugo već gnjavi i davi svojim fazama, i dobri se entuziasta stao dosadjivati. Dugo je Litvinov zagrizavši usnu i ispruživši vrat prisluškivao korake, koji se odmicali, dugo se prelijevali sad grleni, sad nosni glasovi nastavljena govora, najposlije sve se utiša. Litvinov uzdahne, izidje iz svoje zasjede i podje dalje.

Jedno tri sata prolutao je po gorama. Sad bi ostavio stazicu i preskakivao s kamena na kamen, kližući se kad i kad

po glatkoj mahovini, sad bi sjeo na odlomak stijene pod hrastom ili bukvom i razmišljao prijatne misli uz nezamuklo šaputanje potočića zaraslih u paprat, uz umiriteljno šuštanje lišća, uz zvonku pjesmicu osamljena kosa. Lak, tako isto prijatan drijem dokradao se k njemu, kao da ga ostraga zahvatao, i on zaspi ... no najednom se nasmjehne i ogleda se: zlato i zelen šume, šumskoga zraka lako je udaralo njemu u oči — i on se iznova nasmjehne i iznova ih zaklopi. Njemu se prohtjelo doručkovati i on upravi k Starome gradu, gdje se za nekoliko novčića može dobiti čaša dobra mlijeka s kavom. No još se pravo nije ni namjestio za jednim od bijelo naličenih stolova, što su bili na terasi pred gradom, kad eno se začuje teško dahtanje konja i pojave se tri kočije, iz kojih je ispalo dosta mnogobrojno društvo gospodja i kavalira ... Litvinov upozna odmah u njima Ruse, ako i jesu svi govorili francuski ... baš zato, što su govorili francuski. Toilette dama odlikovale su se biranim kicoštvom ; na kavalirima bili novi novcati kaputi no tijesni i s borama u krstima, što nije sasvim obično u naše vrijeme, pantaloni sivi s iskricama i gradski, veoma svijetli šeširi. Niski, crni ovratnik čvrsto je stezao vrat svakome od tih kavalira, no u čitavom njihovu držanju nešto je vojničko prodiralo. Zaista su bili vojnički ljudi.; Litvinov je zapao na piknik mladih generala, osoba višega društva i znatna ugleda. Uglednost se njihova pokazivala u svemu: u njihovoj stegnutoj slobodi, u milovidnu dostojanstvenu smiješenju, u napeto rastresenu pogledu, u iznježenu sažimanju ramenima, u ljuljanju trupa i sagibanju koljena. Ona se pokazivala u samu zvuku glasa, kojim je kao ljubazno i godljivo zahvaljivala podčinjenoj hrpi. Svi su ti vojnici bili izvrsno umiveni, obrijani, zadahnuti skroz na skroz nekakim pravim dvorskim i gardskim mirisom, smjesom od dima najfinije cigare i divotnoga pačulija. I ruke su u svih bile plemićke, bijele, duge s krepkim noktima kao slonova kost ; u svih su se brci neprestano sjali, zubi se

svjetlucali, a vrlo fina koža preljevala se na obrazima crvenju, modrinom na podbradku. Jedni od mladih generala bili su veseli, drugi zamišljeni, no u svih se vidio izraz otmjene pristojnosti. Svaki je, činilo se, duboko bio sebi svijestan svoga dostojanstva, važnosti buduće svoje zadaće u carstvu te se držao i ozbiljno i slobodno sa slabim prisjenkom one nestašnosti, one neka me djavao ... što se tako prirodno pojavljaju u vrijeme zagraničnih putovanja. Posjedavši s bukom naduveno pozove društvo zaposlene konobare. Litvinov se požuri, da popije čašu mlijeka, plati i nakrivivši šešir gotovo već prodje mimo generalski piknik ...

— Grigorije Mihajliću, — progovori ženski glas. — Ne prepoznajete li me?

On nehotice stane. Taj glas ... Taj je glas odviše često negda uzrokovao, da je srce njegovo zakucalo ... On se obrne i vidi Irinu.

Sjedila je za stolom i prekrstivši ruke na naslonu odmaknute stolice naklonivši glavu na stranu i smiješeći se prijazno gotovo je radosno gledala na nj.

Litvinov je umah prepozna, ako se i jest promijenila od onoga vremena, kako je posljednji put vidio, deset godina tome nazad, ako se i jest iz djevojčice stvorila žena. Vitki se njezin stas razvio i rascvao, crte nekoć stisnutih ramena sjećale ga sada božica, kako se pojavljuju na stropovima starinskih talijanskih dvoraca. No oči su ostale one iste i Litvinovu se pričinilo, da gledaju na nj isto tako kao i tada, u onoj malenoj moskovskoj kućici.

— Irino Pavlovna ... progovori on neodlučno.

— Vi me prepoznaste? Kako se ja radujem tome! Kako ja ... Ona zapne, malo se zacrveni i uspravi se. Ovo je veoma prijatan susret, nastavi ona već francuski. — Dopustite, da vas upoznam s mojim mužem. V a l é r i e n, m'sje Litvinov,

un ami d'enfance[1]; Valerijan Vladimirović Ratmirov, moj muž.

Jedan od mladih generala, ne znam, nije li najljepši od svih, pridigne se sa stolice i neobično se uljudno pozdravi s Litvinovim, dok su se medjutim ostali njegovi drugovi nešto mrgodili ili ne toliko mrgodili, koliko za čas se zadubli svaki u sebe sama, kao da se već unaprijed opiru svakome zbliženju sa stranim gradjanskim čovjekom, a druge dame, koje su bile u tom pikniku, držale su, da je potrebno i zažmiriti malo i nasmjehnuti se, pače i na licima pokazati čudjenje.

— Vi... Vi ste odavno u Badenu? upita general Ratmirov nekako neruski kićeno i ne znajući očevidno, o čemu da se razgovara s prijateljem ženina djetinjstva.

— Nije tome davno, odgovori Litvinov.

— A kanite li dugo ostati? nastavi udvorni general.

— Još se nijesam odlučio.

— A! To mi je veoma drago... veoma.

General umukne. I Litvinov je mučao. Obojica držali su šešire u rukama i nagnuvši naprijed tijelo i smiješeći se gledali su jedan drugome u obrve.

„Deux gendarm, un beau dimanche"[2] zapjeva, to se zna, krivo, — dosada se nijesam namjerio na ruskoga plemića, koji ne bi bio krivo pjevao, — kratkovid i žućkast general s izražajem postojane razdraženosti u licu, dakako on sam sebi nije mogao oprostiti svoju vanjštinu. Usred svih svojih drugova bio je on jedini, koji nije bio sličan ruži.

— A zašto ne sjednete, Grigorije Mihajloviću, progovori najposlije Irina.

Litvinov posluša, sjedne.

„I say, Valérien give me some fire"[3], progovori drugi general, takodjer mlad, no već debeo, s nepo-

[1] Valerije, jedan prijatelj iz djetinstva. [2] Dva žandara jedne lijepe nedjelje. [3] Valerijane, daj mi vatre.

mičnim kao u zrak upravljenim očima i gustim svilokosim zaliscima, u koje je pomalo zabadao svoje bjelosnježne prste. Ratmirov mu poda srebrnu škatuljicu sa šibicama.

— A v e z v o u s d e s p a p i r o s[1]? upita krešteći jedna od dama.

— D e v r a i s p a p e l i t o s, c o m t e s s e.[2]

— „D e u x g e n d a r m e s u n b e a u d i m a n c h e“, zategne opet gotovo škripeći zubima kratkovidi general.

— Vi nas morate svakako posjetiti, reče medjutim Litvinovu Irina. — Mi stanujemo u hôtel de l' Europe. Od četiri do šest sam uvijek kod kuće. Tako se dugo nijesmo vidjeli.

Litvinov pogleda Irinu, ona ne obori oči.

— Da, Irino Pavlovna, davno. Iz Moskve.

— Iz Moskve, iz Moskve, ponovi ona s prekidanjem. — Dodjite, porazgovorit ćemo se, sjetit ćemo se starine. A znate li, Grigorije Mihajloviću, vi se nijeste mnogo promijenili.

— Zaista? A vi ste se promijenili, Irino Pavlovna.

— Ja sam se postarala.

— Ne. Ja nijesam htio reći...

— I r è n e? progovori pitajući jedna od dama sa žutim šeširićem na žutoj kosi, pošto je prije pošaptala i pohihikala se s kavalirom, koji je do nje sjedio. — I r è n e?

— Ja sam se postarala, nastavi Irina, ne odgovarajući dami, — no promijenila se nijesam. Ne, ne, ja se ni u čem nijesam promijenila.

„D e u x g e n d a r m e s u n b e a u d i m a n c h e! opet se čulo. Razdražljivi se general sjećao samo prvoga stiha poznate pjesmice.

— Sve još zagriza, vaša svjetlosti, progovori gromovito debeli general sa zaliscima, vjerojatno šibajući na šaljivi nekaki, svemu bomondu[3] poznati dogadjaj i nasmijavši se kratkim

[1] Imate li cigareta? [2] Prave cigaretice, grofice. [3] Beau monde, otmjeno društvo.

drvenim smijehom opet upravi pogled u zrak. Čitavo se ostalo društvo takodjer nasmije.

— What a sad dog you are, Boris[1]! opazi poluglasno Ratmirov. On je sámo ime „Boris“ izgovorio na engleski način.

— Irène? po trećiput upita dama u žutom šeširiću Irina se brzo obrnula k njoj.

— Eh bien, quoi? que me voulez vous?

— Je vous le dirai plus tard,[2] odgovori usiljeno dama.

Pored sve neprivlačljive vanjštine ona se postojano prenavljala i iskrivljivala lice; nekaki je dosjetljivac rekao za nju, da se ona „minaudait dans le vide“, „mazila u pustoj taštini“. Irina se namršti i sažme nestrpljivo ramenima.

— Mais que fait donc monsieur Verdier? Pourquoi ne vient-il pas[3]? uzvikne jedna dama s otegnutim, za francusko uho nesnosnim naglasom, što je osobitost velikoruskoga izgovora.

— Ah vuj, ah vuj, m'sje Verdije, m'sje Verdije, projeca druga kao da je rodom upravo iz Arzamasa.[4]

— Tranquillisez-vous, mesdames: umiješa se Ratmirov, — monsieur Verdier m'a promis de venir se mettre à vos pieds.[5]

— Hi, hi, hi! — Dame zaigraše lepezama.

Konobar donese nekoliko čaša piva.

— Bajriš bir? upita general sa zaliscima hotimice u basu i gradeći se začudjenim. — Guten morgen.

---

[1] Kako ste vi jadno pseto, Borise! [2] Što je dakle? Što želite? Reći ću vam kasnije. [3] Ali što je s gosp. Verdierom? Zašto ne dolazi? [4] Arzamas, grad u Nižnjonovgorodskoj guberniji. [5] Primirite se, gospodje... g. Verdier mi je obećao, da će doći, da padne pred vama na koljena.

— A što je grof Pavao sveudilj još tamo? upita hladno i tromo jedan mlad general drugoga.

— Da tamo, — odgovori tako isto hladno taj. — Mais c'est provisoire[1]. Serge će, kažu, na njegovo mjesto.

— Ej! procijedi prvi kroz zube.

— N.... da, procijedi i drugi.

— Ja ne mogu pojmiti, progovori general, koji je začinjao pjevati pjesmicu, — ja ne mogu pojmiti, kako je to veselje bilo Polu opravdavati se, navoditi tamo različne razloge... Nu, on se nagnječio trgovca, il lui a fait rendre gorge[2]... nu, pa što je to? Mogao je imati za to svoje razloge.

— On se bojao... da se ne otkrije u novinama, zakrešti netko.

Razdražljivi general plane.

— Nu, to je već posljednje! Novine! Otkriće! Kad bi to od mene zavisjelo, ja bih u tim vašim novinama dopustio, da se štampa samo, što se tiče cijene mesa, hljeba, pa oglasi o prodaji šuba i čizama.

— Pa o licitaciji plemićkih imanja, zavrne Ratmirov.

— Slobodno, kod sadašnjih prilika.....Kaki je to ipak razgovor u Badenu, au vieux Château![3]

— Mais pas du tout! pas du tout[4]! promuca dama u žutome šeširiću. — J'adore les questions politiques[5].

— Madame a raison[6], umiješa se drugi general s izvanredno prijaznim i kao djevičanskim licem. — Zašt' da se uklanjamo ovim pitanjima....pače u Badenu? — Kod tih on riječi uljudno pogleda na Litvinova i prijazno se nasmjehne. — Uredan čovjek ne smije nigdje i ni u kakom slučaju odstupiti od svoga uvjerenja. Nije l' tako?

---

[1] Ali samo privremeno. [2] Prisilio ga, da vrati ukradenu stvar. [3] U starome gradu. [4] Ali nipošto... [5] Ja strasno volim pitanja politička. [6] Gospodja ima pravo.

— Svakako, odgovori razdražljivi general, tako isto bacajući oči na Litvinova i kao da ga isprijeka kori; — no ja ne vidim potrebe....

— Ne, ne, s predjašnjom ga mekoćom prekine prijazni general. — Evo naš je prijatelj, Valerijan Vladimirović, spomenuo prodaju plemićkih imanja. Što? Zar to nije fakat?

— Ali ih sada ni prodati ne možeš; nitko ih ne treba! usklikne razdražljivi general.

— Može biti.... može biti. Zato i treba oglasiti taj fakat ... taj žalosni fakat na svakom koraku. Mi smo upropašteni — prekrasno; mi smo poniženi — o tome ne može biti pravde; no mi smo veleposjednici, mi predstavljamo sasvim tim načelo.... un principe. Podržavati taj princip — naša je dužnost. Pardon madame, vama je, čini se, pala marama. Kad nekima pače najumnijima, da tako rečem, opsjena zavlada, to smo mi dužni pokazivati — s pokornošću pokazivati (general ispruži prst) — pokazivati prstom gradjanina na bezdan, kud to sve smjera. Mi smo dužni biti na oprezu, mi smo dužni govoriti s odlučnošću punom poštovanja: „vratite se, vratite se natrag....“ Evo što smo mi dužni govoriti.

— A opet se sasvim ne možeš vratiti, zamišljeno opazi Ratmirov.

Prijazni se general samo nasmjehne.

— Sasvim; sasvim natrag, mon très cher.[1] Što dalje natrag, to bolje.

General pogleda opet uljudno na Litvinova. Taj nije mogao da otrpi.

— Ta valjda da se ne ćemo vratiti na robiju, vaša preuzvišenosti?

— Pa makar i tako! Ja kažem mnijenje svoje bez obzira; preraditi treba.... da.... preraditi sve učinjeno.

[1] Dragi moj.

— I devetnaesti veljače?[1]

— I devetnaesti veljače — na koliko se može. On est patriote ou on ne l'est pas.[2] A sloboda? reći će mi. Vi mislite, da je slatka narodu ta sloboda? Dete ga pitajte....

— Pokušajte, prihvati Litvinov, — pokušajte mu oteti tu slobodu....

— Comment nommez-vous ce monsieur[3]? šane generalu Ratmirovu.

— Ali o čemu vi tu raspravljate? progovori najednom debeli general, koji je očevidno u tome društvu igrao ulogu razmažena djeteta. — Sveudilj o novinama? O črčkarima? Dopustite, da vam pripovjedim, što sam ja doživio s jednim ovakim črčkarom — čudo Božje! Kažu mi: un folliculaire[4] napisao je protiv vas paskvil. Nu ja ga, razumije se, odmah dadem dovesti pod silu. Dovedu goluba moga... — A kake ti to, velim ja, prijatelju moj, folliculaire, paskvile pišeš? Je l' te patriotizam svladao? „Da, svladao me", reče. — Nu, a voliš ti, velim, folliculaire, novce? „Volim", reče. Tu ja njemu, moja poštovana gospodo, dam ponjušiti držak štapa svoga. — A voliš li to, andjele moj? „Ne, reče, to ne volim". — A ti, velim ja, ponjuši kako treba, ruke su u mene čiste. „Ne volim", reče i dosta je. — A ja to, velim, dušo moja, veoma volim, samo ne za sebe. Razumiješ li ti tu alegoriju, zlato moje? „Razumijem", reče. — Čuvaj se dakle, u buduće budi čedan, a sad ti evo cio rubalj, nosi se i blagosljivljaj me danju i noću. I ode folliculaire.

General se nasmije i svi se za njim nasmiju — svi osim Irine, koja se pače ni nasmiješila nije i nekako mrko pogledala na pripovjedača.

Prijazni general potrepta Borisa po ramenu.

---

[1] 19. je veljače 1861. ukinuta robija. [2] Čovjek je rodoljub ili nije rodoljub. [3] Kako vi zovete ovoga gospodina? [4] Novinarče.

— Sve si ti to, prijatelju moj dragi, izmislio ... Ti da se štapom kome zagroziš .... Ti štapa ni nemaš. C'est pour faire rire ces dames[1]. Poradi dosjetke. No o tome se ne radi. Ja sam ovaj čas rekao, da se valja sasvim vratiti natrag. Razumijte me. Ja nijesam neprijatelj tako zvanoga progresa; no sva ta sveučilišta i seminarije onamo, i narodne škole, ti djaci, popovići, ljudi bez čina[2], svi ti nitkovi, tout ce fond du sac, la petite propriété, pire que le prolétariat[3] — (general je govorio raznježenim, gotovo oslabjelim glasom), voilà ce qui m'effraie.... evo gdje se treba zaustaviti .... i zaustaviti. (On i opet pogleda laskavo na Litvinova). Da, gospodine moj, zaustaviti se treba. Ne zaboravite, ta u nas nitko ništa ne traži, ne moli. Samoupravu na primjer zar tko moli? Zar je vi molite? Ili ti? ili ti? ili vi, Mesdames? Vi već i onako ne vladate samo sobom nego i svima nama. (Vrlo crveno lice generalovo oživi veselim smiješkom). — Draga moja braćo, čemu se zalijetati kao zec? Demokracija vas voli, ona vam kadi, ona je gotova, da služi vašim ciljevima .... ali znajte, to je mač s obje strane oštar. Bolje je po starome, po predjašnjemu ... mnogo je pouzdanije. Ne dopuštajte svjetini mozgati, već se povjerite aristokraciji, u koje jedine i jest snaga .... Zaista bit će bolje. A progres .... ja osobito ništa nemam protiv progresa. Ne dajite nam samo odvjetnika, pa porotnika, i kojekakih zemaljskih činovnika, — a ne dirajte u disciplinu, u disciplinu gore od svega, a mostove i obalne nasipe i bolnice možete graditi, i ulice plinom, a zašto ne, rasvjetljivati?

— Petrograd su sa sve četiri strane zapalili, evo vam i progresa! zapišti razdražljivi general.

— Ali ti si, ja vidim, zloban, progovori lijeno se ljuljajući debeli general, — tebe bi dobro bilo podići medju ober-

[1] To je, da ove dame nasmiješ. [2] Prostaci, neplemići, koji ne maju čina (ranga). [3] Sav taj izmet, mali posjednik, gori je od fukare.

prokuratore, a po mom je držanju avec Orphée aux enfers le progrés a dit son dernier mot[1].

— Vous dites toujours de bêtises[2], zakikoće se dama iz Arzamasa.

General poprimi dostojanstveno držanje.

— Je ne suis jamais plus sérieux, madame, que quand je dis des bêtises[3].

— M'sje Verdije je tu istu frazu već nekoliko puta izrekao, opazi poluglasno Irina.

— De la poigne et des formes![4] poviče debeli general, — de la poigne surtout. A to se može ruski prevesti ovako: uljudno, ali ipak šakom!

— Gle ti toga šaljivca, nepopravljivoga šaljivca! prihvati prijazni general. — Mesdames, ne slušajte ga, molim vas. Komarca ne će uvrijediti. On se zadovoljava tim, što srca proždire.

— Nu opet nije tako, Borise, — začne Ratmirov, izmijenivši pogled sa ženom, — obijest je obijest, a to je pretjeravanje. Progres — to je pojava društvenoga života, evo što se ne smije zaboraviti; to je simptom. Za tim valja poći.

— Nu da, — odvrati debeli general i namršti nos.

— Poznata je stvar, da ti medju državnike težiš!

— Nipošto medju državnike... Kaki su tu državnici! Ali istina ne može se ne priznati.

„Boris" opet zabode prste u zaliske i izbeči oči u zrak.

— Javni život, to je veoma važno zato, jer je u razvitku naroda, u sudbini, da tako rečem, domovine...

— Valèrien, — prekine ga „Boris" prekoravajući, — il y a des dames ici[5]. Ja to nijesam od tebe očekivao. Ili ti želiš u kaki odbor da dodješ?

---

[1] S Orfejem je u paklu progres rekao posljednju svoju riječ. [2] Vi govorite uvijek gluposti. [3] Ja nijesam nikad ozbiljniji, nego kad govorim gluposti. [4] Šakom po glavi a uljudno. [5] Ovdje ima gospodja.

— Ali sad su oni svi, hvala Bogu, već zatvoreni, — prihvati razdražljivi general, i iznova zapjeva: „deux gendarmes un beau dimanche...“

Ratmirov podnese batisnu maramu k nosu i graciozno zašuti; prijazni general ponovi: „nestaško! nestaško!“ A „Boris“ se obrati k dami, koja se krivila u pustu prostranstvu, te je ne ponižujući glasa, pače ne mijenjajući izraza lica, stao raspitivati o tome: kad će ona „ovjenčati plamen njegov“, jer je on zaljubljen do ludila u nju i da neobično trpi.

Za toga razgovora bude Litvinovu svakim časom sve više i više neugodno. Ponos njegov, pošteni njegov plebejski ponos, gotovo je planuo u njemu. Što je bilo zajedničko medju njim, sinom maloga činovnika i tim vojničkim petrogradskim aristokratima? On je sve ljubio, na što su oni mrzili, on je mrzio na sve, što su oni ljubili; on je sebi bio svjestan toga, svim je bićem to osjećao. Šale su mu njihove bile drvene, glas nesnosan, svaka kretnja lažna; u istoj je mekoći njihova govora slušao vrijedjajući prijezir — pa opet kao da se plašio njih, tih ljudi, tih neprijatelja... „Pi! kaki je to gad! Ja im smetam, ja im se pričinjam smiješan“, vrtjelo mu se po glavi: „a zašto ja ostajem? Nosimo se, nosimo se odmah!“ Prisutnost Irinina nije ga mogla zadržati, nevesele osjećaje budila je u njemu i ona. On se digne sa stolice i stane se praštati.

— Vi već polazite? progovori Irina, no razmislivši malo nije ga zaustavljala, samo je uzela od njega riječ, da će je svakako posjetiti. General se Ratmirov s predjašnjom utančenom ugladjenošću pozdravi s njim, stisne mu ruku i sprovede ga do kraja terase... No jedva što je zakrenuo Litvinov za prvi ugao puta, kadno se začuje za njim složna provala grohota. Ovaj se grohot nije odnosio na njega, već k davno očekivanomu m'sje Verdier-u, koji se nenadno pojavio na terasi, u tirolskom šeširu, modroj bluzi i na magarcu; no krv gotovo

udari Litvinovu u lice i bude mu gorko, kao da mu je pelin slijepio stisnuta usta. „Prezrenih ti, nevaljalih ljudi!“ promrmlja ne uvažavajući, da mu boravak od nekoliko časaka u društvu ovih ljudi jošte ne daje povoda, da se tako žestoko izražava. I u taj je svijet zapala Irina, njegova bivša Irina! U njemu se ona kretala, živjela, carovala, za nj je ona žrtvovala svoje dostojanstvo, najljepša čuvstva srca... Očevidno, da je trebalo tako da bude, očevidno, da nije zaslužila bolje sudbine! Kako li se on radovao tome, što joj nije došlo na pamet, da ga pita o namjerama njegovim! Valjalo bi, da se očituje pred „njima“ i u „njihovoj“ nazočnosti... „Ni po što! nikada!“ šaptao je Litvinov duboko udišući svjež zrak i spuštajući se gotovo bježeći po cesti u Baden. Razmišljao je o nevjesti svojoj, o miloj svojoj, dobroj, svetoj Taćjani i kako l' mu se čista, plemenita, kako li pravedna prikazivala! S kakim se nepatvorenim umiljem sjećao njezinih poteza, riječi njenih, i istih navika... s kakom li je nestrpljivošću očekivao povratak njezin! Brzi je hod umirio živce njegove. Vrativši se kući sjedne za stô, uzme knjigu u ruke i najednom je pusti, pače se trgne... Što se s njime dogodilo? Ništa se nije dogodilo s njime, no Irina... Irina... Ovaj mu se susret s njom najednom pričini čudnovat, osobit, neobičan. Je l' moguće? on se sreo, govorio s Irinom samom... I zašto nema na njoj onoga gnusnoga, svjetskoga odraza, kojim se tako oštro odlikuju sve one druge? Zašto se njemu čini, da se ona kao dosadjuje ili žalosti ili teško podnosi svoj položaj? Ona je u taboru njihovu, no nije neprijatelj. I što ju je moglo natjerati, da se tako veselo obratila k njemu, da ga pozvala k sebi? Litvinov se trgne. — O Tanja, Tanja! usklikne otegnuto: — ti si jedina moj andjeo, moj dobri genije, tebe ja jedinu ljubim i uvijek ću te ljubiti. A k onoj ja ne ću poći. Bog s njome zauvijek! Neka se ona zabavlja sa svojim generalima! Litvinov se iznova prihvati knjige.

XI.

Litvinov se lati knjige, ali mu se nije dalo čitati. On izidje iz kuće, sprodje se malo, posluša glazbu, pogleda na igru i opet se vrati kući u sobu, opet pokuša čitati — sve bez smisla. Vrijeme mu se nekako osobito polagano vuklo. Dodje Piščalkin, dobrodušni mironosni posrednik, te je posjedio tri od prilike satića. Nešto je malo naklapao, raspravljao, postavljao pitanja, umovao s prekidanjem sad o predmetima uzvišenim, sad o predmetima korisnim i napokon raspreo taku dosadu, da je siromašni Litvinov gotovo zavijuknuo. U vještini proizvesti dosadu, sjetnu, hladnu, beskrajnu i beznadnu dosadu, nije Piščalkin poznavao suparnika pače ni medju ljudma najizvrsnije moralnosti, poznatim majstorima u toj struci. Sam vid ošišane njegove i ugladjene glave, njegovih bistrih očiju ali bez života, pristojna njegova nosa, budi nehotičnu skunjenost, a baritonski, polagani kao pospani njegov glas činio se, da je sazdan za to, da s uvjerenjem i s razgovjetnošću izgovara rečenice kao što su : dva puta dva su četiri, a ne pet i ne tri, voda je mokra, a krepost pohvalna; privatnu je čovjeku isto tako kao i državi, a državi isto tako kao i privatnu čovjeku neophodno potreban kredit za novčane operacije. A sasvim tim bio je izvrstan čovjek ! No takov je već konac sudbini u Rusiji : dosadni su u nas izvrsni ljudi. Piščalkin se udalji, zamijenio ga Bindasov i odmah zaište s velikom bezobraznošću u Litvinova zajam od sto forinti, koje mu ovaj i dade ne gledeći na to, da se nesamo nije zanimao za Bindasova, nego mu se pače gadio, i premda je znao pouzdano, da do svojih novaca nikad doći ne će, kojih mu je samome trebalo. A zašto mu ih je dao? pitat će čitatelj. A djavô ga znao zašto ! Rusi su i u tome junaci. Čitatelju, metni ruku na srce i sjeti se, koliko je bilo prilika u vlastitom tvom životu, za koje nijesi jamačno

imao drugoga razloga. A Bindasov nije pače ni zahvalio Litvinovu, zatraži čašu affentalera (badenskoga crnoga vina) i ode ne obrisavši usta i besramno lupajući čizmama. A kako se ljutio na sebe Litvinov gledajući na crveni zatiljak prekupca, koji se udaljivao! Podveče dobije pismo od Taćjane, u kome mu ona daje na znanje, da poradi bolesti tetke svoje ne će moći prije pet, šest dana doći u Baden. Ovaj je glas neprijatno djelovao na Litvinova; to je pojačalo ljutinu njegovu i on leže rano spavati u rdjavu duševnu raspoloženju. Drugi se dan nije pokakazao boljim od prošloga, ako ne možda i gorim. Sa samoga jutra napunila se soba Litvinovljeva zemljacima: Bambajev, Vorošilov, Piščalkin, dva oficira, dva heidelberška djaka, svi su najedamput navalili i nijesu gotovo do pred sam objed odlazili, ako se i jesu skoro izbrbljali i očevidno se dosadjivali. Oni naprosto nijesu znali, kuda bi se djeli i zapadnuvši u stan Litvinovljev, kako se kaže, „zapeli su" u njemu. Ponajprije se pozabavili time, da se Gubarev vratio u Heidelberg i da će valjati ići k njemu; potom su nešto pofilozofovali, dotakli se poljskoga pitanja; potom pristupiše k prosudjivanju o igri, o loretama, uzeše pripovijedati sablažnjive anegdotice; napokon se razgovor zametnuo o tome, kako bivaju ljudine, kako debeljaci i kako žderonje. Izidjoše na vidjelo Božje stare anegdote o djakonu, koji je za okladu pojeo trideset i tri renge, o ulanskom pukovniku Izjedinovu, koji je bio na glasu sa svoje debljine, o vojniku, koji je na svom vlastitom čelu razbio govedju kost, bilo tamo laganja majstorskoga. Isti je Piščalkin pripovijedao zijevajući, da je poznavao u Maloj Rusiji ženu, koja je na samrti imala preko četiri met. centi i vlastelina, koji je za doručkom pojeo tri guske i jesetru. Bambajev najednom objavi u zanosu, da će sam pojesti čitavoga ovna, „to se zna, kako valja pripravljena", a Vorošilov bubne nešto tako nezgrapno o drugu junačini kadetu, da su svi ušutjeli, ušutjeli, pogledali jedan drugoga,pograbili šešire i razbjegli se. Ostavši

sam Litvinov već se prihvatio bio posla, no glava mu se pušila, ništa nije mogao pametno uraditi i veče je isto tako propalo uzalud. Sjutra jutro spremao se, da doručkuje, kad eno netko pokuca na njegovim vratima. „Gospode", pomisli Litvinov, — „da nije i opet kojigod od jučerašnjih prijatelja" i progovori ne bez nekoga straha:

— Herein!

Vrata se polagano otvorila, i u sobu udje Potugin.

Litvinov mu se neobično obraduje.

— Baš mi je drago! progovori krepko stiskujući ruku neočekivanomu gostu, — baš vam hvala! Ja bih vas sam sigurno posjetio bio, ali vi mi ne htjedoste kazati, gdje stanujete. Sjednite, molim vas, odložite šešir. Sjednite.

Potugin nije ništa odgovorio na prijazni govor Litvinovljev, stajao je prestupajući s noge na nogu posred sobe, te se smiješio i glavom potresao. Srdačni ga pozdrav Litvinovljev očevidno dirnuo, no u izražaju lica njegova bilo je nešto prinudjeno.

— Ima tude.... malen nesporazumak.... zače on ne bez zapinjanja. — Dakako, ja sam uvijek s veseljem.... no mene su naročito.... mene su k vama poslali.

— To jest, vi hoćete da kažete, progovori žalosnim glasom Litvinov, — da vi sami od sebe ne biste došli k meni?

— O ne, molim vas!... No ja.... ja se može biti ne bih riješio danas da vas uznemirujem, da me nijesu zamolili, da podjem do vas. Riječju, ja imam za vas poruku.

— Od koga, dopustite, da saznam?

— Od jedne vama poznate osobe, od Irine Pavlovne Ratmirovljeve. Vi joj prekjuče obećaste, da ćete je pohoditi, a nijeste došli.

Litvinovljevo oko čudeći se zaustavi se na Potuginu.

— Vi ste poznati s gospodjom Ratmirovljevom?

— Kako vidite.

— I dobro poznati?

— Ja sam s njome donekle prijatelj.

Litvinov zašuti.

— Dopustite, da vas upitam, zače on najposlije, — vama je poznato, zašto hoće Irina Pavlovna, da me vidi?

Potugin pristupi k prozoru.

— Donekle mi je poznato. Ona se, koliko ja mogu suditi, veoma obradovala susretu s vama, nu i želi, da obnovi predjašnje odnošaje.

— Da obnovi, — ponovi Litvinov. — Oprostite mojoj nečednosti, no dopustite, da vas jošte upitam: Znate li, kake su vrste bili ti odnošaji?

— Da vam pravo kažem — nijesu mi poznati. No ja držim, — doda Potugin, iznenada obrativši se k Litvinovu i prijateljski gledajući na nj, — ja držim, da su bili plemeniti. Irina vas je Pavlovna veoma hvalila, i ja sam joj morao dati riječ, da ću vas dovesti. Vi ćete doći?

— Kada?

— Sada . . . ovaj čas.

Litvinov mahne samo rukom.

— Irina Pavlovna, — nastavi Potugin, — drži, da ono . . . kako da kažem . . . ono društvo, što li, u kojem ste je prekjuče zastali, nije moglo probuditi vašu osobitu sućut; no ona je naložila, da vam se kaže, da djavo nije tako crn, kako ga slikaju.

— Hm . . . Je l' ova rečenica namijenjena baš onome društvu?

— Da . . . i uopće.

— Hm . . . Nu, a vi Sozonte Ivaniću, kakva ste vi mnijenja o djavlu?

— Ja mislim, Grigorije Mihajliću, da on nije ni u kakom slučaju taki, kako ga slikaju.

— Zar je bolji?

— Da li je bolji ili gori, to je teško riješiti, no taki nije. Nu što, idemo li?

— Ali posjedite malo najprije. Meni se, priznati valja, ipak čini nešto čudnovato . . .

— Što, smijem li pitati?

— Kako ste vi, baš vi, mogli postati prijatelj Irine Pavlovne?

Potugin preleti sam sebe pogledom.

— S mojom figurom, s položajem mojim u društvu to se svakako s istinom ne podudara ; no vi znate — već je Shakespeare rekao : „Ima mnogo toga na svijetu, prijatelju Horacije", i tako dalje. I život ne voli šale. Evo vam poredbe : drvo stoji pred vama i vjetra nema ; kako će se list na niskoj grani dotaći lista na gornjoj grančici ? Nikako. Ali se podigla bura, sve se ispremiješalo — i ona se dva lista dotakla.

— Aha ! Dakle je moralo biti bure?

— Dakako ! Zar se bez nje može živjeti? No manimo se filozofije. Vrijeme je, da idemo.

Litvinov se sve jošte kolebao.

— O Gospode ! usklikne sa smiješnim licem Potugin. — Kaki li su danas postali mladi ljudi ! Najdražesnija dama zove ih k sebi, šalje za njima glasnike, baš za tim, a oni se ustručavaju ! Stid vas bilo, moj gospodine, stid vas bilo. Evo vaš šešir. Uzmite ga, i „forverc[1]!" kako kažu naši prijatelji, žestoki Nijemci.

Litvinov je postajao jošte malo razmišljajući, no svrši time, da je uzeo šešir i izišao iz sobe zajedno s Potuginom.

---

[1] Vorwärts, naprijed.

XII.

Oni dodju u jednu od najboljih gostionica Badenskih i zapitaju za generalicu Ratmirovljevu. Vratar upita najprije za imena njihova, potom odmah odgovori, da je „die Frau Fürstin zu Hause“[1] i povede ih sam po stubama, sam pokuca na vratima sobe i oglasi ih. „Die Frau Fürstin“ dočeka ih odmah; bila je sama; muž joj je otišao u Karlsruhe, da se sastane na prolazu s dostojanstvenikom „od upliva“.

Irina je sjedila za malim stolom i vezla po rijetkom tkivu, kad je Potugin s Litvinovim stupio preko vratnoga praga. Ona hitro baci vez na stranu, otisne stol, ustane; izraz nepatvorena zadovoljstva razlije se po licu njezinu. Na njoj je bilo jutarnje do vrha zatvoreno odijelo; prekrasne crte ramena i ruku probijale su kroz laku tkaninu; nemarno zasukana kosa raspustila se, te je nisko padala po finoj šiji. Irina dobaci Potuginu brz pogled i šane: „merci“, i pruživši Litvinovu ruku ljubazno ga ukori sa zaboravi. „A k tome jošte i star prijatelj“, doda ona.

Litvinov već se začeo bio opravdavati. „C' e s t b i e n, c' e s t b i e n“[2] brzo progovori ona i s ljubaznom silom uzevši mu šešir, prinudi ga, da sjedne. I Potugin sjedne, no odmah se digne i rekavši, da ima neodgodan posao i da će po objedu doći, stane se praštati. Irina mu iznova dobaci brz pogled i prijateljski mu kimne glavom, ali ga nije zadržavala i kako samo iščezne za vratnim zastorom, obrati se s nestrpljivom živošću k Litvinovu.

— Grigorije Mihajliću, — progovori ona ruski mekim svojim i zvonkim glasom, — evo nas napokon nasamo, i ja vam mogu reći, da se veoma radujem vašemu susretu, zato što mi on ... on podaje priliku ... (Irina mu pogleda ravno u lice), da zamolim u vas proštenje.

[1] Gospodja kneginja kod kuće. [2] Dobro je, dobro.

Litvinov se nehotice trgne. Tako brze navale nije očekivao. On nije očekivao, da će ona sama navesti govor na predjašnja vremena.

— Kakvo... proštenje... — promrmlja on.

Irina se zacrveni.

— Kakvo?... Vi znate kakvo, — progovori ona i malo se odvrne. — Ja sam pred vama bila kriva, Grigorije Mihajliću... ako me i jest dakako taka već sudbina zapala (Litvinov se sjeti njezina pisma), i ja se ne kajem... to bi u svakom slučaju bilo odviše kasno; no sastavši se s vama tako neočekivano rekla sam sebi, da svakako moramo postati prijatelji svakako... i meni bi bilo veoma teško, ako to ne bi uspjelo, i meni se čini, da se za to moram objasniti s vama ne odgadjajući i jedamput za svagda, da ne bi već potom bilo nikakva... gêne[1], nikakve neugodnosti, jedamput za svagda, Grigorije Mihajliću; i da ste vi dužni reći, da mi praštate, inače ću ja držati, da je u vas... de la rancune. Voilà[2]! To je s moje strane može biti velika drskost zato, što ste vi jamačno već davno sve zaboravili, no sve jedno, recite mi, da ste mi oprostili.

Irina je sav taj govor izgovorila bez preduška i Litvinov mogao je opaziti, da su u očima njezinim zasjale suze... jest, prave pravcate suze.

— Molim vas, Irina Pavlovna, žurno začne on, — kako vam nije teško opravdavati se, moliti proštenje... To je prošlo, u vodu kanulo, a meni preostaje samo, da se divim, kako ste vi usred sjaja, koji vas okružuje, mogli da sačuvate jošte uspomenu na neznatna druga prve vaše mladosti...

— Vi se tome divite? — tiho progovori Irina.

— Mene to dira, — prihvati Litvinov, — zato, što ja sebi nikako ne mogu pomisliti....

---

[1] Neprilika. [2] Da ima u vas osvetljivosti. Eto!

— Ali vi mi sasvim tim ne rekoste, da ste mi oprostili, prekine ga Irina.

— Ja se iskreno radujem sreći vašoj, Irina Pavlovna, ja vam od sve duše želim sve najbolje na zemlji . . .

— I zla se ne sjećate?

— Ja se sjećam samo onih prekrasnih trenutaka, za koje sam nekoć bio obvezan.

Irina mu pruži obje ruke. Litvinov ih krepko stisne i ne pusti ih na jedamput . . . Nekaka se davno neosjećena tajna makla u srcu njegovu od ovoga mekoga dodira. Irina mu opet gledala ravno u lice, no ovaj se put nasmjehnula . . . I on je po prviput ravno i postojano gledao na nju . . . On opet prepozna crte nekoć tako drage, i one duboke oči s neobičnim njezinim trepavicama, i madež na obrazu i osobiti sklad kose nad čelom, i naviku nekako milo i zabavno kriviti usta i jedva jedvično trzanje obrvama, sve, sve je on to prepoznao . . . No kako l' se ona poljepšala ! Kaka dražest, kaka li sila u ženskome mladome tijelu ! Nema tu ni rumenila, ni bjelila, ni rastoka[1], ni praška, nikakih prijevarnih stvari na svježem, čistom licu . . . Da, to je bila zaista krasotica !

Neodlučnost obuze Litvinova . . . On je sveudilj gledao na nju, no misli su njegove bile već daleko . . . Irina je to opazila.

— Nu to je prekrasno, glasno progovori ona ; — nu sad se eto savjest moja smirila, i ja mogu zadovoljiti ljubopitstvu mojemu . . .

— Ljubopitstvu, — ponovi Litvinov ne shvaćajući je.

— Da, da . . . Ja svakako hoću da znam, što ste vi radili sve ono vrijeme, kake su vaše osnove ; sve hoću da znam, kako, što, kada . . . sve, sve. I vi treba da mi kažete istinu, zato vam unaprijed kažem, ja vas nijesam izgubila iz oka . . . koliko je to bilo moguće.

[1] Od rastoka, antimona, pravi se crna boja za obrve.

— Vi me nijeste izgubili iz oka, vi . . . onamo . . . u Petrogradu?

— Usred sjaja, koji me okružavao, kako se vi malo čas izraziste. Jest, da, nijesam vas izgubila. O tome sjaju porazgovorit ćemo se jošte, a sad treba da pripovijedate mnogo, dugo da pripovijedate, nitko nam ne smeta. Ah, kaka će to biti divota! doda Irina sjedajući veselo i namještajući se koketno u naslonjaču. — Nudete, počnite.

— Prije nego stanem pripovijedati, dužan sam, da vam zahvalim, — začne Litvinov.

— Za što?

— Za kitu cvijeća, koja se našla u mojoj sobi.

— Kakva kita? Ja ništa ne znam.

— Kako?

— Velim vam, ja ništa ne znam . . . No ja čekam . . . čekam vaše pripovijedanje . . . Ah, kako je to uman čovjek, taj Potugin, da vas je doveo!

Litvinov naćuli uši.

— Jeste l' vi s tim gospodinom Potuginom davno poznati? — upita on.

— Davno . . . no pripovijedajte.

— I izbliza ga poznajete?

— O, da! — Irina uzdahnu. — Ima tu osobitih razloga . . . Vi ste jamačno čuli o Elizi Bjelskoj . . . O onoj eto, koja je umrla pretprošle godine tako užasnom smrću? . . . Ah, ali gle, ja sam zaboravila, da vam nijesu poznate naše pripovijesti . . . Na sreću, na sreću, nijesu poznate. O h, q u e l l e c h a n c e,[1] napokon, napokon evo čovjeka, živa čovjeka, koji ništa o našim prilikama ne zna! I ruski se može s njime govoriti, ako i rdjavo ruski, ali opet ruski, a ne ovim vječnim, bljutavim, gadnim, petrogradskim francuskim jezikom!

— I Potugin, velite vi, nalazio se u odnošajima s . . . .

[1] Oh, koja li sreća!

— Vrlo mi je teško pače to spominjati, — prekine ga Irina. — Eliza bila je moja najbolja prijateljica u zavodu, a potom smo se u Petrogradu neprestano polazile. Ona mi je povjerila sve tajne svoje ; bila je veoma nesretna, mnogo je trpjela. Potugin se u toj pripovijesti prekrasno ponio, kao pravi vitez ! On je sebe žrtvovao. Ja sam ga istom tada ocijenila ! No mi smo se i opet odbili na stranu. Ja čekam vaše pripovijedanje, Grigorije Mihajliću.

— Ali moja vas pripovijest nimalo ne može zanimati, Irina Pavlovna.

— To već nije vaš posao.

— Sjetite se, Irina Pavlovna, mi se deset godina ne vidjesmo, čitavih deset godina. Koliko li je proteklo vode od toga vremena !

— Nesamo vode ! nesamo vode ! — ponovi ona s osobitim, gorkim izrazom ; — zato i hoću, da vas čujem.

— I kod toga ne mogu, da se domislim, gdje da začnem?

— Od početka. Od onoga samoga vremena, kako ste vi . . . Kako sam ja otišla u Petrograd. Vi ste tad ostavili Moskvu . . . Znate li, ja se od onog vremena nikad već nijesam vratila u Moskvu !

— Zbilja?

— Prije nije bilo moguće, a potom sam se udala . . .

— A jeste li davno udati?

— Četvrtu godinu.

— Djece nemate ?

— Nemam, — suho odgovori ona.

Litvinov zašuti.

— A do udaje vaše živjeli ste postojano u onoga, kako se već ono . . . u grofa Reisenbacha?

Irina ga je pazljivo promatrala, kao da želi račun sebi dati, zašto on to pita. . .

— Nijesam . . . — progovori ona najposlije.

— Dakle su vaši roditelji... Da zbilja, ja vas nijesam o njima ni pitao. Kako oni...

— Obojica su zdravi.

— I stanuju kao i prije u Moskvi.

— Kao i prije u Moskvi?

— A vaša braća; sestre?

— Njima je dobro; ja sam ih sve namjestila.

— A! — Litvinov pogleda ispod oka na Irinu. — Po pravu trebalo bi vi da meni pripovijedate, Irina Pavlovna, a ne ja vama, samo ako...

On najednom opazi i zašuti.

Irina prinese ruke k licu i okrene zaručni prsten na prstu.

— A što? Ja se ne zatežem, — progovori ona najposlije. Bilo kadgod... dobro... No najprije treba da vi... potom, evo vidite, ako i jesam išla za tragom vašim, no o vama gotovo ništa ne znamo; a o meni... nu o meni vi ste sigurno dosta čuli. Nije l' tako? Ta čuli ste, recite!

— Vi ste, Irina Pavlovna, bili na odviše vidnom mjestu u svijetu, a da ne biste probudili razgovore... osobito u pokrajini, gdje sam se ja nalazio, i gdje svakomu glasu vjeruju.

— A vi, jeste li vjerovali tim glasovima? I kaki su oni bili?

— Priznati mi valja, Irina Pavlovna, da su ti glasovi vrlo rijetko dolazili do mene. Ja sam provodio život sasvim osamljen.

— Kako to? Ta vi ste bili u Krimu u domobranstvu?

— Vama je i to poznato?

— Kako vidite. Velim vam, išlo vam se za tragom.

Litvinov se iznova morao začuditi.

— A zašto da vam ja stanem pripovijedati, što vi i bez mene znate? progovori Litvinov poluglasno.

— A zato.... zato, da bi se ispunila moja molba. Ta ja vas molim, Grigorije Mihajloviću.

Litvinov nakloni glavu i začne... začne nešto smeteno, u općim crtama pripovijedati Irini priproste svoje doživljaje. Često se zaustavljao i pitajući pogledavao na Irinu, nije li već dosta? No ona je postojano tražila nastavak pripovijesti i zabacivši kosu za uši, podlaktivši se na ručicu naslonjaču činilo se, da s pojačanom pažnjom hvata svaku riječ. Gledajući isprijeka i slijedeći za izražajem lica njena, mogao bi gdjekoji možda pomisliti, da ona nimalo ne sluša, što joj Litvinov govori, već se samo zaranjala u posmatranja... No nije ona Litvinova posmatrala, ako se i jest smućivao i crvenio pod upornim njenim pogledom. Pred njim je iznikao čitav život, drugi, ne njegov, njezin vlastiti život. Litvinov nije svršio, već zašuti pod utjecajem neprijatnoga čuvstva unutarnje nespretnosti, koja je postojano rasla u njemu. Irina mu ovaj put ništa ne reče, ne zamoli ga, da nastavi, i pritisnuvši dlan na oči kao umorna nasloni se polagano naslonjaču na naslon i ostane nepomična. Litvinov počeka malo i prosudivši, da se pohod njegov produljio već više od dva sata pruži već gotovo ruku za šeširom, kadno se najednom u susjednoj sobi začuje brzo škripanje finih lakovanih čizama, te unidje s onim otmjenim plemićkogardskim mirisom pred sobom Valerijan Vladimirović Ratmirov.

Litvinov se digne sa stolice i izmijeni naklon s milovidnim generalom. A Irina snimi ne žureći se ruku s lica i pogledavši hladno na svoga supruga progovori francuski: — A! vi se evo već vratiste! No koliko je sada sati?

— Bit će skoro četiri sata, m a c h e r e a m i e[1], a ti još nijesi odjevena — nas će kneginja čekati, odgovori general lijepo nagnuvši utegnuto tijelo na stranu Litvinovljevu i doda sa svojstvenom njemu gotovo iznježenom živahnošću u glasu:

— Očevidno te ljubazni gost prinudio, da si zaboravila vrijeme.

[1] Draga moja prijateljice.

Čitatelj dopustit će, da mu na ovom mjestu saopćimo nekoliko vijesti o generalu Ratmirovu. Otac je njegov bio naravni... Što mislite ? O vi se ne varate — no mi nijesmo to htjeli kazati... naravni sin znatnoga velmože Aleksandarskih vremena i ljepušne glumice Francuskinje. Velmoža uveo sina medju ljude, ali mu imutka ostavio nije — i tome sinu (ocu našega heroa) nije uspjelo, da se obogati ; umro je u činu pukovnika, u zvanju policajmajstora. Godinu pred smrt oženi se krasnom mladom udovicom, kojoj se valjalo zakloniti pod njegovo zakrilje. Sin njegov i udovičin, Valerijan Aleksandrović, zapao je po protekciji u zbor paža, svratio na sebe pažnju poglavarstva — ne toliko uspjesima u naukama, koliko' vojničkim držanjem, lijepim manirama i ćudorednim vladanjem (ako se i podvrgavao svemu, čemu su se neizbježivo podvrgavali svi bivši pitomci državnih vojničkih zavoda), — i ušao u gardu. Karijeru je učinio sjajnu, hvala čednoj veseloj ćudi svojoj, okretnosti u plesanju, majstorskom jahanju kao ordonanc na paradama — ponajviše na tudjim konjima — i najposlije nekakoj osobitoj vještini familijarno pristojna drugovanja s višima, pokunjeno prijazna gotovo sirotna udvaranja, koje nije bilo bez primjese općenitoga kao pero lakoga liberalizma... Taj mu liberalizam nije sasvim tim smetao, da je dao pedeset ljudi seljaka prošibati u pobunjenu Bijeloruskom selu, kud su ga poslali, da ga umiri. Vanjštine bio je primamljive i neobično mladjahne : gladak, crven, gibak i pridružljiv koristovao se divnim uspjesima u žena ; znatne su starice rad njega šenule pameću. Oprezan od navike, šutljiv proračunano, general se Ratmirov nalik na trudoljubivu pčelu, koja izvlači sok pače iz najgorih cvjetova, postojano obraćao k višem svijetu — i bez morala, bez svakoga znanja, no kao glasovit pravnik, s osjetljivim nosom za ljude i sa shvaćanjem prilika, i što je glavno — s neodmetnotvrdom željom, da misli samo na svoje dobro—vidio je najposlije pred sobom sve putove otvorene.

*

Litvinov se prinudjeno nasmjehnu, a Irina samo saže ramenima.

— Nu što, progovori ona istim hladnim glasom — jeste l' vidjeli grofa ?

— Dakako, vidio sam ga. On te dao pozdraviti.

— A ! Je li sve još kao i prije glup, taj vaš pokrovitelj ?

General Ratmirov ne odgovori ništa, već se samo slabo nasmjehne kroz nos kao praštajući nepromišljenosti ženskoga suda.

Blagonaklonjeni odrasli ljudi odgovaraju dakako takim smjehom na lude dječje dosjetke.

— Da, nastavi Irina, glupost je vašega grofa odviše porazna, a ja sam je se, čini se, dosta nagledala.

— Vi ste me sami k njemu poslali, opazi kroz zube general i obrativši se k Litvinovu upita ga ruski : — Služite li se vi badenskim vodama ?

— Ja sam hvala Bogu zdrav, odgovori Litvinov.

— To je najbolje, nastavi general ljubazno se smiješeći ; — ali u Baden se uopće ne polazi, da se liječi, no ovdješnje vode djeluju veoma, je veux dire efficaces[1], i tko trpi, kao ja na primjer, od nervoznoga kašlja . . .

Irina se naglo digne. — Još ćemo se vidjeti, Grigorije Mihajloviću, i to, nadam se, skoro — progovori ona francuski, prekidajući s prijezirom muževlji govor, — a sad treba, da se odjenem. Ova je stara kneginja nesnosna sa svojim vječnim parties de plaisir[2], gdje nema ništa osim dosade.

— Vi ste danas vrlo oštri u svemu, promrmlja suprug njezin i oklizne se u drugu sobu.

Litvinov upravi na vrata . . . Irina ga zaustavi.

— Vi ste mi sve ispripovjedili, progovori ona, a glavno mi zatajiste.

— A što ?

[1] Hoću da kažem, djeluju uspješno. [2] Zabavni izleti.

— Vi se, kažu, ženite ?

Litvinov se zacrveni do ušiju... On nije uistinu hotimice spomenuo Tanje ; no njega je osobito ljutilo ponajprije, što Irina zna za njegovu ženidbu, a drugo, što ga ona kao ulovila, da želi od nje sakriti tu ženidbu. On nije zaista znao, što da kaže, a Irina nije smetala očiju s njega.

— Da, ja se ženim, progovori on najposlije i odmah se udalji.

Ratmirov se vrati u sobu.

— Nu, što se ti ne odijevaš ? upita on.

— Idite sami, mene glava boli.

— No kneginja...

Irina izmjeri muža pogledom od pete do glave, okrene se k njemu ledjima, i udje u svoj kabinet.

XIII.

Litvinov bio je sasvim nezadovoljan sobom, kao da je u igri izgubio ili da nije održao zadane riječi. Unutarnji mu je glas govorio, da se nije kao ženik, kao čovjek već ugledan, ne dječak, smio predati ni drškanju ljubopitstva, ni zamamljivim uspomenama. „Vrlo mi je potrebno bilo ići!“ razmišljao je on. „S njezine strane bilo je samo koketstvo, samovolja, hir... Njoj je dosadno, sve joj se dojelo, ona se uhvatila za me... nu prekrasno. Zašto sam ja poletio onamo ? Zar je ja ne mogu... prezirati ?“ Ovu posljednju izgovorio je samo u misli, ne bez truda. — „Dakako, tu nema nikake opasnosti i ne može je biti“, nastavi on razmišljati. „Ta znam ja, s kim imam posla. No opet s ognjem nema šale... Moja noga ne će više k njoj.“ Litvinov nije smio ili nije mogao sam sebi jošte priznati, u kakom mu se stepenu Irina pričinjala lijepa, i kako je silno razdraživala čuvstvo njegovo.

Opet prodje dan tupo i polagano. Za objedom dogodi se Litvinovu, da je sjedio do dostojanstvena beloma[1] s bojadisanim brcima, koji je sve šutio, te samo puhao i oči izvaljivao . . . no, jecnuvši nenadno otkrije se kao zemljak, jer je tude od srca progovorio ruski : „ja sam rekao, da ne valja dinja jesti !“ I u veče se ne dogodi ništa utješljivo ; Bindasov dobio je na oči Litvinovljeve u igri svotu četiri puta veću od one, što je od njega uzajmio, ali nesamo nije vratio dug svoj, nego mu je pače grozeći se gledao u lice, kao da ga je htio jošte osjetljivije kazniti naime zato, što je bio svjedok dobitku.

Slijedeće jutro iznova banu gomila zemljaka k njemu ; Litvinov se jedva jedvice odijelio od njih i opravivši se u gore naišao na Irinu, — on se učinio kao da je nije upoznao i brzo prodje mimo, — zatim na Potugina. S Potuginom već je bio začeo govoriti, no taj mu je nerado odgovarao. Vodio je za ruku nakićeno odjevenu djevojčicu s gustim, gotovo bijelim viticama, s velikim tamnim očima na blijedu, boležljivu lišcu i s onim osobitim zapovjednim i nestrpljivim izražajem, koji je svojstven razmaženoj djeci. Litvinov je proveo jedno dva sata u gorama, te se vraćao kući po Lichtenthalskoj aleji . . . Dama s modrom koprenom na licu sjedeći na klupi hitro ustane i pristupi k njemu.

On upozna Irinu.

— Zašto vi bježite od mene, Grigorije Mihajloviću, progovori ona ne tvrdim glasom, kaki je običan u čovjeka, kome je uskipjelo u srcu.

Litvinov se smeo. — Ja od vas da bježim, Irina Pavlovna ?

— Da, vi . . . vi . . .

Irina se pričini uzrujana, gotovo razljućena.

— Vi se varate, uvjeravam vas.

— Ne, ne varam se. Zar ja nijesam danas ujutru — evo, kad se sretosmo, — zar ja nijesam vidjela, da ste vi mene upoznali ? Recite, zar me nijeste upoznali ? Recite !

[1] Bel homme, čovjek lijepa rasta

— Istina je, ja... Irina Pavlovna...

— Grigorije Mihajloviću, vi ste iskren čovjek, vi ste uvijek govorili istinu: recite, recite mi, jeste li me ipak upoznali? jeste l' se hotomice odvrnuli?

Litvinov pogleda na Irinu. Oči su njene sjale čudnim sjajem, a obrazi i usta se mrtvački bijeljeli kroz čestu mrežicu koprene. U izrazu lica njena, u samome zvuku provalnoga njezina šapata bilo je nešto tako neotklonljivo tužno i moleće...

Litvinov se nije mogao dulje pretvarati.

— Da... ja sam vas upoznao, progovori on ne bez truda.

Irina se lagano trgne i polako spusti ruke.

— Zašto vi nijeste došli k meni? prošapće ona.

— Zašto... zašto? — Litvinov zakrene na stranu s puta, Irina je šuteći pristajala za njim. — Zašto? ponovi još jedanput, a lice mu nenadano plane, i čuvstvo nalik na zlobu stislo mu grudi i grlo. — Vi... Vi to pitate poslije svega onoga, što se dogodilo medju nama? Ne sada, dakako ne sada, nego onamo... onamo... u Moskvi.

— No ta vi ste sa mnom ugovorili, ta vi ste pristali... već je bila začela Irina.

— Ja ni na što nijesam pristao! Oprostite oštrim mojim riječima, no vi zahtijevate istinu — prosudite dakle sami: čemu, ako ne koketstvu — priznajem, za mene nerazumljivome, — čemu, ako ne želji, da iskušate, koliku vi jošte vlast imate nada mnom, mogu ja pripisati vašu... ne znam, kako da je nazovem... vašu postojanost? Naši su se puti tako daleko razišli! Ja sam sve zaboravio, sve sam to prebolio davno, sasvim sam drugi čovjek postao. Vi ste udati, srećni, barem po licu uživate zavidan položaj u svijetu; čemu dakle, zašto ovo zbliženje? Što sam ja vama? što vi meni? Sad mi ni pojmiti ne možemo jedno drugo, medj nama sada nema više odlučno ništa zajedničko ni u prošlosti, ni u sadašnjosti! Osobito.., osobito u prošlosti!

Litvinov sav je taj govor izgovorio brzo, isprekidano, ne okrećući glave. Irina se ne mače, samo je katkad nešto malo pružala k njemu ruke. Činilo se, da ga moli, da prestane i da je čuje, a kod posljednjih njegovih riječi ugrize se nešto malo za donju usnu kao daveći osjećaj oštra i jaka ujedanja.

— Grigorije Mihajliću, reče ona najposlije glasom već više mirnim i ode još dalje od puta, kojim su rijetko prolazili ljudi . . .

Litvinov je sa svoje strane slijedio.

— Grigorije Mihajliću, vjerujte mi: kad bih ja mogla pomisliti, da je u mene ostalo za vlas vlasti nad vama, ja bih prva bježala od vas. Što ja nijesam to uradila, što sam se ja odlučila ne gledajući na . . . na moju prošlu krivnju, da ponovim poznanstvo s vama, to je zato . . . zato . . .

— Zašto ? upita gotovo grubo Litvinov.

— Zato, prihvati s nenadnom snagom Irina, — što mi je postalo već odviše nesnosno, nepodnosljivo zagušljivo u tome svijetu, u tome zavidnom položaju, o kome vi govorite ; zato što sam se sretavši vas, živa čovjeka, poslije svih tih mrtvih lutaka — vi ste mogli vidjeti obrasce njihove prekprekjuče tamo a u V i e u x C h â t e a u-u", — obradovala kao izvoru u pustinji, a vi me zovete koketom i sumnjate o meni i odbijate me pod tom izlikom, što sam zaista bila kriva pred vama, a još više sama pred sobom !

— Vi ste sami izabrali sudbinu svoju, Irina Pavlovna, tužno progovori Litvinov ne okrećući kao ni prije glave.

— Sama, sama . . . ja se i ne žalim i nemam prava, da se žalim, hitno progovori Irina, kojoj je, činilo se, sama oštrina Litvinovljeva podavala tajnu nasladu ! — ja znam, da me vi morate osudjivati, ja se i ne opravdavam, ja samo hoću, da vam objasnim čuvstvo svoje, ja hoću, da vas uvjerim, da mi nije do koketstva sada . . . Ja da s vama koketujem ! Ali u tome nema smisla . . . Kako sam vas ja ugledala, sve se lijepo moje,

mlado u meni probudilo ... ono vrijeme, kad još nijesam izabrala sudbinu svoju, sve, što leži onamo, za onim svijetlim krajem, za onim desetkom godina ...

— Ali dopustite najposlije, Irino Pavlovna! Koliko je meni poznato, svijetli kraj vašemu životu začeo se naime od onoga vremena— što se mi rastadosmo. ...

Irina prinese maramu k usnama.

— Ovo, što vi govorite, veoma je okrutno, Grigorije Mihajliću, no ja se na vas srditi ne mogu. O, nije ne, nije to bilo sjajno vrijeme, nijesam ja na sreću ostavila Moskvu, nijedan trenutak, nijednoga časka sreće nijesam poznala ... vjerujte mi, makar vam što pripovijedali. Da sam ja sretna, bi li ja mogla govoriti s vama tako, kako ja sada govorim ... Ja vam ponavljam, vi ne znate, kaki su to ljudi ... Ta oni ne razumiju ništa, oni nemaju ni za što srca, pače i pameti nema u njih, ni esprit, ni intelligence[1], nego samo lukavstvo i okretnost; ta uistinu im je i muzika i poezija i umjetnost jednako tudja ... Vi ćete kazati, da sam ja za sve to bila sama dosta ravnodušna; no ne u takom stepenu, Grigorije Mihajliću... ne u takom stepenu! Pred vama nije sada svjetska žena, vi treba samo da me pogledate, nijesam lavica ... tako nas, kaže se, nazivaju ... nego bijedno, bijedno biće, koje je zaista vrijedno sažaljenja. Ne čudite se mojim riječima ... meni nije do ponosa sada! Ja pružam k vama ruku kao prosjakinja, razumijte to najposlije, kao prosjakinja ... Ja milostinju molim, doda ona najednom s nehotičnom, neuzdržljivom žestinom, — ja molim milostinju, a vi ...

Glas je iznevjeri. Litvinov podigne glavu i pogleda na Irinu; ona je brzo disala, usne joj podrhtavale. Srce u njemu na jednom zakucalo i čuvstvo je zlobe iščezlo.

— Vi velite, da su se putovi naši razišli, nastavi Irina, — ja znam, vi se ženite po srcu, vi ste već sastavili osnovu za sav

[1] Ni duha, ni uma.

život svoj, da, sve to je tako, no mi se nijesmo jedno drugome otudjili. Grigorije Mihajliću, mi možemo jošte jedno drugo razumjeti. Ili vi možda držite, da sam ja sasvim otupjela, da sam ja sasvim zagrezla u tome blatu ? Ah, nijesam, nemojte to misliti, molim vas ! Dajte, da odahnem, molim vas, makar i u ime onih predjašnjih dana, ako ih vi ne ćete zaboraviti. Učinite, da naš susret ne propadne badava, to bi bilo veoma gorko, i onako se ne će na dugo produljiti ... Ja ne umijem govoriti, kako treba, no vi me razumijete zato, što mi treba malo, vrlo malo... samo mrvičak saučešća, samo da me ne odbijate, da mi date, da odahnem ...

Irina zamuknu, u glasu njenu zaječaše suze. Ona uzdahnu, te je plašljivo nekako postrance pohotnim okom pogledala na Litvinova, pružila mu ruku ...

— Budimo prijatelji, šanu Irina.

Litvinov polagano uze tu ruku i slabo je stisne.

— Prijatelji, zamišljeno ponovi Litvinov.

— Da, prijatelji ... a ako je to odviše velik zahtjev, to budimo barem dobri znanci ... Budimo naprosto, kao da nikad ništa nije bilo ...

— Kao da ništa nije bilo ... ponovi opet Litvinov. — Vi ste mi ovaj čas rekli, Irina Pavlovna, da ja ne ću zaboraviti predjašnjih dana ... Nu ako ih ja ne mogu zaboraviti ?

Blažen smiješak zaigra na Irininu licu, ali odmah i iščezne izmijenivši se zabrinutim, gotovo preplašenim izražajem.

— Budite, kao ja što sam, Grigorije Mihajliću, sjećajte se samo dobra, a što je glavno, dajte mi sada riječ ... poštenu riječ ...

— Kakvu ?

— Da ne ćete bježati od mene ... da me ne ćete uzalud ogorčavati ... Vi obećavate ? Recite !

— Da.

— I sve ružne misli iz glave da ćete izbaciti ?

— Da... no ja vas sasvim tim razumjeti ne mogu.

— To i nije potrebno... no uostalom, počekajte, vi ćete me razumjeti. No vi obećavate.

— Ja već rekoh: da.

— Nu, hvala vam. Ali gledajte, ja sam navikla, da vam vjerujem. Ja ću vas čekati danas, sjutra, ja iz kuće ne ću izlaziti. A sad vas moram ostaviti. Vojvotkinja ide po aleji... Ona me opazila i ja ne mogu, da ne pristupim k njoj... Do vidjenja... Dajte mi vašu ruku, vite, vite[1]. Do vidjenja.

I stisnuvši krepko ruku Litvinovu upravi Irina k osobi srednjih godina i dostojanstvene vanjštine, koja je neobično lijepa teško išla po pješčanu puteljku u pratnji dviju drugih dama i lakeja u livreji.

— Eh bonjour, chère madame[2], progovori osoba, dok je medjutim Irina s poštovanjem klecnula pred njom. — Comment allez-vous aujourd'hui? Venez un peu avec moi[3].

— Votre Altesse a trop de bonté[4], čuo se udvorni glas Irinin.

XIV.

Litvinov je dao, da prodje vojvotkinja sa svom svitom svojom i sam izadje u aleju. On nije sebi mogao dati jasnog računa o onome, što je osjećao: i stidio se, pače se strašio, i samoljublju je njegovu ugadjalo... Neočekivano objašnjenje s Irinom stiglo ga nenadno; vruće njezine, brze riječi preletjele su nad njim kao buran pljusak. „Čudni li su stvorovi te svjetske žene, pomisli on; — nikake nema u njih dosljednosti... pa kako ih izopačuje kolo, u kome žive, i kojega rugobu one same

[1] Brzo, brzo. [2] Dobro jutro, draga gospodjo. [3] Kako ste danas? Dodjite malo sa mnom. [4] Vaša je Visost odviše dobrostiva.

osjećaju ! . . ." Zapravo nije to nimalo mislio, nego je samo makinalno ponavljao ove izmlaćene fraze, kao da se hoće ovako rastati s drugim još težim mislima. On je razumio, da mu ne valja sada ozbiljno razmišljati, da bi jamačno morao sam sebe optužiti, i podje hotimice sporim koracima obraćajući pažnju gotovo prisiljeno na sve, što je slučajno sretao na putu . . . Na jednom se nadje pred klupom, opazi do nje nečije noge, preleti očima po njima navrh . . . Noge su te pripadale čovjeku, koji je sjedio na klupi i čitao novine ; taj je čovjek bio Potugin. Litvinov se oglasi lakim uzvikom. Potugin položi novine na koljena i pogleda pozorno, bez smiješka na Litvinova ; i Litvinov pogleda na Potugina takodjer pozorno i bez smijeha.

— Može li se sjesti pokraj vas ? — upita najposlije.

— Sjednite, molim lijepo. Samo vam unaprijed kažem, ako želite sa mnom zapodjeti razgovor, nemojte se razljutiti — ja sam sada u veoma mizantropskom duševnome nastroju, i sve mi se stvari prikazuju u pretjerano ružnome vidu.

— Ništa zato, Sozonte Ivaniću, progovori Litvinov spuštajući se na klupu, — to mi je pače baš zgodno . . . No od čega vam tako osjećanje ?

— Po pravu ja se ne bih smio srditi, zače Potugin. — Ja sam evo ovaj čas pročitao u novinama osnovu o sudbenom preustrojstvu u Rusiji, i s pravim zadovoljstvom vidim, da su napokon i u nas došli k pameti, i da ne misle više, pod vidom samostalnosti, narodnosti ili originalnosti, da k čistoj i jasnoj evropskoj logici navežu domaći repić ; već naprotiv da uzimaju tudje dobro čitavo. Dosta je, da smo u jednome ustupili u seljačkome poslu . . . Dederte se vi oprostite općega posjeda ! . . . Zaista, zaista meni se ne bi trebalo ljutiti ; ali sam na žalost svoju nagazio na „samorodna"[1] Rusa, porazgovorio se s njime, ali ti će me samorodci i samouci u samome grobu uznemirivati !

[1] Čisti, pravi.

— Kaki samorodac ? — upita Litvinov.

— Ovuda oblijeće gospodin, drži se genijalnim muzikom. „Ja nijesam, govori on, dakako ništa, ja sam ništica zato, što nijesam učio, no u mene ima, ne navodim kao primjer, više melodija i više ideja negoli u Meyerbeera.“ Pojnajprije reći ću ja : zašto nijesi učio ? a drugo, ne u Meyerbeera, nego u posljednjega njemačkoga flautiste, koji čedno puše svoju partiju u zadnjem njemačkom orkestru, ima dvadeset puta više ideja, nego u svih naših samorodaca, samo, što taj siromašan flautista čuva za sebe te ideje, te se ne gura s njima naprijed u domovinu Mozarta i Haydena, dok ti naš samorodac, kako samo zbuba kaki valčik ili romansu, tura ruke u hlače i usta prezirno iskrivljuje kao govoreći, ja sam „genie“. I u slikarstvu biva isto i svagdje. Do bijesa s tim samorocima ! Ali tko ne zna, da se njima ponose ondje, gdje nema prave nauke, koja je ušla u krv i u meso, ni prave umjetnosti. Nije li već vrijeme, da se stavi u arkiv ovo hvalisanje, ova trošna starež zajedno s poznatim frazama o tome, da u nas u Rusiji nitko od glada ne umire, da je vožnja na drumovima najbrža i da mi možemo kapama sve poklopiti ? Dolaze mi pred oči s darovitošću ruske duše, s genijalnim instinktom, s Kulibinom[1]... Ali kakva je to darovitost, molim vas, gospodo ? To je mucanje u drijemu, ako ne poluživotinjsko nagadjanje. Instinkt ! Baš se imaju čime hvastati ! Uzmite mrava u šumi i odnesite ga vrstu daleko od njegova mravinjaka, on će naći put kući svojoj ; čovjek ne može ništa tome slično učiniti, pa je li on zato ispod mrava ? Instinkt, bio on kako genijalan, nije dostojan čovjeka ; razum, prost, zdrav, razum kakva ima na tuceta — evo vam našega dostojanstva, našega ponosa ; razum ne poznaje nikakih takih ludorija, zato se na njemu sve osniva. A što se tiče Kulibina, koji je ne poznavajući mehanike načinio nekaku grdobu od sata, to bi ja taj isti sat na stup sramote dao izložiti ; evo,

[1] Kulibin Ivan Petrović, ruski mehanik samouk 1735.—1818.

ljudi božji, gledajte, kako treba raditi. Kulibin nije tude sam kriv, ali djelo njegovo ne vrijedi pišiva boba. Teluškinova[1] se smjelost i okretnost može pohvaliti, da se popeo na vrh admiralitetskoga tornja ; zašto da se ne pohvali ? No zato ne valja vikati, da je tobože dao njemačkim arhitektima po nosu, i da nijesu za drugo, nego samo da novce beru . . . Nikako im nije dao po nosu, trebalo je potom lazila naokolo vrha postaviti, i popraviti ga običnim redom. Nemojte, za Boga, u nas u Rusiji poticati misli, da se može štogod dobiti bez učenja ! Ne može ; imao ti čelo od sedam pedalja, učiti ti valja, učiti od azbuke ! Ako to ne ćeš, a ti šuti, pa sjedi, podvuci rep ! Pi ! ala je vruće postalo !

Potugin skine šešir, te je maramom mahao na sebe.

— Ruska umjetnost, progovori iznova, — ruska vještina ! . . . Rusko zagradjivanje od svijeta ja poznajem i rusku nemoć poznajem isto tako, a s ruskom se umjetnošću, priznajem krivnju svoju — nijesam sretao. Dvadeset godina redom klanjalo se nekakoj nadutoj ništici, Brjulovu[2] i utvarali si, da se i u nas zavela škola, i da će od svih drugih biti čišća . . . Ruska umjetnost, ha—ha—ha ! ho—ho !

— No sasvim tim dopustite, Sozonte Ivaniću, opazi Litvinov, — Glinku vi dakle takodjer ne priznajete ?

Potugin se počeše za uhom.

— Izuzeci, vi znate, samo potvrdjuju pravilo, no i u tom slučaju nijesmo mogli proći bez hvalisanja ! Da se reklo, da je Glinka bio pravi, znamenit glazbenik, kojemu su prilike

[1] Seljak Petar Teluškin popeo se 1830. bez lazila s pomoću konopa na vrh zvonika Petropavlovske saborne crkve, da ispravi krst u ruci andjela. Zato ga je car nagradio novcima i medaljom, koju je nosio o vratu na Aninoj vrvci. [2] Brjulov Karel Pavlović, histor. slikar, prof. u akademiji petrogradskoj, učenik prof. A. J. Ivanova, zgotovio je nekoliko znamenitih slika, koje kopijâ, koje izvornih, što se čuvaju u petrogradskoj eremitaži, kao „Posljednji dan Pompeja". Ovo je djelo uzročilo veliku buku u Italiji, te je sa tehničke strane prava ruska škola.

vanjske i nutarnje smetale, da nije postao osnivač ruske opere, nitko se tome ne bi bio usprotivio ; no ne, kako se može ! Odmah ga valjalo promaći medju g e n e r a l-e n-c h e f-o v e, medju oberhofmaršale u muzici, a druge narode uza to grditi : da ništa slično nemaju, i tu vam pokazuju na kakvagod „moćnoga" domaćega genija, kojega djela nijesu drugo, nego tužno nasljedovanje tudjih glazbenika drugoga stepena — da, drugoga stepena ; lakše ih je nasljedovati. Ništa slično ? O kukavnih, ludih barbara, za koje nema nasljedstva umjetnosti, a umjetnici su neka vrsta Rappo-a : tudjin podiže šest puda[1] jednom rukom, a naš junak čitavih dvanaest ! Ništa slično ! ? ? A meni ne će, ja se usudjujem, da vam pripovijedam, ova uspomena iz glave. Ovoga sam proljeća posjetio Kristalni dvorac kraj Londona ; u tom se dvorcu izlaže, kako vam je poznato, nešto kao izložba svega, do čega se uspjeli ljudski izumi — enciklopedija čovječanstva, tako treba reći. Nu, gospodine moj, ja sam prolazio, prolazio mimo sve te makine i orudja i mimo kipove velikih ljudi i pomislio sam u taj čas : kad bi izišla taka zapovijed, da zajedno s nestajanjem kakoga naroda s lica zemlje odmah nestane iz Kristalnoga dvorca sve ono, što je onaj narod izumio, naša bi se majčica, Rusija pravoslavna, mogla provaliti u podzemni svijet, i nijednoga čavlića, ni jedne igle ne bi makla, rodjena naša : sve bi posve mirno ostalo na mjestu svojem zato, što nijesmo pače samovar, ni cipele likovače, ni oblučca, ni knuta — ove naše znamenite produkte — mi izumili. Ovakav se pokus ne da pače ni sa Sandwichskim ostrvima izvesti ; tamošnji su stanovnici kake take čamce i koplja izumili, posjetnici bi opazili nestadak njihov. To je kleveta ! to je odviše oštro — reći ćete vi, možda . . . A ja ću vam reći : ponajprije, da ja ne umijem kuditi gučući ; a drugo, da očevidno nitko ne smije nesamo djavlu, nego i samome sebi upravo u oči pogledati, i da nesamo djeca

[1] Jedan pud ima 16.4 kg.

u nas vole, da ih uspavljuju pjevucajući. Stari su naši izumi k nama pripuzali s Istoka, nove smo napola s grijehom prenijeli sa Zapada, i mi sve govorimo o ruskoj samostalnoj umjetnosti! Drugi su mladi ljudi otkrili pače rusku znanost, i u nas su dva puta dva četiri, ali to biva nekako okretnije.

— No počekajte, Sozonte Ivaniću, uzvikne Litvinov. — Počekajte! Ta i mi šaljemo nešto na svjetske izložbe, i Evropa nabavlja štošta u nas.

— Da, sirovine, sirovine. A pazite, poštovani moj gospodine, ove su naše sirovine ponajviše samo zato dobre, što zavise o drugim vrlo gadnim prilikama: čekinja je naša na primjer velika i tvrda zato, što su svinje slabe; koža je jaka i debela zato, što su krave mršave, salo debelo zato, što se topi napola s govedinom... Uostalom, čemu ja vama to tako opširno razlažem? Ta vi se bavite tehnologijom, vi treba da sve to bolje znate od mene. Govore mi: izumijevanje! Rusko izumijevanje! Evo naša se gospoda vlastela gorko tuže i na gubitku su zato, što nemaju valjanih žitnih sušnica, koje bi ih izbavile od potrebe, da gomilaju žitne snopove na grede kao u Rjurikovo vrijeme. Ovake su sušnice veoma škodljive, ne manje od lika ili rogožine, i neprestano sa zapaljuju. Gospodari se tuže, a sušnica sve nema te nema. A zašto ih nema? Zato, što ih Nijemac ne treba; on mlati sirovo žito, dakle se i ne brine o izumijevanje toga, a mi... nijesmo u stanju! Nijesmo u stanju — pa mir i Bog! Što ćemo! Od današnjega dana zavjetujem se, da ću, kako se samo desi prilika, da se sastanem sa „samorocem" ili sa samoukom — reći mu: stoj, poštovani moj! a gdje ti je žitna sušnica? podaj je amo! Ali što će to njima! Dići staru zgaženu cipelu, koja je odavna spala s noge Saint-Simonove ili Fourierove[1] i s poštovanjem polo-

[1] Saint-Simon, osnivač po njemu prozvanoga socijalističkoga sustava. Fourier, takodjer socijalista. Izgubivši u revoluciji imutak radio je o radikalnoj promjeni društva s pomoću nove „fizikopolitičke zna-

živši je na glavu nositi je naokolo kao svetinju — to smo kadri, ili člančić nadrljati o historičkom i suvremenom značenju proletarijata u glavnim gradovima Francuske — i to mi možemo ; a pokušati, kao što sam ja predložio jednome takome piscu i političkome ekonomu vrste vašega gospodina Vorošilova, da mi imenuje dvadeset gradova u toj istoj Francuskoj, znate li, što je izašlo na vidjelo ? Izašlo je to, da je politički ekonom u očajanju u broju francuskih gradova imenovao najposlije Montfermeil, sjetivši se jamačno Paul de Kockova romana. I tu mi dodje na pamet ova anegdota. Jednom sam se probijao s puškom i s psom po šumi...

— Jeste l' vi lovac ? upita Litvinov.

— Puckam pomalo. Probijam se u močvaru za šljukama ; za tu su mi močvaru drugi lovci dosta pripovijedali. Gledam, sjedi na poljani pred kolibicom trgovački pomoćnik, svjež i jedar kao oljušteni orah, sjedi i smiješi se, čemu — to se ne zna. I ja ga upitam : „Gdje je tu, rekoh, močvara, i ima li u njoj šljuka ?" — „Molim, molim", zapjeva on odmah i s takim izrazom lica, kao da sam mu poklonio rubalj, „na našu je radost močvara prve vrsti, a što se tiče svake vrste divljih ptica, ima ih — ti moj Bože — u izvanrednom obilju". Podjem ja, no nesamo ne nadjem nikake divlje ptice, nego i sama je močvara davno već presahla. Nu recite mi za ljubav Božju, zašto laže ruski čovjek ? Politički ekonom zašto laže i o divljoj ptici ?

Litvinov ne odgovori ništa, te samo uzdahne sa saučešćem.

— Ali povedite razgovor s tim istim političkim ekonomom, nastavi Potugin, o najtežim zadaćama socijalne nauke, no samo općenito, bez fakata — prrrrr ! Odmah ću se kao

---

nosti". Saint-Simonizam išao je za tim, da poboljša sudbinu onih, koj nemaju ništa time, da se uvede čist individualan posjed, da se dokine nasljedno pravo u obiteljima, a imovina da prijedje na državu, koja je dijeli po sposobnostima pojedincima. Fourierizam ili phalanstère predlaže za jednu falangu, t. j. za 400 obitelji zajedničke stanove i radionice.

ptica orao uzviti u zrak. Jednom mi je ipak uspjelo uloviti taku pticu: méku sam upotrijebio, kako ćete izvoljeti vidjeti, dobru, krasnu. Raspravljali smo s jednim od naših sadašnjih „žutokljunaca" o različnim, kako oni kažu, pitanjima. Nu, on se, gospodine moj, veoma ljutio, kako već biva; ženidbu je, medju ostalim zabacivao sa zaista dječjom žestinom. Navodio ja njemu bilo kake razloge, svejedno... kao da bacaš bob o zid! Vidim, da ne mogu ni s jedne strane do njega, i tu mi sine sretna misao!

Dopustite, da vam kažem, začnem ja — sa „žutokljuncima" treba svagda govoriti s poštovanjem — ja vam se, poštovani moj gospodine, divim; vi se bavite prirodnim znanostima — te nijeste do dana današnjega obratili pažnju na taj fakat, da se sve mesoždere i grabežljive životinje: zvijeri, ptice, sve one, koje moraju ići za plijenom, trude oko dobavljanja žive hrane i za sebe i za djecu svoju... a i vi brojite jamačno čovjeka u razred takih životinja? — Dakako da brojim, prihvati „žutokljunac": čovjek i nije drugo, nego mesoždera životinja; — i grabežljiva, dodam ja. — I grabežljiva, ponovi on. — Prekrasno rekoste, nastavim ja. Ja se evo dakle čudim tome, kako vi ne opaziste, da sve take životinje žive u jednoženstvu? Žutokljunac se trgne. — Kako to? — E ovako. Sjetite se lava, vuka, lisice, jastrijeba, kopca; pa kako drukčije da i rade, izvolite promisliti? I u dvoje jedva će djecu othraniti. — Zamisli se moj žutokljunac. — Nu, reče, u tom slučaju nije zvijer čovjeku ugled. — Tu ti ja njega nazovem idealistom, a on se ogorčio! Malo te nije zaplakao. Ja ga moradoh umiriti i obećati mu, da ga ne ću izdati drugovima. Zaslužiti ime idealiste — kako li je lako! U tome i jest šala, što se sadašnja mladež prevarila u računu. Ona živi u misli, da je vrijeme predjašnje, tamne, podzemne radnje prošlo, da je starcima ocima lijepo bilo zariti se na način krtica, ali nas ta uloga ponizuje, mi ćemo na vidjelu raditi, mi ćemo raditi... Sokolovi moji!

Northwestern University Library

ni dječica vaša jošte ne će raditi ; a ne bi li vi u jazbinu izvoljeli, u jazbinu opet za tragom staraca ?

Nastade nedugo mučanje.

— Ja sam, gospodine moj, takova mnijenja, zače opet Potugin, — da mi ne dugujemo samo znanje, umjetnost, pravo civilizaciji, nego da se pače i samo čuvstvo ljepote i poezije razvija i dolazi do snage pod uplivom iste te civilizacije, a tako zvana narodna, naivno, besvjesno djelo, da je bljutavost i nesmisao. Već se u samom Homeru opažaju tragovi civilizaciji utančenoj i bogatoj ; ista se ljubav oplemenjuje njome. Slavjanofili bi me s veseljem objesili za taku jerezu, kad oni ne bi bili tako milosrdni stvorovi ; no ja sasvim tim ostajem na svome — ma koliko me nudili gospodjom Kochanovskom i R o j e m u m i r u, ja toga t r i p l e e x t r a i t d e m o u g i k r u s s e[1] mirisati ne ću, jer ne pripadam višemu društvu, kojemu je od vremena do vremena prijeko potrebno, da se uvjeri, da se nije sasvim pofrancuzilo i za koje se osobito i piše ta literatura e n c u i r d e R u s s i e[2]. Pokušajte pročitati prostu čovjeku — pravome — najkrepčija, „najnarodnija" mjesta iz R o j a, pomislit će, da mu kazujete nov zapis od groznice ili od pijanstva. Ponavljam, bez civilizacije nema ni poezije. Hoćete li sebi rasjasniti poetički ideal necivilizovanoga ruskoga čovjeka ? Rasklopite naše narodne pjesme, naše legende. Ne ću već da govorim o tome, da se ljubav u njima postojano očituje kao posljedica vračanja, čaranja, da je proizvodi napitak „zaboravni", pače se i naziva vehnuće, ljuvena zimica, ni o tome ne ću da govorim, da naša tako zvana epska literatura jedina medju svima drugima, evropskim i azijatskim, jedina, pamtite, nije prikazala — ako ne ubrojimo ovamo Vanjka-Tanjku — nikakoga tipičnoga para stvorova, koji se ljube ; da svetoruski vitez poznanstvo svoje sa sudjenom i odredjenom svagda začinje time, da je bije po bijelome tijelu

[1] Trostruki ekstrakt ruskoga mužika. [2] Na ruskoj koži.

„nežalicom“ — od čega je i ženski spol gojan; — o svemu tome ja ne ću da govorim; ali dopustit ću sebi, da svratim pozornost vašu na krasno lice mladića, na ljubimca žena, kako ga sebi pomišlja probitni necivilizovani Slaven. Evo, izvolite ga pogledati: ide ljubimac žena; skrojio si kunju šubicu, po svim šavovima prošivenu, pojas od sedmore svile sežući do pod samu mišicu, prsti pokriveni rukavcima, ogrlica u šube skrojena više glave, sprijed se ne vidi rumeno lice, ostrag ne vidi bijela šija, kapica sjedi na jednom uhu, a na nogama safijanove čizme šiljkašice, pete oštre — naokolo šiljka jaje kotrlja, pod petu vrabac leti. — I ide mladić čestim, sitnim korakom, onim znamenitim „gizdavim“ korakom, kojim je naš Alkibijad, Ćurilo Plenković[1], tako djelovao na stare žene i mlade djevojke, a da se snebivaš od čuda, gotovo medicinski, onim istim korakom, kojim do dana današnjega tako nedostižno tapkaju naši u svim zglobovima rasklimani konobari, taj skorup, taj cvijet ruskoga kicoštva, taj non plus ultra ruskoga ukusa. Ja to ne govorim od šale: tromo momaštvo, to vam je evo naš umjetnički ideal. Što, nije li lijepa slika? Ima li u njemu mnogo gradje za slikarstvo, za kiparstvo? A krasotica, koja mladića zarobljava i u koje je „krv u licu kao u zečice? . . . .“ No vi me, čini se, ne slušate?

Litvinov se trgne. Zaista nije slušao, što mu je govorio Potugin; mislio je neprekidno o Irini, o posljednjem sastanku s njome. . . . .

— Oprostite mi, Sozonte Ivaniću, začne on, — no evo me i opet k vama s predjašnjim pitanjem o . . . o gospodji Ratmirovljevoj.

Potugin složi novine i turi ih u džep.

— Vama bi se opet htjelo, da saznate, kako sam se ja s njome upoznao?

[1] U narodnoj pjesmi često spominjani junak-krasnik, koji je odijelom svojim i ljepotom mnogoj gospodji zavrtio glavom.

— Ne, to ne ; ja bih htio ćuti vaše mnijenje . . . . o onoj ulozi, koju je ona igrala u Petrogradu. Kaka je u bitnosti bila ta uloga ?

— Ali ja pravo ne znam, što da vam kažem, Grigorije Mihajliću. Ja sam s gospodjom Ratmirovljevom došao dosta blizu u dodir . . . . no sasvim slučajno i ne na dugo. Ja u njezin svijet nijesam zagledao, i što se tamo dogadjalo — ostalo je za mene nepoznato. Brbljalo se preda mnom koješta, ali vi znate, spletke gospoduju u nas nesamo u demokratskim krugovima. Medjutim nijesam ja bio ni radoznao. Sasvim tim vidim ja, doda on, pošutjevši malo,— ona vas zanima.

— Da ; mi smo se porazgovorili jedno dva puta dosta iskreno. Ja ipak pitam sebe : je li ona iskrena ?

Potugin se pokunji. — Kad se zanese — iskrena je kao sve strastvene žene. I ponos joj kadšto ne da lagati.

— A je l' ona ponosna ? Ja bih prije držao, da je — ćudljiva.

— Ponosna kao bijes ; ali to nije ništa.

— Meni se čini, ona se kadšto precjenjuje . . . .

— I to nije ništa ; sasvim tim je iskrena. Nu, ali općenito govoreći, u koga vi tražite istinu ? Najbolje od tih gospodja do moždine su pokvarene.

— No, Sozonte Ivaniću, sjetite se, nijeste li se vi sami nazvali prijateljem njenim ? Nijeste li vi sami gotovo na silu mene poveli k njoj ?

— Pa što je to ? Ona me molila, da vas dovedem ; ja sam pomislio : a zašto ne ? A ja sam uistinu njezin prijatelj. Ona nije bez lijepih svojstava : veoma je dobra, to jest podatljiva, to jest daje drugima, što joj više ne treba. Medjutim vi je sami morate poznati ne gore od mene.

— Ja sam poznavao Irinu Pavlovnu deset godina tome nazad ; a od toga vremena . . .

— E, Grigorije Mihajliću, što govorite ! Zar se značaj ljudski mijenja? Kaki si u kolijevci, taki ćeš i u grob. Ili se vi,

može biti... — tu se Potugin još niže sagne, — može biti se vi bojite, da joj ne dodjete šaka!? To svakako... Ali nečijim rukama ne ćeš izbjeći.

Litvinov se pod silu nasmiješi. — Vi držite?

— Ne ćeš izbjeći. Čovjek je slab, žena jaka, slučaj svemoguć, teško se izmiriti sa životom bezbojnim, potpuno ne možeš sebe zaboraviti... a tu je krasota i učešće, tu toplota i svjetlost, — gdje će se usprotiviti? Poletjet ćeš kao dijete k dadilji. No, a potom dakako nastupa hladnoća i mrak i praznina... kako i treba, i svršuje se time, da se svemu odvikneš, i prestaješ sve poimati. Najprije ne ćeš pojmiti, kako se može ljubiti, a potom ne ćeš pojmiti, kako se živjeti može. Litvinov pogleda Potugina, te mu se pričini, da nije još nikada vidio čovjeka više osamljena, više zapuštena... više nesrećna. Ovaj put nije bio malodušan, nije se pretvarao; sav pokunjen i blijed, s glavom na grudima i rukama na koljenima sjedio je nepomično i samo se smiješio tužnim smiješkom. Sažali se Litvinovu na toga bijednoga, žučljivoga čudaka.

— Meni je Irina Pavlovna medju drugim spomenula, — zače on poluglasno, jednu svoju dobru znanicu, koju su zvali, sjećam se, Bjeljskom ili Doljskom...

Potugin upre u Litvinova tužne svoje oči.

— A! — progovori on muklo.... Spomenula je... nu pa što zato? Medjutim, doda on, zijevnuvši nekako neprirodno, — vrijeme je, da idem kući na — ručak. Oprostite.

On skoči s klupe i žurno se udalji prije, nego je Litvinov mogao progovoriti riječ... Ljutina je u njemu izmijenila žalost, ljutina, razumije se, na sama sebe. Nečednosti od svake ruke nije on poznavao, htio je Potuginu iskazati svoje saučešće, a kad tamo, izidje nešto kao nespretan mig. S tajnim nezadovoljstvom u srcu vrati se u svoju gostionicu.

„Iskvarena do moždine", pomisli malo iza toga... „no ponosna do bijesa!" Ona, ta žena, koja malo da ne pada na koljena preda mnom, pa ponosna? Ponosna, a ne ćudljiva?

Litvinov pokuša, da istjera sebi iz glave sliku Irininu; ali mu nije uspjelo. Baš zato nije pomišljao na svoju nevjestu; osjećao je, da danas ona slika ne će ustupiti svoga mjesta. On je odlučio ne uznemirujući se više, da će čekati odgonetku svoj ovoj „čudnoj pripovijesti"; ova se odgonetka nije mogla zategnuti i Litvinov nije se nimalo sumnjao o tome, da će biti pravedna i prirodna. Tako je mislio, ali medjutim ga ni slika Irinina nije ostavljala — sve njezine riječi redom su mu dolazile na pamet.

Konobar mu donese pisamce; bilo je od te iste žene. „Ako nemate nikakva posla večeras, dodjite k meni, ne ću biti sama; u mene bit će gosti — i vi ćete jošte izbliže vidjeti naše, naše društvo. Ja osobito želim, da ih vi vidite; meni se čini, da će se oni pokazati u potpunu sjaju. A vama treba znati, kaki ja zrak dišem. Dodjite; bit će mi drago, da vas vidim, a i vi se ne dosadjujete (Irina je hotjela reći: ne ćete se dosadjivati). Dokažite, da je naše današnje objašnjenje zauvijek učinilo nemogućim svaki nesporazumak medju nama. Odana Vam I."

Litvinov obuče frak i bijeli ovratnik i ode k Irini. „Sve to nije važno, u misli je ponavljao putem, pa da ih pogledaš... zašto da ih ne pogledaš? To je zanimljivo." Nekoliko dana tome nazad ovi su isti ljudi u njemu budili drugo čuvstvo: oni su u njemu budili zlovolju.

Išao je ubrzanim koracima s nabitim na glavu šeširom, s prisiljenim smiješkom na usnama, a Bambajev sjedeći pred kavanom Weberovom i pokazujući izdaleka na nj Vorošilovu i Piščalkinu usklikne svečano: „Vidite li ovoga čovjeka? To vam je kamen! To je stijena!! To je granit!!!"

XV.

Litvinov zastane u Irine dosta mnogo gostiju. U kutu za kartaškim stolom sjedila su trojica generala od piknika: debeli, razdražljivi i prijazni. Igrali su whist sa cekom, i nema riječi u čovječjem jeziku, kojom bi izrekao važnost, s kojom su oni bacali karte i pobijeno uzimali, izigravali tref, izigravali carreau... svakako ljudi državnici! Prepuštajući a u x b o u r g e o i s (neplemićima) obične za igre dodatke i dosjetke, izgovarala su gospoda generali samo najpotrebitije riječi; debeli je general ipak sebi dopustio, da je medju dva dijeljenja energički zagrmio: „Ce satané as de pique[1]!“ Medju posjetnicama upoznao je Litvinov dámâ, učesnica piknika; no bilo je i drugih, kojih jošte nije vidio. Bila i jedna tako stara, da se činilo, evo, evo ovaj će se čas srušiti. Ona se gurila ogoljelim, strašnim, tamnosivim ramenima i prikrivši usta lepezom, čeznući je ukosila na Ratmirova već sasvim mrtve oči; on joj je udvarao, nju su veoma cijenili u najvišem svijetu kao posljednju gospodjicu imperatrice Jekaterine. Kod prozora, odjevena kao pastirica, sjedila je grofica Š., „carica ósâ“, okružena mladim ljudima; u broju njihovu isticao se svojim nadutim držanjem, potpuno plosnom lubanjom i bezdušnozvjerskim izrazom lica, dostojnim buharskoga kana ili rimskoga Heliogabala, znameniti bogatun i krasnik Finikov. Druga dama, takodjer grofica, poznata pod kratkim imenom L i s e, razgovarala se s dugo i plavokosim i blijedim „spiritistom“, uporedo je stajao gospodin, takodjer blijed i dugokos i značajno se smiješio; i taj je gospodin vjerovao u spiritizam, no povrh toga bavio se i proricanjem, te je na osnovu apokalipse i talmuda gatao kojekake čudnovate dogadjaje; nijedan se od tih dogadjaja nije ispunio — ali se on nije smeo, te je nastavio proricati. Za glasovirom se namjestio

[1] Ovaj prokleti pikov as. As de pique znači i bukvan; opaka jezičina.

onaj isti samorodac, koji je uzbudio bio toliku zlovolju u Potuginu; grabio je akorde rastresenom rukom, d'une main distraite, i nehajno je gledao unaokolo. Irina je sjedila na divanu medju knezom Kokò-om i gospodjom H., poznatom nekoć krasoticom i sveruskom pametnom glavicom, koja se već odavna prometnula kukavnim smrčkom[1], koji je smrdio na posno ulje i odisao otrovom. Opazivši Litvinova Irina se zacrveni, ustane i kako pristupi k njemu, stisne mu krepko ruku. Na njoj je bilo crno krepovo odijelo sa zlatnim nakitom, koji se jedva opažao; njezina se ramena bijeljela mutnom bjeloćom, a lice je, takodjer blijedo, po kome se na časove razlijevala rumen kao val, disalo slavom ljepote, ali nesamo ljepote: pritajena, gotovo podsmješljiva se radost sjala u napola zatvorenim očima, trepetala oko usana i nosnica...

Ratmirov se približi Litvinovu i izmijenivši s njim obične pozdrave, ali ipak bez obične njemu živahnosti, predstavi ga dvjema trima damama: staroj razvalini, carici ósâ, grofici Lizi.... One ga dočekaju dosta milostivo. Litvinov nije pripadao njihovu kolu... no nije bio sam sobom ružan, nego su pače osobito izrazite crte njegova mladoga lica probudile njihovu pažnju. No nije umio ovu pažnju učiniti trajnom; odvikao se društvu, te je osjećao nekaku zabunu, a još je k tomu debeli general okom zapinjao na njemu. „Aha! ptičice! slobodoumniče!" činilo se, da mu govori taj nepomični teški pogled: „jesi l' dakle i ti dopuzao k nama; ručice amo, molim te." Irina dodje Litvinovu u pomoć. Ona je to tako spretno udesila, da se osjetio u kutiću do vrata, malo iza nje. Razgovarajući se s njime, svaki joj se put valjalo k njemu obraćati i svaki se put nasladjivao krasnim kretnjama sjajne njezine šije, upijao je fini miris njezine kose. Izraza zahvalnosti, duboke i tihe nije nestajalo s njena lica; on nije mogao, da ne prizna, da je baš taj smiješak izražavao zahvalnost, ti pogledi

[1] Smrćak, gljiva (phallus esculentus).

i on je sam kipio tim istim čuvstvom i bude mu teško i slatko i tjeskobno .... i u isto mu vrijeme kao da je htjela da kaže: „nu što? kako ti se čine?“ Osobito jasno se Litvinovu pričinilo, da čuje ovo nijemo pitanje, kako je samo tko od prisutnih izgovorio ili učinio kaku bljutavost, a to se dogodilo ne jedamput za večera. Jedan se put pače nije uzdržala, nego se gromovito nasmijala.

Grofica Liza, dama posve praznovjerna i sklona na sve neobično, pošto se dosita porazgovorila bila s bjelokosim spiritistom o Humeu[1], o pokretnim stolovima, o harmonikama, koje same od sebe igraju i t. d., svršila je time, da ga pitala, ima li takih životinja, na koje djeluje magnetizam.

— Jedna taka životinja ima svakako, oglasi se izdaleka knez Koko. — Ta vi poznajete Miljvanovskoga? Njega su kod mene uspavali i on je pače hrkao, ej, ej!

— Vi ste veoma zlobni, mon prince; ja govorim o pravoj životinji, je parle des bêtes[2].

— Mais moi aussi, madame, je parle d'une bête[3]....

— Ima i pravih, uplete se spiritist; na primjer raci; oni su veoma nervozni i lako padaju u katalepsiju[4].

— Grofica se začudi. — Kako? Raci! Je l' moguće? Ah, to je neobično zanimljivo! Evo to bih ja htjela vidjeti! M'sje Lužin, doda ona, obrativši se k mladu čovjeku s kamenim kao u novih lutaka licem i s kamenom ogrlicom bio je na glasu, da je orosio to isto lice i tu istu ogrlicu omajom[5] Niagare i Nubijskoga Nila, a ničega se sjećao nije od svega svoga puta, te je ljubio samo ruske kalambure[6]..... M'sje Lužin, budite tako ljubezni, dobavite nam rāka.

---

[1] Hume (čit. Hjumu), spiritista engleski. [2] Ja govorim o životinjama. [3] Ali i ja, gospodjo, ja govorim o jednoj životinji. [4] Mrtvilo. [5] Omaja, što prska s kola vodeničnoga. [6] Calembour, igra riječima, koje jednako glase, a drugo znače.

M'sje Lužin se nasmjehnu. — Ž i v a, milostiva gospodjo, ili samo ž i v o (meso) ? upita on.

Grofica ga nije razumjela. — M a i s o u i[1], raka, ponovi ona, u n e é c r e v i s s e.

— Kako ? što ? raka ? raka ? oštro se umiješa grofica Š. Odsuće m'sje Verdier-a je razdražilo ; ona nije mogla razumjeti, zašto nije Irina pozvala toga najdražesnijega Francuza. Razvalina, koja davno već nije ništa poimala — uza to je i gluhoća bila svladala, — samo je potresala glavom.

— O u i, o u i, v o u s a l l e z v o i r[2]. M'sje Lužin, molim vas .... Mladi se putnik pokloni, izidje i skoro se vrati. Konobar udje za njim razvalivši od smijeha usta, donese zdjelu, na kojoj se vidio velik crn rak.

— V o i c i m a d a m e[3], usklikne Lužin ; — sad se može pristupiti k operaciji raka. Ha, ha, ha ! (Rusi se uvijek prvi smiju svojim dosjetkama).

—He, he, he ! prijazno se oglasi kao patriota i zaštitnik svih domorodnih proizvoda knez Kokò.

(Molim čitatelja neka se ne čudi i da se ne ljuti : tko može za sebe jamčiti, da nije sjedeći u parteru Aleksandrova kazališta i okružen njegovom atmosferom pljeskao još goremu kalamburu ?)

— M e r c i, m e r c i[4], progovori grofica. — A l l o n s, a l l o n s, m o n s i e u r F o x, m o n t r e z n o u s ç a[5].

Konobar postavi zdjelu na okrugli stolić. Nastade malo gibanje medju gostima ; nekoliko se glava ispružilo ; jedino generali za kartaškim stolom sačuvali su nepomućeno svečano držanje. Spiritista je uskušljao svoju kosu, namrštio se i približivši se stoliću stane kretati rukama po zraku : rak se opirao, išao je natraške i podizao kliješta. Spiritista ponovi još više svoje kretnje, rak se kao i prije opirao.

[1] Ali, da,... raka. [2] Da, da, vidjet ćete. [3] Evo ga, gospodjo. [4] Hvala, hvala. [5] Hajde, hajde, gospodine Foxe, pokažite nam ovo.

— Mais que doit elle donc faire[1]? upita grofica.

— Elle doâ rester immobile et se dresser sur sa quiou[2], odgovori jakim američkim akcentom g. Fox potresajući grčevito prstima nad zdjelom, no magnetizam nije djelovao, rak se i nadalje micao. Spiritista izjavi, da mu duša nije raspoložena i odstupi s nezadovoljnim vidom od stolića. Grofica se uze tješiti uvjeravajući ga, da se i samomu m'sje Hume-u kadšto sličan neuspjeh dogodi .... Knez je Kokò ponovio njene riječi. Poznavalac apokalipse i talmuda pristupi kradom k stoliću i bodući brzo i jako prstima prema raku, pokušavao je isto tako sreću svoju, no bez uspjeha: znaci katalepsije nijesu se pokazali. Na to pozovu konobara i nalože mu, da odnese raka, što on i ispuni smijući se kao i prije s razvaljenim ustima; čulo se, kako je prasnuo za vratima u smijeh .... U kuhinji su se potom mnogo smijali über diese Russen. Samorodac, koji je za pokusa s rakom prebirao akorde držeći se nižih glasova zato, što se ne može znati kako što djeluje — Samorodac igrao je svoj nepromijenjeni valčik, i to se razumije, zaslužio je najlaskavije odobravanje. Zavedeni natjecanjem grof H. naš neporedljivi diletanat (gledaj glavu I.), „predavao" je pjesmicu svojega izuma, koju je čitavu ukrao Offenbachu. Šaljivi njegov pripjev na riječi: „Quel oeuf? quel boeuf[3]? uzbiba desno i lijevo gotovo sve damske glave; jedna je pače malo zastenjala, a neuklonljiva i neizbježna riječ: „Charmant! charmant[4]! proleti kroz sva usta. Irina se pogleda s Litvinovim i opet zatrepće oko njenih usta ovaj pritajeni, nasmješljivi izražaj ... No još je jače zaigrao malo iza toga, poprimio je pače zlorad prisjenak, kad je knez Kokò, taj predstavnik i zaštitnik plemićkih interesa, namislio razlagati svoje nazore

[1] A što dakle valja da radi? [2] Valja da ostane nepomičan i da se ispravi na rep. [3] Kakvo oko? Kakav vo? [4] Divota! Divota!

pred tim istim spiritistom i razumije se smjesta odapeo svoju znamenitu frazu o uzdrmanju vlasništva u Rusiji, kod čega su dakako i demokrati izvukli svoj dio. Američka krv progovori u spiritisti; on se zače pravdati. Knez stane, kako biva, odmah vikati iza glasa mjesto razloga neprestano ponavljajući: c'est absurde! cela n'a pas le sens commun[1]! Bogatun Finitov začne govoriti drskosti ne razmišljajući kud one šibaju; talmudista zapišti, sama grofica Š. zakriješti .... Riječju podigla se isto tako gadna buka, kao u Gubareva, samo što nije bilo — piva i duhanskoga dima — i odijelo bilo je na svima pobolje. Ratmirov pokuša da uspostavi mir (generali izjavljali su nezadovoljstvo, čuli se poklici Borisovi: Encore cette satanée politique[2]!), no pokus nije uspio, i tu doživi poraz nazočni dostojanstvenik, iz broja mekoćutrih poduzevši da prikaže le résumé de la question en peu de mots[3]; istina, on je tako riječi žvakao i ponavljao se, očevidno nije umio ni slušati, ni razumjeti razgovor, te nije bez ikake sumnje ni sam znao, u čemu je naime sastojala la question[4], da se drugi izlaz nije ni očekivati mogao; a Irina je jošte tude istiha peckala i dražila jednoga prepirača na drugoga pogledajući neprestano na Litvinova i pomalo mu kimajući .... A on je sjedio kao opčinjen, ništa nije čuo, samo je čekao, kad će opet pred njime zasjati te divne oči, kad će sinuti to blijedo nježno, zlobno, dražesno lice .... Svršilo se tim, da su se dame uzbunile i zahtijevale:, da se prepirka prekine .... Ratmirov zamoli diletanta, da ponovi svoju pjesmicu, i samorodac iznova zaigra svoj valčik ....

Litvinov ostade do ponoći i ode poslije svih. Razgovor se za večera dotakao mnogo predmeta brižno izbjegavajući sve iole zanimljivo; generali svršivši svoju veličanstvenu

[1] To je ludo! tu nema zdrave pameti! [2] Opet ta vražja politika! [3] Sadržaj pitanja u malo riječi. [4] Pitanje.

igru, veličanstveno mu se pridružiše: utjecaj tih carskih ljudi odmah se pokazao. Govor se zametnuo o pariskim polusvjetskim licima, kojih su se imena i talenti svima u kratko pokazali poznati, o posljednjem komadu Sardou-ovu, o romanu About-ovu, o Pattici u Traviati. Netko predloži, da se igraju „sekretara" a u s e c r e t a i r e; no to nije uspjelo. Odgovori bili su glupi i ne bez gramatičkih pogrješaka; debeli je general pripovijedao, da je jednom na pitanje: q u' e s t c e q u e l' a m o u r[1]? odgovorio: u n e c o l i q u e r e m o n t è e a u c o e u r[2] i najednom se zagrohoće svojim drvenim grohotom; razvalina ga razmahnuvši udari lepezom po ruci; komadić se bjelila odlupi s njezina čela od toga oštroga micanja. Uveli smrčak već je bio spomenuo slavenske kneževine i o potrebi pravoslavne propagande za Dunavom, no ne našavši odziva zafućkao je, te se primirio. U bitnosti najviše se raspravljalo u Hume-u, pače „carica ósâ" pripovijedala je, kako su po njoj puzile ruke, kako ih je ona vidjela, i kako je na jednu od njih nadjela svoj vlastiti prsten. Irina je jamačno morala slaviti slavlje, da je Litvinov obraćao pače najveću pažnju na to, što se naokolo njega govorilo, on ne bi bio ponesao nijedne iskrene riječi sasvim tim, ni jedne pametne misli, ni jednoga novoga fakta iz toga brbljanja bez glave i bez repa i bez života. U istoj vici i u uzvicima nije se čuo zanos, u istom poricanju nije se osjećala strast; samo je rijetko ispod obrazine tobožnje gradjanske ljutine, tobožnjega prezirnoga ravnodušja, plačljivim piskom pištala bojazan mogućih gubitaka i nekoliko se imena, kojih potomstvo zaboraviti ne će, izgovaralo sa škripom zubi .... Pa da ima barem kap žive struje pod svom tom ropotarijom i stareži! Kaki dronjci, kaki nepotrebit nesmisao, kake su jadne ludorije zanimale sve te glave, te duše, i to ih nijesu samo ovo veče zanimale, nesamo u svijetu, — nego i kod kuće, sve satove i dane, u svu

[1] Što je ljubav... [2] zavijanje u srcu.

širinu i dubinu njihova bića! Koliko li nepoimanje svega, na čemu se osniva, čim se ukrašava život ljudski!

Praštajući se s Litvinovim Irina stisne mu iznova ruku, te mu značajno šane: „Nu što velite? Jeste li zadovoljni? Jeste l' se nagledali? Je l' lijepo bilo?" On joj ništa ne odgovori, samo joj se pokloni tiho i duboko.

Ostavši s mužem nasamo htjela je Irina već da podje u svoju spavaću sobu .... On je ustavi.

— Je vous ai beaucoup admirée ce soir madame[1], progovori on pripaljujući cigaretu i opirući se o kamin, — vous vous êtes parfaitement moquée de nous tous.

— Pas plus cette fois-ci que les autres[2], ravnodušno odgovori ona.

— Kako zapovijedate, da vas razumijem? upita Ratmirov. —

— Kako vam volja.

— Hm. C'est clair[3]. — Ratmirov strese oprezno kao mačka pepeo cigarete vrškom dugoga nokta na mezimcu. — Da zbilja! Ovaj vaš novi znanac — kako se već? .... gospodin Litvinov — mora da uživa glas veoma umna čovjeka.

Kod Litvinovljeva imena brzo se Irina obrne.

— Što hoćete da kažete?

General se nasmiješi.

— On sve šuti .... očevidno se boji, da se ne osramoti.

I Irina se nasmiješi samo ne sasvim tako, kako njen muž.

— Bolje je šutjeti nego govoriti .... kako neki vele.

— Attrape[4]! progovori Ratmirov s pričinjenim mirom. — Šalu na stranu; u njega je zanimljivo lice. Tako .... koncentrovan izraz .... i uopće držanje .... Da. — General

[1] Ja sam vam se veoma čudio ovu večer, gospodjo, vi ste nam se svima upravo rugali. [2] Ovoga puta ne više, nego obično. [3] To je jasno. [4] Zamka.

popravi ovratnik i pogleda zabacivši glavu natraške svoje brkove. — On je, ja držim, republikanac, vrste drugoga vašega prijatelja, gospodina Potugina ; evo takodjer umna glava iz broja šutljivih.

Obrve se Irinine polako podizale nad raširenim svijetlim očima, a usne se stisle, i nešto malo skrivile. — Zašto vi to govorite, Valerijane Vladimiriću ? opazi ona kao sa saućešćem. — Vi pucate samo u zrak . . . . Mi nijesmo u Rusiji i nitko vas ne čuje.

Ratmirov se trzne.

— To nije samo moje mnijenje, Irina Pavlovna, progovori on nekakim nenadno grlovitim glasom ; — i drugi nalaze, da taj gospodin izgleda kao karbonarac[1].

— Zbilja ? A tko su ti drugi ?

— A Boris, na primjer . . . .

— Kako ? I tome je bilo potrebito da kaže svoje mnijenje? Irina trgne ramenima, kao da ju je prožela zima i prodje polagano po njima vršcima prsta.

— Tome . . . . da, tome . . . . tome. Dopustite, da vam kažem, Irina Pavlovna, vi kao da se srdite ; a vi sami znate, tko se srdi . . . .

— Ja, da se srdim ? A zašto ?

— Ne znam ; može biti je na vas neprijatno djelovala opaska, koju sam ja sebi dopustio na račun . . . .

Ratmirov zape.

— Na račun ? ponovi pitajući Irina. — Ah, molim vas, bez ironije i žurnije. Ja sam umorna, spavati mi se hoće. — Ona uzme svijeću sa stola. — Na račun ? . . .

— Da, sve još na račun toga istoga gospodina Litvinova. Budući da sad već nema nikake sumnje o tome, da vas on veoma zanima . . . .

[1] Karbonarac, član tajnoga buntovničkoga društva u Italiji u ono vrijeme.

Irina digne ruku, u kojoj je držala svijećnjak, — plamen je bio u istoj ravnini s licem muža njena, — i pogledavši mu u oči pozorno, gotovo ljubopitno, nenadno se zagrohoće.

Irina se i nadalje grohotala.

— Ali što je to ? ponovi on, i zatopće nogom.

Osjetio se uvrijedjen, ranjen, a u isto ga je vrijeme krasota ove žene, stojeći tako lako i smjelo pred njim, nehotice poražala . . . . ona ga na muke stavljala. On je vidio sve, sve njene dražesti, pače ružičasti sjaj krasnih nokata na tankim prstima, kojima je obuhvatio tamnu broncu teškoga svijećnjaka, — pače i taj mu sjaj nije umakao . . . . i uvreda još se dublje zasjekla u njegovo srce. A Irina se sve još grohotala.

— Što ? Vi ? vi ste ljubomorni ? progovori ona napokon i obrnuvši se ledjima k mužu izidje iz sobe. — „On je ljubomoran !“ čulo se za vratima i iznova se čuo njezin grohot. Ratmirov pogleda mrko za ženom svojom, — i tu nije mogao, da ne opazi čarobne ljepote njezina tijela, kretnje njezine, — i jakim udarcem o mramornu ploču kamina rastepe cigaretu, te je baci daleko na stranu. Obrazi mu u jedamput poblijede, grčevito prolete po podbratku, a oči su tupo i zvjerski tumarale po podu kao da nešto traže . . . . Svaka je sličnost ljepote iščezla s njegova lica. Ovaki mora da je bio izraz lica, kad je šibao bjeloruske mužike.

A Litvinov dodje u svoju sobu i sjednuvši na stolicu za stolom uzme glavu u obje ruke i ostane dugo nepomičan. Najposlije se digne, otvori ladicu i uzevši lisnicu izvadi iz unutarnje pregrade sliku Tačjaninu. Tužno ga je pogledalo nakaženo njeno lice i, kako već biva, zastarjelo od fotografije. Nevjesta je Litvinovljeva bila djevojka velikoruske krvi, rusa, nešto puna i ličnih crta nešto teških, no s divnim izrazom dobrote i krotkosti u umnim, svijetlomrkim očima, s nježnim bijelim čelom, na kome je, činilo se, postojano bila sunčana zraka. Litvinov nije dugo smetao očiju sa slike, potom je

polagano odmakne na stranu i iznova se uhvati objema rukama za glavu. „Svemu je kraj!“ šane napokon. — „Irina! Irina!“ Sad je on tek, tek u ovaj čas pojmio, da se neodvratno i bezumno zaljubio u nju, zaljubio se od istoga dana prvoga susreta s njome u Starome gradu, da je nije nikada prestao ljubiti. A medjutim, kako bi se on začudio bio, kako ne bi on vjerovao bio, bio bi se nasmijao, može biti, kad bi mu to nekoliko sati nazad tomu bili kazali.

— No Tanja, Tanja, Bože moj, Tanja! Tanja! ponovi on skrušeno, a slika se Irinina neprestano pomaljala pred njime u svojoj crnoj odjeći, kao da je u žalosti, sa svijetlosjajnim mirom pobjede na bijelomramornom licu.

XVI.

Litvinov nije svu noć spavao., niti se svukao. Vrlo mu je bilo teško. Kao čovjek čestit i pravedan poimao je važnost obveze, svetost dužnosti, te bi se stidio bio, da lukavo postupa sam sa sobom, sa svojom slabošću, s prestupkom svojim. Najprije se upanji; dugo se nije mogao probiti ispod tamnoga pritiska jednoga te istoga polusvjesna, nejasna osjećaja, zatim zavlada njim užas pri misli, da se budućnost njegova, gotovo izvojevana budućnost, opet prevukla mrakom, da se dom njegov, njegov jaki, istom podignuti dom nenadno uzdrmao ... On zače nemilosrdno sebe koriti, no odmah zaustavi sam uzbudjenost svoju. „Kaka je to malodušnost?“ pomisli on. „Sad nije vrijeme za ukore, sad valja raditi; Tanja, moja nevjesta, ona je vjerovala mojoj ljubavi, mojoj časti, mi smo svezani zauvijek i ne možemo se, ne smijemo se razvezati.“ On je sebi živo predstavljao sva svojstva Taćjanina, u misli ih prebirao i prebrajao; gledao je, da probudi u sebi i kajanje i nježnost. „Jedno preostaje, mislio je opet: — bježati, bje-

žati odmah, ne čekajući dolazak njezin, u susret joj bježati; hoću li ja stradati, hoću li se mučiti s Tanjom, — što ne vjerujem, — no u svakom slučaju ne treba o tome razmišljati, ispitivati to; dužnost treba ispuniti, makar potom i umro! Ali ti nemaš prava, da je varaš, šaptao mu drugi glas, ti nemaš skrivati od nje promjenu proizašlu u tvojim čuvstvima; može biti, da ona ne će htjeti saznavši, da si ti zavolio drugu, da bude tvojom ženom? Ludorije! ludorije! odvrati on, — to su same sofizme, sramotno lukavstvo, lažna savjest; ja nemam prava ne držati zadanu riječ, evo tako je. No prekasno .... Onda valja bježati odavle ne vidjevši se s njome ....

No tu se Litvinovu stislo srce, bude mu hladno, fizično hladno, trenutna groza proleti po tijelu, nešto mu zubi zacokotali. On se protegne i zijevne kao u groznici. Ne ostajući više kod svoje posljednje misli, gušeći tu misao, odvraćajući se od nje, stane razmišljati i čuditi se, kako je mogao opet, opet zavoljeti ovaj pokvareni, svjetski stvor sa svom njegovom protivnom, neprijateljskom okolinom. Već je pokušao bio, da pita sam sebe: a je l' je zaista zavolio? i mahne samo rukom. Još se on čudio i razmišljao, a već se pred njime kao iz meke, mirisave magle pomaljao opčinljivi lik, dizale se sjajne trepavice — a tiho i neodvratno prodirale njemu u srce čarobne oči, i glas je slatko zvonio, i sjajna ramena mlade carice mirisale su svježošću i žarom njege ....

K jutru sazri napokon u duši Litvinovljevoj odluka. On se odluči, da krene isti dan u susret Tačjani i pošto se posljednji put vidi s Irinom, da joj reče, ako ne bude drukčije moguće, svu istinu — i da se rastane s njom zauvijek.

Uredi i spremi za put svoje stvari, dočeka dvanaesti sat i otpravi se k njoj. No opazivši njene poluzastrte prozore klone gotovo Litvinovu srce ... nestalo mu snage, da prestupi preko praga gostionice. Sprodje se nekoliko puta po Lichtenthalskoj aleji. „Gospodinu Litvinovu naš naklon!“ čuje najednom

podrugljiv glas s visine brzotrka „d o g c a r t a“[1]. Litvinov podigne oči i opazi generala Ratmirova, gdje sjedi uporedo s knezom M., poznatim sportsmenom i prijateljem engleskih ekipaža i konja. Knez je upravljao konjma, a general se sagne na bok i iskesi zube podigavši visoko šešir nad glavom. Litvinov se nakloni i u isti čas kao pokoravajući se tajnoj zapovijedi poteče k Irini.

Bila je kod kuće. On se dade oglasiti, odmah ga dočekaju. Kad je ušao, stajala je ona posred sobe. Na njoj je bila jutrnja bluza sa širokim otvorenim rukavima ; lice njeno kao i juče blijedo, ali kao juče svježe, izražavalo je umornost ; pohotan smiješak, kojim je ona dočekala svoga gosta, još je jasnije pokazivao taj izraz. Ona mu pruži ruku i pogleda ga ljubazno, no rastreseno.

— Hvala vam, što ste došli, progovori tužnim glasom i spusti se u naslonjač. — Ja nijesam posve zdrava danas ; ja sam rdjavo noć sprovela. No, što ćete vi reći o jučerašnjoj večeri ? Nijesam li imala pravo ?

Litvinov sjede.

— Ja sam došao k vama, Irina Pavlovna, zače on . . .

Ona se odmah uspravi i obrne se, oči se njezine gotovo uprle u Litvinova.

— Što vam je ? usklikne ona. — Vi ste kao mrtvac blijedi, vi ste bolesni. Što vam je ?

Litvinov se smeo.

— Meni, Irina Pavlovna ?

— Jeste l' primili rdjave glasove ? Je l' se nesreća dogodila, recite, recite . . .

Sad pogleda opet Litvinov na Irinu.

— Nikakih ja rdjavih glasova primio nijesam, progovori ne bez napora, — a nesreća se uistinu dogodila, velika nesreća . . . i ona me dovela k vama.

[1] Dogcart, pasja kola ; vrsta kola.

— Nesreća ? Kaka ?

— A taka . . . da . . .

Litvinov htjede nastaviti . . . ali nije mogao. Samo je ruke tako stisnuo, da su prsti krcnuli. Irina se nakloni, te se kao upanji.

— Ah ! ja vas ljubim ! izlane najposlije tihim jecanjem iz grudi Litvinovljevih i on se odvrati kao želeći sakriti svoje lice.

— Šta, Grigorije Mihajliću, vi . . . — ni Irina nije mogla svršiti govora i prisloniv̌ši se k naslonu naslonjača prinese k očima obje ruke. — Vi . . . mene ljubite ?

— Da . . . da . . . da, ponovi on žestoko sve više i više odvraćajući svoje lice.

Sve je u sobi umuklo ; zaletjevši se lepir trepetao je krilima, te se je prebijao medju zastorom i prozorom.

— Evo, Irina Pavlovna, zače on, — evo te nesreće, koja me . . . porazila, koju je trebalo da ja predvidim i da joj se uklonim, da nijesam kao i tada, kao u ono moskovsko vrijeme, zapao odmah u vrtlog. Očevidno je tako sudbina htjela, da me opet prinudi, da opet preko vas okusim sve muke, koje se, činilo se, nijesu smjele više ponoviti . . . Ja se nijesam badava protivio . . . gledao sam, da se protivim ; ali, znaj, što biti mora, tome se ne izbježe. A ja vam sve to govorim zato, da što prije svršim tu . . . tu tragikomediju, doda s novom provalom žestine i stida.

— Litvinov opet zašuti ; leptir se kao i prije prebijao i trepetao. Irina nije snimala ruku s lica !

— I vi se ne varate ? čuo se šapat, njezin šapat ispod tih bijelih kao beskrvnih ruku.

Ja se ne varam, odgovori Litvinov bezvučnim glasom. — Ja vas ljubim tako, kako nikad nikoga ljubio nijesam osim vas. Ja vas ne ću koriti, to bi bilo odviše nelijepo ; ne ću vam ponavljati, da se može biti ništa od toga ne bi bilo dogodilo,

da ste vi sami drukčije postupali bili sa mnom . . . Svakako sam ja sam kriv, moje me samopouzdanje pogubilo, ja sam po zasluzi kažnjen i vi to nijeste nikako mogli očekivati. Dakako vi nijeste razmislili, da bi za mene bilo mnogo bezopasnije, da vi nijeste tako živo osjećali svoju krivnju . . . svoju pomišljenu krivnju preda mnom, a ne željeli, da je zagladite . . . no gotovo se ne da preraditi. Ja vam samo htjedoh objasniti svoj položaj ; on je i onako već dosta težak . . . Barem ne će biti, kako vi velite, nesporazuma, a iskrenost mojega priznanja, nadam se, umanjit će to čuvstvo uvrede, koje vi ne možete ne osjećati.

Litvinov je govorio ne podižući očiju ; ali da i jest pogledao na Irinu, opet ne bi bio mogao vidjeti, što u nje na licu biva, budući da nije kao ni prije snimala ruku. A medjutim bi se onomu, što je na tome licu bivalo, jamačno začudio bio : i strah i radost je ono izražavalo, i nekaki blaženi umor i nemir ; oči su joj jedva svjetlucale ispod nadvedenih vjedja, a otegnuto, prekinuto disanje hladilo je otvorena kao žedna usta . . .

Litvinov zašuti, čekao je malo na odziv, zvuk . . . Ništa !

— Meni ostaje jedno, zače on iznova, — da se udaljim ; došao sam, da se oprostim s vama.

Irina polagano spusti ruke na koljena.

— No ja se opominjem, Grigorije Mihajliću, zače ona : — ona . . . ona osoba, o kojoj mi govoriste, mora amo doći ? Vi je očekujete ?

— Da ; no ja ću joj pisati . . . ona će se zadržati gdjegod na putu . . . u Heidelbergu na primjer.

— A ! U Heidelbergu . . . Da . . . Tamo je krasno . . . No sve to mora da rastepe vaše osnove. Jeste li vi uvjereni, Grigorije Mihajliću, da ne pretjerujete, et que ce n'est pas une fausse alarm[1]. . . . . .

[1] I da to nije pusta vika.

Irina je govorila tiho, gotovo hladno s malim prekidanjem i gledajući na stranu, k prozoru. Litvinov ne odgovori na posljednje njezino pitanje.

— Zašto ste vi samo spomenuli uvredu ? nastavi ona. — Ja nijesam uvrijedjena . . . o, nijesam ne ! Pa ako je tko od nas kriv, to nijeste ni u kojem slučaju vi ; nijeste vi sami . . . Sjetite se posljednjega našega razgovora i vi ćete se uvjeriti, da nijeste krivi vi.

— Ja nijesam nikada posumnjao o vašoj veledušnosti, izreče kroz zube Litvinov, — no ja bih htio znati, odobravate li vi moju nakanu ?

— Da pobjegnemo ?

— Da.

Irina gledala je i nadalje postrance.

— U prvi mi se čas vaša namjera pričinila preuranjena . . . no sad sam promislila ono, što mi rekoste . . . pa ako se vi zaista ne varate, to ja držim, da vam se valja udaljiti. Tako će biti najbolje . . . najbolje za nas oboje.

Glas je Irinin bivao sve tiši i tiši, a i sam se govor zatezao sve više i više.

— General bi Ratmirov zaista mogao opaziti, već je začeo bio Litvinov . . .

Irina iznova ponikne očima i nešto neobično sjevne oko usta njezinih — sjevne i ugasi se.

— Ne. Vi me nijeste razumjeli, prekine ga ona. — Ja nijesam mislila na muža svoga. Pa i zašto ? On nema ništa opaziti. No ja ponavljam : rastanak je za nas oboje od potrebe. Litvinov digne šešir, koji mu je na pod pao.

„Svemu je kraj, pomisli on, otići treba.“ — I tako mi preostaje, da se oprostim s vama, Irina Pavlovna, progovori on glasno i teško mu bude najednom, doista on odluči sam, da izreče sebi presudu. — Meni ostaje samo nada, da ne ću ostati u zloj uspomeni kod vas . . . i da ću, ako se bilo kad . . .

Irina ga opet prekine:

— Počekajte, Grigorije Mihajliću, ne praštajte se jošte sa mnom. To bi bilo odviše žurno.

Nešto zadršće u Litvinovu, no gorka tuga provali odmah i s udvojenom silom u njegovo srce.

— Ali ja ne mogu ostati! — klikne on. — Čemu? Čemu produljivati te muke?

— Ne praštajte se jošte sa mnom, — ponovi Irina. — Ja vas moram još jednom vidjeti... I opet onaki nijem rastanak, kako u Moskvi — ne, to ja ne ću. Vi možete sad otići, no vi treba da mi obećate, da ćete mi dati poštenu riječ, da ne ćete otići, a da vas ja još jednom ne vidim.

— Vi to želite?

— Ja to hoću! Ako vi odete ne oprostivši se sa mnom, ja vam toga nikad, nikad oprostiti ne ću, jeste l' čuli, nikad! — Čudnovato! doda ona kao za sebe: — ja sebi nikako predstaviti ne mogu, da sam u Badenu...; meni se gotovo čini, da sam u Moskvi... Idite.

Litvinov se digne.

— Irina Pavlovna, progovori on, — dajte mi vašu ruku.

Irina strese glavom.

— Ja sam vam rekla, da se ne ću oprostiti s vama...

— Ja je ne molim za oproštaj...

Irina već mu je bila pružila ruku, no pogledavši Litvinova, prvi put poslije njegova priznanja — povukla je nazad.

— Ne, ne, šane ona, ne dam vam svoje ruke. Ne... ne. Idite.

Litvinov se pokloni i izidje. On nije mogao znati, zašto mu je Irina odbila posljednji stisak ruke... Nije mogao znati, čega se ona bojala.

On izide, a Irina se iznova spusti u naslonjač i iznova sakri sebi lice.

XVII.

Litvinov se vrati kući; ode u goru i zavukavši se u šumsku cestu baci se na zemlju ničice i proleži tamo oko jedan sat. Nije ga ništa boljelo, nije plakao; nekako je teško i od čežnje zamirao. Nikad još nije iskusio ništa slično; to je bilo nesnosno i grižljivo osjećanje praznine, praznine u sebi samome, naokolo, posvuda . . . . Ni na Irinu, ni na Taćjanu nije mislio. Jedno je osjećao: udarac je pao, a život je prekinut kao konopac, i sve ga vuklo naprijed i obuhvatilo ga nepoznato i hladno. Kadšto mu se činilo, da vihor nalijeće na nj, te je osjećao brz vrtlog i bezredne udarce tamnih njegovih krila . . . No odluka se njegova nije pokolebala. Da ostane u Badenu . . . o tome nije ni govora biti moglo. U misli već je otišao, već je sjedio u gromotnu i dimastu vagonu, te je letio u nijemu, mrtvu daljinu. Najposlije se digne i prislonivši glavu o drvo ostane nepomičan, samo je jednom rukom, ne opažajući sam to, uhvatio i u taktu mahao gornji list visoke paprati. Šum približavajućih se koraka izvede ga iz besvjestice, dva su se ugljenara s velikim vrećama na plećima probijala po strmoj stazi. „Vrijeme je!“ šane Litvinov i odmah se spusti za ugljenarima u grad, zakrene k zgradi željezničkoj i opravi brzojavnu vijest na ime Taćjanine tetke, Kapitolini Markovnoj. U toj ju je brzojavci izvijestio, da odmah polazi i naznači joj sastanak u Schraderovoj gostionici u Heidelbergu. „Što treba da se svrši, neka se svrši u jedamput“, pomisli on; „nije što odgadjati na sjutra“. Potom zadje u igraonicu, pogleda s tupim ljubopitstvom dvjema trima igračima u lice, opazi izdaleka gnjusni zatiljak Bindasovljev, besprijekorno čelo Piščalkinovo i postojavši malo pod kolonadom otpravi se ne žurno k Irini. Nije se otpravio k njoj kao da ga nešto pod silu nenadno, preko volje vuklo onamo, nego riješivši se, da ode, riješio se tako isto,

da održi zadanu riječ, i da se još jednom s njome vidi. Udje u gostionicu, da ga vratar opazio nije, popne se po stubama ne sretajući se ni s kim — i ne pokucavši na vrata mašinalno ih otisne i udje u sobu. U sobi je u istom naslonjaču, u istom odijelu, i upravo u istom položaju kao tri sata tome nazad sjedila Irina .... Bilo je očevidno, da se nije s mjesta ni makla, ni krenula sve to vrijeme. Ona pridigne malo polagano glavu i opazivši Litvinova sva se strese i uhvati se naslonjaču za ručicu. — „Vi ste me uplašili", prošapće ona.

Litvinov je gledao ćutke se čudeći. Izraz lica njena, ugaslih očiju ga porazio.

Irina se na silu nasmije i popravi raspuštenu kosu. — Ništa zato .... ja, istina, ne znam .... ja sam, čini se, ovdje usnula.

— Oprostite, Irina Pavlovna, začne Litvinov, — ja sam ušao ne prijavivši se .... Htio sam, da ispunim ono, što ste izvoljeli od mene zahtijevati. Budući ja danas polazim ...

— Danas ? No vi ste, čini mi se, kazali, da ste htjeli najprije napisati pismo ....

— Poslao sam brzojavku.

— A ! vi ste dakle pronašli, da vam se valja žuriti. A kad polazite ? U koliko sati, to jest ?

— U sedam uveče.

— A ! u sedam sati ! I vi dodjoste, da se oprostite ?

— Da, Irina Pavlovna, da se oprostim.

Irina ušuti.

— Treba da vam zahvalim, Grigorije Mihajliću ; vama jamačno nije bilo lako ovamo doći.

— Da, Irina Pavlovna, osobito lahko nije bilo.

— Živjeti uopće nije lako, Grigorije Mihajliću; kako vi mislite ?

— Kako kome, Irina Pavlovna.

Irina opet ušuti, kao da se zamislila.

— Vi ste mi iskazali vaše prijateljstvo time, što ste došli, progovori ona najposlije. — Hvala vam. I ja uopće odobravam vašu namjeru, da što prije sve svršite .... zato što .... zato, što ja, ona ista, koju vi ukoriste s koketstva, nazvaste komedijašicom — tako me, čini se, nazvaste? .... Irina se brzo digne i sjedne u drugi naslonjač, ponikne nikom i pritisne lice i ruke kraju stola ....

— Zato, što vas ljubim .... prošapće ona kroz stisnute prste ....

Litvinov klecne kao da ga tko u grudi udario. Irina tužno odvrati glavu od njega, kao da hoće sa svoje strane da sakrije od njega lice svoje i položi je na sto.

— Da, ja vas ljubim .... ja vas ljubim .... i vi to znate.

— Ja? ja to da znam? — progovori najposlije Litvinov. — Ja?

— Nu, a sad vidite, nastavi Irina, — da svakako treba da odete, da se oklijevati ne može .... i vi i ja ne smijemo oklijevati. To je opasno, to je strašno .... s Bogom! doda ona, ustajući žestoko s naslonjača: — s Bogom!

Ona načini nekoliko koraka prema vratima kabineta i zamećući ruku za ledja prodje njome žurno po zraku, kao da želi, da se sretne s rukom Litvinovljevom i da je stisne; no on je kao ukopan stajao daleko .... Ona progovori još jedamput: „s Bogom, zaboravite“, i ne obziruć se izleti napolje.

Litvinov ostane sam, te nije sveudilj još mogao da dodje k sebi. Najposlije se dosjeti, hitro pristupi k vratima kabineta, izgovori ime Irinino jedan, dva, tri puta .... Već je uhvatio za kvaku .... Sa stuba gostionice začuje se zvonki glas Ratmirovljev.

Litvinov natuče šešir na oči i izidje na stube. Krasni je general stajao pred sobom vratarovom, te mu rdjavim njemačkim jezikom tumačio, da želi najmiti kočiju za čitavi sjutrašnji dan. Opazivši Litvinova digne opet neobično vi-

soko šešir i opet mu očituje svoje „poštovanje“; očevidno mu se podrugivao, no Litvinovu nije bilo stalo do toga. On jedva odgovori na pozdrav Ratmirovljev i došavši do stana svoga zaustavi se pred svojim već spremljenim i zatvorenim kovčegom. U glavi mu se vrtjelo i srce mu se treslo kao žica. Što da sad radi? I je l' to mogao unaprijed vidjeti?

Da, to je unaprijed vidio, ma kako mu se to činilo nevjerojatno. Od toga je kao od groma ogluhnuo, no vidio je to unaprijed, ako i nije smio sebi da to prizna. A uostalom, sigurno nije ništa znao. Sve se u njemu bilo ispremiješalo i zamrsilo; izgubio je nit misli svojih. Sjetio se Moskve, sjetio se, kako je „ono“ i tada doletjelo nenadno kao bura. On se zadihao: slavlje, no slavlje neutješno i beznadno davilo ga i paralo mu srce. Ni za što u svijetu ne bi bio pristao na to, da nijesu riječi, što ih je Irina izrekla, uistinu od nje izrečene ... no pa što onda? Promijeniti tu odluku ove riječi nijesu sasvim tim mogle. Ona se kao i prije nije uskolebala, te je stajala tvrdo kao bačeno sidro. Litvinov je izgubio nit svojih misli .... da; no volje je u njega jošte bilo, i upravljao je sobom kao tudjim podčinjenim čovjekom. Pozvoni po konobara, zatraži od njega račun, zadrži mjesto u večernjem omnibusu; hotimice je sebi presijecao sve putove. „Ma potom i umro tamo“, ponavljao je kao prošle, besane noći; ova mu je fraza osobito bila po ćefu. — „Ma potom i umro tamo“, ponovi polagano koračajući naprijed i nazad po sobi, te je samo rijetko nehotice zatvarao oči i prestao disati, kad su mu ove riječi, ove riječi Irinine, prodirale u dušu, te ga kao ognjem palile. „Očevidno dva se puta ne ljubi, mislio je on; u tebe je ušao drugi život, ako ga pustiš — ne ćeš se odijeliti od toga otrova do konca, ne ćeš raskinuti tih konaca! Sreća .... Je l' to moguće? Ti je ljubiš, da rečemo .... i ona .... ona tebe ljubi ....“

No tu se njemu valjalo opet junački ponijeti. Kao što putnik u tamnoj noći, gledajući pred sobom oganj i bojeći se

da ne zadje s puta, ni za čas ne smeće očiju s njega, tako je i Litvinov postojano upirao svu snagu svoje pažnje u jednu tačku, na jedan cilj. Pojaviti se pred svojom nevjestom, pače ne zapravo pred nevjestom (trudio se, da ne misli na nju), već u sobi Heidelberške gostionice — to je evo pred njim nepokolebljivo kao oganj putovodja. Što će još dalje biti, nije znao, pa i nije htio da znade .... O jednome nije sumnjao: natrag se vratiti ne će. „Ma i umro tamo", ponovi po deseti put i pogleda na sat.

Četvrt na sedam! Kako mu dugo još valja čekati? Iznova stane hodati onamo ovamo. Sunce nàglo na zapad, nebo se zažarilo nad drvećem i crveni se polumrak spuštao kroz uske prozore u potamnjelu njegovu sobu. Najednom se Litvinovu pričinilo kao da se vrata otvoriše za njim tiho i brzo i isto se tako zatvoriše iznova .... On se obrne; kod vrata zamotana u crnu mantilju stajala je žena...

— Irino! krikne on i pljesne rukama ....

Ona pridigne glavu i padne mu na grudi.

Dva sata potom sjedio je kod kuće na divanu. Kovčeg je stajao u kutu, otvoren i prazan, a na stolu posred neuredno razbacanih stvari ležalo je pismo Taćjanino, što ga taman dobio Litvinov. Ona mu pisala, da se riješila, da ubrzi svoj polazak iz Drezdena, budući da se zdravlje tetke njezine sasvim popravilo i da će obje, ne bude li nikakih zapreka na putu, drugi dan u dvanaest sati prispjeti u Baden i da se nadaju, da će im doći u susret na željeznicu. Stan je za njih najmio Litvinov u istoj gostionici, gdje je sam stanovao.

Isto je veče poslao pisamce Irini, a drugo je jutro primio od nje odgovor. „Dan kasnije, dan prije, pisala je ona, — ovo se moralo dogoditi. A ja ti ponavljam, što sam juče kazala: život je moj u tvojim rukama, radi od mene, što ti volja. Ne

ću, da stežem tvoju slobodu, no znaj, da ću, bude li potrebno, sve baciti i da ću poći za tobom na kraj svijeta. Ta mi ćemo se sjutra vidjeti? Tvoja Irina."

Posljednje dvije riječi bile su napisane krupno i široko, odrješitom rukom.

XVIII.

U broju lica, što se skupila 18. kolovoza oko 12 sati na željezničkom pločniku, nalazio se i Litvinov. Ne dugo prije toga sreo se s Irinom; sjedila je u otvorenoj kočiji s mužem svojim i s drugim već ostarjelim gospodinom. Ona ugleda Litvinova, i on to opazi; nešto mutno proleti preko njezinih očiju, no ona se odmah sakrije pred njim suncobranom.

Čudnovata se promjena dogodila u njemu od jučerašnjega dana — u svoj njegovoj spoljašnosti, u kretnjama, u izrazu lica; ali i on se sam osjećao drugim čovjekom. Samopouzdanje je iščezlo, i mir je iščezao i poštovanje samoga sebe; od predjašnjega duševnoga nastroja ne preosta ništa. Nedavni, neizbrišljivi utisci zastrli su sobom sve ostalo. Pojavilo se nekakvo nepoznato osjećanje, silno, slatko — i nedobro; tajanstven gost prodro je u svetište i zavladao njime kao gospodar u novu naselju. Litvinov nije se više stidio, plašio se — i u isto je vrijeme očajana odvažnost u njemu planula; osužnjenim, pobjedjenima poznata je ova smjesa suprotnih čuvstava; nije ona nepoznata ni kradljivcu poslije prve kradje. A Litvinov je bio pobijedjen, pobijedjen iznenada... a što bi od njegove čestitosti?

Vlak je zakasnio za nekoliko časaka. Muke se Litvinovljeve pretvoriše u tešku tugu; nije mogao ostati na mjestu, te se vas blijed gurao i turao medju narodom. „Bože moj, mislio je, makar još dvadeset četiri sata..." Prvi pogled na Tanju,

prvi pogled Tanjin... eto što ga strašilo, evo što je valjalo što prije preživjeti... A potom? A potom — bilo, što bilo!... Već nije nikake odluke stvarao, već nije odgovarao za sebe. Jučeranja je fraza bolesno sijevnula u glavi njegovoj... A evo kako ide u susret Tanji...

Napokon se začuje otegnut zvižduk, čuo se teški lomot, koji je sa svakim časom rastao i polagano kotrljajući se pojavi se iza zakreta tračnoga lokomotiva. Gomila krene joj u susret i Litvinov išao je za njom vukući noge kao osudjen. Lica, damski šeširi stanu se pomaljati iz vagona, na jednom okancu zasja bijela maramica... Kapitolina Markovna mahala je njome... Svršeno je: ona je ugledala Litvinova, i on je nju upoznao. Vlak stane. Litvinov poteče k vratašcima, otvori ih. Taćjana je stajala do tetke i pružala mu veselo se smijući ruku. On im objema pomogne saći, progovori nekoliko pozdravnih riječi nesvršenih i nejasnih i odmah se užurba, začne uzimati biljete, putne torbe, plede; poleti, da potraži nosača, prizove kočiju; drugi su se ljudi oko njega žurili, a on se radovao njihovu prisuću, njihovoj vici i krici. Taćjana se nešto povuče na stranu, te je ne prestajući se smiješiti, mirno iščekivala kraj tim hitnim odredbama. Kapitolina Markovna naprotiv nije mogla ostati na mjestu, ona sve još nije vjerovala, da je napokon zapala u Baden. — Najednom ona vikne: „A suncobrani? Tanja, gdje su suncobrani?“ ne opazivši, da ih čvrsto drži pod rukom; potom se stane glasno i dugo praštati s drugom damom, s kojom se upoznala za vožnje iz Heidelberga u Baden. Ta dama nije bila nitko drugi, nego poznata nam gospodja Suhančikovljeva. Ona se uputila u Heidelberg na poklon Gubarevu, te se vraćala s „instrukcijama“. Na Kapitolini Markovnoj bila je dosta čudna šarena mantilja i okrugao putni šešir u obliku gljive, ispod koga je u neredu izbijala ošišana bijela kosa; malena rasta, mršava, od puta se zarumenila, te je govorila ruski oštrim, pjevajućim glasom... Odmah su je opazili

Litvinov je napokon i Taćjanu smjestio u kočiju i sam se namjesti naprotiv njih. Konji krenuše. Sad je nastalo raspitivanje, stiskivanje se ruku ponavljalo, smijeh i pozdravi se izmjenjivali... Litvinov uzdahne slobodno, prvi su časovi prošli srećno. Ništa na njemu, bilo je očevidno, nije porazilo, nije smutilo Tanje: ona ga isto tako bistro i s pouzdanjem gledala, isto se tako milo crvenjela, isto se tako dobrodušno smijala. Najposlije se sam riješi, da je pogleda ne površno i uzgred, već upravo u lice i postojano; do ovoga časa nijesu mu se oči njegove pokoravale. Nehotično sažaljenje stislo je srce njegovo: mirni izraz ovoga čestitoga, iskrenoga lica odzivao se u njemu gorkim ukorom. „Ti si — evo došla ovamo, sirotna djevojčice, pomisli on, ti, koju sam ja tako čekao i zvao, s kojom sam ja sav život htio da provedem do konca, ti si došla, ti si mi vjerovala... a ja... a ja..." Litvinov nakloni glavu; no Kapitolina Markovna nije mu dala, da se zamisli; ona ga obaspe pitanjima.

— Kakva je to zgrada s kolonama? Gdje tu igraju? Tko to ide? Tanja, Tanja, pogledaj kake su to krinoline! A tko je evo to? Ovdje mora da je sve više Francuskinja iz Pariza? Gospode, kakvih li šeširića? Ovdje ima svega kao u Parizu? Samo ja mislim, da je sve užasno drago? Ah, s kakom sam se ja odličnom, pametnom ženom upoznala! Vi je poznajete, Grigorije Mihajliću; ona mi je pripovjedila, da se sreta s vama u jednoga Rusa, takodjer izvanredno pametna. Ona je obećala, da će nas pohoditi. Kako ona sve te aristokrate grdi — pravo je čudo! Kaki je to gospodin sa sijedim brkom? Pruski kralj? Tanja, Tanja, pogledaj, to je pruski kralj. Nije l'? nije l' pruski kralj? Holandski poslanik? Ne čujem, kola tako drndaju. Ah, kak su to divna drveta!

— Da, tetice, divna — ponovi Tanja, — i kako je sve ovdje zeleno, veselo! Nije l' tako, Grigorije Mihajliću...

— Veselo da... — odgovori on kroz zube.

Kočija stane napokon pred gostionicom. Litvinov sprovede obje putnice u najmljenu za njih sobu, obeća za čas doći i vrati se u svoju sobu. Zatihlo za čas očaranje zavlada njime odmah, kako je samo stupio u nju. Ovdje je, u ovoj sobi, od jučerašnjega dana carovala Irina, sve je o njoj govorilo, isti je zrak, činilo se, sačuvao tajne tragove njezina posjeta ... Litvinov se opet osjeti njenim robom. On pograbi njenu maramicu sakritu na grudima, pritisne k njoj usne i kao fin otrov razliju se po njegovim žilama vruće uspomene. On je razumio, da tu nema više povraćanja, nema izbora; tužno sažaljenje, probudjeno u njemu Taćjanom, topilo se kao snijeg na ognju i kajanje je zamrlo ... zamrlo tako, da se pače u njemu uzrujanost utišala, a i mogućnost pretvaranja, kad se u duši njemu javila, nije ga smućivala ... Ljubav, ljubav Irinina — to je eto sad za nj postalo pravo, zakon njegov, njegova savjest ... Oštroumni, razboriti Litvinov nije pače ni pomišljao o tome, kako bi se izvukao iz položaja, kojega je užas i rugobu osjećao nekako lakoumno i kao sa strane. Još nije protekao ni sat, kadno se već pojavi k Litvinovu konobar u ime novopridošlih dama; one zamoliše, da ih posjeti u općenitoj dvorani. On se odmah otpravi za poslanikom i nadje ih već odjevene i u šeširima. Obje izjaviše želju, da podju odmah razgledati Baden. Vrijeme je bilo prekrasno. Osobito je Kapitolina Markovna gotovo izgarala od nestrpljivosti; pače se malo i rastužila saznavši, da još nije nadošao sat „fashionable-skoga" zborišta pred „Konverzacionshauzom". Litvinov je uzme pod ruku — i začne se oficijalna prošetnja. Taćjana je išla uporedo s tetkom i s mirnim je ljubopitstvom gledala naokolo. Kapitolina je Markovna nastavila svoja pitanja. Gledajući „r o u l e t t e-u"[1], dostojanstvene „c r o u p i e r - e", koje bi ona — da ih je srela na drugome

[1] Vrsta igre na slijepu sreću, koja se igra kuglom, koja se vrteći zaustavi na jednom broju. Zamjenik bankarov kod igre zove se croupier (krupje).

mjestu, — sigurno držala za ministre gledajući hitre nijhove lopatice, zlatne i srebrne kupove na zelenome suknu, igračice starice i naličene loretke, dospije Kapitolina Markovna u stanje, da je kao od čuda zanijemila ; ona je posve zaboravila, da bi joj se valjalo ljutiti — te je samo gledala i gledala na sve oči, trzajući se od časa do časa kod svakoga novoga oglasa . . . Zujanje koštane kuglice u udupku roulette-e pronicalo joj kroz moždinu kostiju — i taman se osjetila na svježem zraku, našla je u sebi dosta snage, da dahnuvši dubokim uzdahom nazove hazardnu igru nemoralnim izumom aristokratizma. Na Litvinovljevim usnama pojavi se nepomičan, nelijep smiješak; govorio je isprekidano i lijeno, kao da se ljutio ili dosadjivao . . . No on se gle obrne k Taćjani, te se u sebi smutio : ona ga gledala pažljivo i s takim izrazom kao da sama sebe pita, kaki se utisak radja u njoj? On joj žurno kimne glavom, ona mu tako isto odgovori i opet ga pogleda pitajući ne bez nekoga napora, kao da je stajao od nje mnogo dalje, nego što je to uistinu bilo. Litvinov odvede dame svoje od Konverzacionshauza i prolazeći mimo „Rusko drvo", pod kojim su već dvije zemljakinje posjedale, upravi k Lichtenthalu. Još nije pravo stupio u aleju, kad tamo ugleda izdaleka Irinu.

Ona im podje ususret sa svojim mužem i s Potuginom. Litvinov poblijedi kao krpa, ipak nije zategao koraka i došavši uporedo s njome pokloni se duboko i nijemo. I ona se njemu pokloni ljubazno, no hladno i izmjerivši očima brzo Taćjanu izmače mimo. Ratmirov digne visoko šešir, Potugin nešto progundja.

— Tko je ta dama? — upita najednom Taćjana. Ona nije do ovoga časa gotovo usta otvorila.

— Ova dama? — ponovi Litvinov. — Ova dama? . . . Ovo je neka gospodja Ratmirovljeva.

— Ruskinja?

— Da.

— Vi ste se ovdje s njome upoznali?

— Nijesam ; ja je već davno znam.

— Kako li je krasna !

— Jesi l' opazila toiletu njenu? — uplete se Kapitolina Markovna. — Deset bi se porodica moglo cijelu godinu prehraniti za te novce, što je same čipke stoje. Ono je s njome išao muž njezin? — obrati se k Litvinovu.

— Jest, muž njezin.

— Mora da je užasno bogat?

— Ne znam pravo ; ne mislim.

— A kakav mu je čin?

— Generalski.

— Kakve su to u njega oči ! — progovori Tatjana, — a kako je čudnovat u njima izraz : i zamišljen i pronicateljan ... ja nijesam takih očiju vidjela.

Litvinov nije ništa odgovarao, njemu se činilo, da opet osjeća na licu svojem pitajući pogled Tatjanin, no prevario se, ona je gledala pod noge svoje, na pijesak puteljka.

— Bože moj ! Tko je ova nakaza ? — klikne najednom Kapitolina Markovna pokazujući prstom na ponizak „šaraban"[1], u kojem je drsko se razvalivši ležala ridja tuponosa žena u neobično bogatu odijelu i u ljubičastim čarapama.

— Ova nakaza ! Molim, to je poznata mamzel Cora[2].

— Tko?

— Mamzel Cora ... Pariska ... znamenitost.

— Šta? ovaj mops? Ali ona grdoba?

— Očevidno joj to ne smeta.

Kapitolina Markovna samo je po zraku rukama mahnula.

— No, vaš Baden ! — progovori ona najposlije. — A može li se tu na klupi malo sjesti? Nešto sam sustala.

— Svakako može, Kapitolina Markovna ... Zato su klupe i postavljene.

---

[1] Char à banc, otvorena kola s klupama. [2] Milosnica cara Napoleona III.

— Ali sam vas Gospod neka znade! Eno i u Parizu, kažu, stoje klupe na bulvarima, a na njih sjesti je nepristojno.

Litvinov nije ništa odvratio Kapitolini Markovnoj, samo je u ovaj čas pomislio, da se dva koraka otuda nalazilo mjesto, gdje se s Irinom objasnio bio, što je sve odlučilo. Potom se sjetio, da je danas opazio u nje na licu neveliku ružičastu mrlju.

Kapitolina Markovna spusti se na klupu, Taćjana je sjela do nje. Litvinov ostade na puteljku; medju njim i Taćjanom se — ili mu se samo činilo — dogadjalo nešto... besvijesno i postepeno.

— Ah, ona luda, luda, — izgovori Kapitolina Markovna sa sažaljenjem potresajući glavom. — Da se njena toileta proda, moglo bi se ne deset već sto porodica prehraniti. Jeste l' vidjeli u nje pod šeširom, na ridjoj kosi briljante? Obdan briljanti? a!

— U nje nije kosa ridja, — opazi Litvinov; — ona je bojadiše ridje, sad je to u modi.

Kapitolina Markovna opet rukama mahne, pače se i zamisli.

No, — progovori napokon — kod nas u Dresdenu još nije došlo do take sablazni, zato što je podalje od Pariza. I vi tako mislite, nije l' tako, Grigorije Mihajliću?

— Ja? — odgovori Litvinov, a sam je pomislio: „O čemu ona to?“ — Ja? Dakako... dakako...

No uto se začuju polagani koraci i klupi se približi Potugin.

— Zdravo, Grigorije Mihajliću, — progovori podsmijevajući se i kimajući glavom.

Litvinov ga odmah uhvati za ruku.

— Zdravo, zdravo, Sozonte Ivaniću. Ja sam vas, čini se, ovaj čas sreo sa... evo ovaj čas, u aleji.

— Da, ono sam bio ja.

Potugin se s poštovanjem nakloni damama, koje su sjedile.

— Dopustite, da vas predstavim, Sozonte Ivaniću. Moji dobri znanci, rodjaci, upravo nadošli u Baden. Potugin, Sozont Ivanić, naš zemljak, takodjer badenski gost.

Obje se dame malo pridigoše. Potugin ponovi svoj naklon.

— Ovdje je pravi „r a u t“[1], zače tankim glaskom Kapitolina Markovna ; dobrodušna se stara djevica lako uplašila, no još se čuvala, da licem ne zagazi u blato ; svi drže za prijatnu dužnost svoju, da malo probave ovdje.

— Baden je zaista prijatno mjesto, — odgovori Potugin isprijeka gledajući na Taćjanu; — veoma je prijatno mjesto Baden.

— Da ; samo je odviše aristokratsko, koliko ja suditi mogu. Ja sam evo s njom živjela u Dresdenu sve to vrijeme . . . veoma zanimljiv grad ; no ovdje je odlučno „raut“.

„Dopala joj se riječca“, pomisli Potugin. — Ovo ste vi potpuno istinito izvoljeli opaziti, — izgovori on glasno — zato je priroda ovdje divna i položaj taki, kaki se rijetko može naći. Vaša suputnica mora da to osobito cijeni. Nije l' tako, gospodjice? — doda obraćajući se ovaj put upravo k Taćjani.

Taćjana podigne na Potugina velike svoje, bistre oči. Činilo se, nije se domišljala, što od nje oni hoće i zašto ju je Litvinov upoznao prvi dan dolaska s tim nepoznatim čovjekom, u koga je uostalom pametno i dobro lice i koji je gleda uljudno i prijateljski.

— Da, — progovori ona najposlije — ovdje je vrlo lijepo.

— Treba da pohodite stari grad, — nastavi Potugin — osobito vam savjetujem, da se odvezete u Iburg.

— Saska Švicarska, — zače već Kapitolina Markovna . . . Trubni se glas zvukova razleže po aleji, to je vojnički pruski orkestar iz Rastatta (1862. godine bio je Rastatt jošte savezna tvrdjava) počinjao svoj nedjeljni koncert u paviljonu. Kapitolina Markovna odmah ustade.

— Muzika ! — progovori ona : muzika à l a C o n v e r s a t i o n ![2] . . . Onamo treba da idemo. Ta sad su četiri sata, nije l' istina? Društvo se sad sabira?

[1] Rout, engleska riječ, veliko večernje društvo ; visoko društvo.
[2] Glazba, za koje se smije razgovarati.

— Da, — odgovori Potugin: — sad je upravo za društvo modni sat, a muzika je prekrasna.

— No onda nije kad oklijevati. Tanja, hajdemo.

— Vi ćete dopustiti, da vas sprovedem? — upita Potugin na nemalo čudo Litvinovljevo; njemu nije ni kraj pameti bilo, da je Potugina poslala Irina.

Kapitolina Markovna se smijucnula.

— S velikim zadovoljstvom, m'sje... m'sje...

— Potugin, — prišane joj ovaj i ponudi joj ruku.

Litvinov podade svoju Tićjani i oba para uprave Konverzacionshauzu.

Potugin nastavi raspravljati s Kapitolinom Markovnom. No Litvinov je išao ne govoreći ni riječi i samo se jedno dva puta nasmjehne i slabo pritisne k sebi ruku Tićjaninu. Laž se krila u tome stiskivanju, na koje ona nije odgovarala, a Litvinov bio je sebi svijestan te laži. Nije ono izražavalo uzajamno povjerenje u tijesnoj svezi dviju duša, koje su se jedna drugoj povjerile kao nekoć; ono je zamjenjivalo — medjutim — riječi, kojih on nije nalazio. Ova je njemoća, koja se začela medju njima, rasla, te se utvrdjivala. Tićjana ga opet pozorno, gotovo oštro pogledala.

A to se nastavljalo i pred Konverzacionshauzom za stolom, oko koga je njih sve četvoro posjedalo s tom samo razlikom, što se pri poslovnoj buci naroda, pri tutnjavi i trijesku muzike mučanje Litvinovljevo činilo razumljivije. Kapitolina je Markovna, rekao bih, bila u potpunome zanosu; Potugin jedva je dospijevao, da joj odgovara, da zadovoljava njeno ljubopitstvo. Na sreću njegovu pojavi se iznenada u gomili prolaznika lik Suhančikove i sijevnuše njene vječno žive oči. Kapitolina Markovna odmah je prepozna, pozove je k svome stolu, posjedne je — i podigne se bura od riječi.

Potugin se obrati k Tićjani i začne razgovarati s njome mirnim, mekim glasom, s prijaznim izrazom na nešto nagnutome

licu; i ona mu je na svoje vlastito čudo odgovarala lako i slobodno; bilo joj prijatno govoriti s tim tudjincem, s nepoznancem, dok je Litvinov kao i prije sjedio nepomično, s istim nepromijenjenim i nelijepim smiješkom na usnama.

Dodje napokon vrijeme objeda. Muzika ušuti, narod se stao rijediti. Kapitolina Markovna oprosti se srdačno sa Suhančikovljevom. Veliko je ona imala poštovanje za nju, ako i jest potom govorila svojoj nećakinji, da je ta osoba veoma zlobna; no zato ona zna o svakome sve! A šivaću mašinu treba svakako uvesti, kako se samo svadba proslavi. Potugin se klanjajući oprosti, Litvinov povede svoje dame kući. Na ulazu u gostionicu uruče mu pisamce, on ode na stranu i žurno razdere zamot. Na malenu komadiću velin-papira bile su olovkom ove riječi napisane: „Dodjite večeras u sedam sati k meni na časak, molim vas. Irina." Litvinov turi papirić u džep i obrnuvši se nasmije se opet... komu? zašto? Taćjana bila je ledjima okrenuta k njemu. Objed je bio za zajedničkim stolom. Litvinov je sjedio medju Kapitolinom Markovnom i Taćjanom i oživjevši nekako čudnovato se razgovarao, pripovijedao anegdote, sipao vino sebi i damama. On se tako slobodno vladao, da je sjedeći mu naproti francuski pješački oficir iz Strassburga s cigaretom i brkovima à la Napoléon III., držao, da se smije umiješati u razgovor i završio pače zdravicom à la santé des belles Moscovites[1]! Poslije objeda sprovede Litvinov obje dame u njihovu sobu i postojavši nešto malo kod prozora i namrštivši se najednom izjavi, da mora na kratko otići za poslom, ali da će se svakako k večeru vratiti. Taćjana ne reče ništa, poblijedi i ponikne. Kapitolina Markovna imala je naviku poslije ručka spavati; Taćjani je bilo poznato, da Litvinov zna za tu naviku tetke njezine. Ona je očekivala, da će se on tim koristovati, da će ostati, budući da nije s njome nasamo bio od samoga dolaska, nije se s njome porazgovorio iskreno.

[1] U zdravlje lijepih Moskvićanaka.

A sad odlazi ! Kako da to razumije? I uopće čitavo njegovo vladanje za dana . . .

Litvinov se žurio, da se udalji ne čekajući odgovora. Kapitolina Markovna legla na divan i obrnuvši i uzdahnuvši jedno dva puta zaspi mirnim snom ; a Taćjana ode u kut i sjedne u naslonjač prekrstivši krepko ruke na grudima.

XIX.

Litvinov se žurno uspinjao po stubama Hôtel de l' Europe-a . . . Djevojčica od neko trinaest godina s kalmičkim lukavim licem, koja je očevidno na nj pazila, zaustavi ga rekavši mu ruski : „Izvolite, ovamo, Irina će Pavlovna ovaj čas doći.“ Ona se nasmije i ponovi : „Izvolite, izvolite“, i uvede ga u malenu sobu, što je bila naprotiv Irinine spavaće i napunjena putnim sanducima i kovčezima, a sama odmah iščezne zatvorivši sasvim lagano vrata. Još se Litvinov nije ogledao, kad eno se ista vrata brzo rasklope, a Irina se u ružičnom balnom odijelu s biserom u kosi i o vratu pojavi. Ona se gotovo baci k njemu, uhvati ga za obje ruke i ostade nekoliko časaka nijema ; oči joj se krijesile, a grudi se nadimale kao da je uvis letjela.

— Nijesam vas mogla dočekati . . . tamo, zače ona hitro šapćući : — mi ćemo sad odmah na pozvani ručak, no ja sam vas svakako hotjela vidjeti . . . Ono bit će, da je vaša nevjesta bila, s kojom sam vas danas srela.

— Da, to je bila moja nevjesta, progovori Litvinov naglašujući riječ „bila“.

— Ja sam vas dakle hotjela vidjeti na jedan časak, da vam kažem, da vam se valja držati potpunoma slobodnim, da sve ono, što se juče dogodilo, nikoliko ne smije promijeniti vaše odluke . . .

— Irino ! usklikne Litvinov : — zašto ti to govoriš ?

Ove riječi izgovori gromkim glasom... Beskrajna je strast prozvučala u njima. Irina zaklopi za tren nehotice oči.

— O, moj dragi! nastavi ona šapćući još tiše, no s neobuzdanim zanosom: — ti znaš, kako ja tebe ljubim, no juče sam ja samo dug svoj platila, zagladila sam prošlu krivnju... Ah! mladost svoju nijesam ti mogla predati, kako bih ja htjela, no nikakih obveza ti nijesam naložila, niti sam te riješila kakoga obećanja, moj dragi! Radi, što hoćeš, ti si slobodan kao zrak, ti ničim nijesi vezan, znaj to, znaj!

— No ja bez tebe živjeti ne mogu, Irino, prekine je već šapćući Litvinov, — ja sam tvoj zauvijek i za svagda od jučerašnjega dana.... Samo u nogu tvojih mogu ja disati....

On se držćući baci k rukama njezinim. Irina pogleda na njegovu naklonjenu glavu.

— No znaj dakle, progovori ona, — da sam i ja na sve gotova, da i ja ništa i nikoga požaliti ne ću. Kako ti odlučiš, tako će i biti. I ja sam zauvijek tvoja.... tvoja.

Netko pokuca oprezno na vrata. Irina se nagne, još jednom šane: „tvoja.... s Bogom!" Litvinov osjeti na kosi svojoj njeno disanje, dodir usana njenih. Kad se uspravio, već je nije bilo u sobi, samo je odijelo njeno prošuštalo po hodniku, a izdaleka se čuo glas Ratmirovljev: „Eh bien? Vous ne venez pas[1]?"

Litvinov sjedne malo na visok sanduk i sakrije lice svoje. Ženski miris, fin i svjež provije ga.... Irina je držala njegove ruke u svojima. „To je odviše.... odviše", činilo se njemu. Djevojčica udje u sobu i nasmiješivši se iznova kao odgovarajući na uzrujan njegov pogled progovori:

— Izvolite, gospodaru, ići, dok....

On se digne i izidje iz gostionice. Ni pomisliti nije bilo, da se odmah vrati kući, valjalo se opametiti. Srce je u njemu bilo polagano i nejednako, zemlja se, činilo se, nešto uginjala

[1] No, hoćete li doći?

pod nogama. Litvinov opet ode u Lichtenthalsku aleju. On je poimao, da je nastupio čas odlučan, da se odgadjati dalje sakrivati, odvraćati — ne može, da se s Taćjanom objasniti treba ; on je sebi predstavljao, kako ona tamo sjedi i ne miče se i njega čeka . . . on je naslućivao, što će joj reći ; no kako će pristupiti, kako l' će začeti ? On mahne rukom na svu svoju pravilnu, lijepo sagradjenu, urednu budućnost ; on je znao, da se baca bez glave u vrtlog, kud ni pogledati ne bi smío . . . no to ga nije smućivalo. To je bilo zaključeno, a kako da stupi pred svoju sudinju ? Pa da ga sve i zaista sudac njegov sretne — andjeo s plamenim mačem, lakše bi bilo prestupnome srcu . . . ali tu treba jošte da sam sebi zatjera nož . . . . Strahota ! Ali da se vrati natrag, da se odreče onoga drugoga, da se okoristi slobodom, koju mu nudjaju, koju mu priznaju . . . Ne ! bolje je umrijeti ! Ne, ne trebam — te bljutave slobode . . . izvaliti se u prah i da bi se one oči s ljubavlju oborile . . . .

— Grigorije Mihajliću ! progovori nečiji glas tužan i nečija ruka teško pala na Litvinova.

On se ogleda ne bez straha i upozna Potugina.

— Oprostite, Grigorije Mihajliću, začne taj s običnim svojim iskrivljenim licem, — ja sam vas može biti uznemirio, no ugledavši vas izdaleka, pomislih . . . . Medjutim, ako vam nije do mene . . .

— Naprotiv, meni je veoma drago, procijedi kroz zube Litvinov.

Potugin podje s njim uporedo.

— Prekrasno veče, začne on, — kako je toplo ! Vi već davno šetate ?

— Ne, nedavno.

— Ali što ja pitam, ja sam vidio, kako ste išli iz Hôtel de l' Europe.

— Vi ste me dakle slijedom slijedili ?

— Da.

— Imate li mi što kazati?

— Da, jedva čujno ponovi Potugin.

Litvinov stane i pogleda svoga nepoželjenoga surazgovornika. Lice mu bilo blijedo, oči nemirne; davnašnja stara bol, činilo se, ispela se na nagrdjenim njegovim crtama.

— Što vi osobito hoćete da mi kažete? polagano progovori Litvinov i opet podje naprijed.

— Ali dopustite... odmah. Ako vam je svejedno — sjednimo evo tu na klupicu. Ovdje bit će ugodnije.

— Ali ovo je nešto tajanstveno, progovori Litvinov sjedajući do njega. — Vi kao da nijeste zdravi, Sozonte Ivaniću?

— Ne, meni nije ništa, a i tajne nemam nikake. Ja vam htjedoh kazati .... kaki je utisak na mene proizvela vaša nevjesta .... ta ono je, čini se, vaša nevjesta?.... nu, riječju, ona djevojka, s kojom vi mene danas upoznaste. Moram priznati, da ja za svega svoga života nijesam sreo simpatičnijega stvora. To je zlato srce, prava andjeoska duša.

Potugin izgovori sve te riječi tako gorko i tužno, da i Litvinov nije mogao, da ne opazi čudno protivurječje medju izrazom lica i govora njegova.

— Vi ste potpuno pravedno ocijenili Tačjanu Petrovnu, — začne Litvinov — ako se i moram diviti prvo tome, da vam je poznat moj odnošaj k njoj, a drugo i tome, kako ste je brzo odgonetnuli. U nje je zaista andjeoska duša, no dopustite, htio bih saznati, vi ste o tome htjeli sa mnom govoriti?

— Nije nemoguće, da je odmah odgonetneš, prihvati Potugin kao uklanjajući se posljednjemu pitanju, — samo joj treba u oči zagledati. Ona zaslužuje svu moguću sreću na zemlji, i zavidan je udes onoga čovjeka, kojemu će biti sudjeno, da joj tu sreću dobavi! Željeti treba, da bi se i on pokazao dostojnim takoga udesa.

Litvinov malo se namrgodi.

— Dopustite, Sozonte Ivaniću, progovori on, — ja priznajem, nalazim vaš razgovor uopće dosta originalnim .... Ja bih htio znati: mig, koji je u vašim riječima, odnosi li se na mene ?

Potugin ne odgovori odmah Litvinovu, očevidno se borio sam sa sobom.

— Grigorije Mihajliću, začne najposlije, — ili se ja sasvim prevarih u vama ili ste vi u stanju, da saslušate istinu, došla ona od koga mu drago i javila se ona ma kako neugledno zavijena. Ja sam ovaj čas rekao, da sam vidio, otkuda ste vi došli.

— Nu da, iz Hôtel de l' Europe. Pa što odatle ?

— Ta ja znam, s kim ste se sastali !

— Kako ?

— Vi ste se sastali s gospodjom Ratmirovljevom.

— Nu da, ja sam u nje bio. A što dalje ?

— Što dalje ? . . . Vi, ženik Taćjane Petrovne, vi ste se sastali s gospodjom Ratmirovljevom, koju vi ljubite .... i koja vas ljubi.

Litvinov se u taj tren pridigne s klupe ; krv mu udari u glavu.

— Što je to ? progovori on najposlije ljutitim zagušenim glasom : — prosta šala, uhodarstvo ? Izvolite se objasniti.

Potugin baci na nj tužan pogled.

— Ah ! nemojte se uvrijediti mojim riječima, Grigorije Mihajliću ; a vi mene uvrijediti ne možete. Ja nijesam radi toga zametao razgovora s vama i sada mi nije do šale.

— Može biti, može biti. Ja sam gotov, da vjerujem u čistoću vaših namjera, no sasvim tim dopuštam sebi, da vas upitam, s kakim se vi pravom miješate u domaće poslove, u srdačni život tudjega čovjeka i na kakoj vi osnovi vašu . . . izmišljotinu s takim samouvjerenjem izdajete za istinu ?

— Moju izmišljotinu ! Da sam ja to izmislio, vi se ne biste rasrdili ! A što se prava tiče, to još nijesam čuo, da bi

sebi čovjek postavio pitanje : ima li pravo ili nema topljeniku pružiti ruku.

— Pokorno zahvaljujem za brigu, prihvati raspaljeno Litvinov, — samo je ja nikako ne trebam, i sve te fraze o pogibli, što je spremaju svjetske dame neiskusnim mladićima, o nemoralnosti višega svijeta i tako dalje, držim naime za fraze, pače ih u nekom smislu prezirem, a zato vas molim, da ne trudite svoje spasonosne desnice, i da posve umireno dopustite da utonem.

Potugin opet podigne oči na Litvinova. On je teško disao, usne mu podrhtavale.

— Ali pogledajte me, mladi čovječe, ote mu se napokon i on se udari u grudi. — Valja da ja nijesam nalik na običnoga, samodovoljnoga moralistu, na propovjednika ? Zar vi ne poimate, da ja od samoga saučešća, bilo ono kako mu drago silno, ne bih riječi izustio, ne bih vam dao pravo, da me ukorite s toga, što mi je gore od svega mrsko — s nečednosti, i da vam se namećem ? Zar vi ne vidite, da je posao sasvim druge vrste, da je pred vama čovjek slomljen, uništen, do kraja upropašten istim čuvstvom, od kojega posljedica želio bih, da vas sačuva, i . . . . i od te iste žene !

Litvinov uzmakne korak natrag.

— Je l' moguće ! što vi rekoste ? . . . . Vi . . . . vi Sozonte Ivaniću ? No gospodja Bjelska . . . . ovo dijete . . . .

— Ah, ne pitajte me . . . . vjerujte mi ! To je tamna, strašna pripovijest, koje vam ja pripovijedati ne ću. Gospodje Bjelske ja gotovo poznao nijesam, dijete ovo nije moje, ja sam ga uzeo pod svoje . . . . zato . . . . što je ona to hotjela, zato što joj je to nužno bilo. Zašto bih se ja ovdje nalazio, u vašem meni protivnom Badenu ? A najposlije, vi valja da ne držite, vi valja da ni jedan časak nijeste mogli pomisliti, da sam se ja iz saučestva riješio, da vas učinim oprezna ? Meni je žao te dobre, krasne djevojke, vaše nevjeste, a uostalom,

što je meni do vaše budućnosti, do vas oboga ? . . . . No ja se za nju bojim . . . . za nju.

— Mnogo časti, gospodine Potugine, zače Litvinov, — no budući da se nas dva po vašim riječima nalazimo u jednakom položaju, a zašto vi onda sami sebi ne čitate take nauke, i ne moram li ja pripisati vašu brigu drugomu čuvstvu ?

— To jest ljubomornosti, htjedoste kazati ? Eh, mladi čovječe, mladi čovječe, sramota je za vas, da pribjegavate k izmišljanju i lukavstvu ; sramota je, da ne poimate, kako gorka bol govori sada mojim ustima. Nijesam ja ne, nijesam u jednakom položaju s vama ! Ja, ja, star, smiješan, potpun neškodljiv čovjek čudak . . . . a vi ! Ali čemu tu raspravljati ! Vi ne biste ni jedan tren pristali, da preuzmete na sebe tu ulogu, koju ja igram i igram sa zahvalnošću ! A ljubomornost ? Nije onaj ljubomoran, u koga nema ma ni kapi nade, i sad ne bi trebalo, da je prvi put iskušam. Mene je samo strah . . . . strah za nju, razumijete to. I jesam li ja mogao očekivati, kad je ona mene poslala k vama, da će je čuvstvo krivnje, koju je ona priznavala za sebe, tako daleko zavući ?

— No dopustite, Sozonte Ivaniću, vi kao da znate . . .

— Ja ne znam ništa, i opet znam sve. Ja znam, nastavi on i odvrati se — ja znam, gdje je ona juče bila. No ona se zaustaviti sada ne da : ona se mora kao bačeni kamen dokotrljati do dna. Ja bih bio još veća luda, kad bih pomislio, da će vas riječi moje odmah zaustaviti . . . vas, kojemu taka žena . . . No dosta o tome. Ja se nijesam mogao prelomiti, eto vam sve moje opravdanje. Ali i najposlije, kako da znam i zašto da ne pokušam ? Možebiti se vi premislite ; možebiti vam kojagod moja riječ zapadne u dušu, vi ne ćete htjeti, da pogubite i nju i sebe i ono nevino, prekrasno biće . . . Ah ! ne srdite se, ne tapkajte nogom ! Čega da se bojim, čemu da se zatežem ? Ne govori ljubomornost u meni sada, ni ljutina . . . Medjutim s Bogom. Ne bojte se, sve će to ostati tajna. Ja sam vam htio dobro.

Potugin uzme koračati po aleji i skoro iščezne u mraku, koji se već približavao .... Litvinov ga nije zaustavljao.

— „Strašna, tamna pripovijest . . . .“. govorio je Potugin Litvinovu, a nije htio, da mu je ispripovjedi . . . Da se i mi nje dotaknemo u svemu s dvije tri riječi.

Jedno osam godina pred time morao se on za vrijeme pridijeliti od svoga ministarstva grofu Reisenbachu. To se dogodilo ljeti. Potugin je polazio k njemu na selo s papirima i provodio tamo cijele dane. Irina je tada živjela u grofa. Ona se nikad nije gadila na ljude nisko postavljene, barem se nije od njih tudjila, i grofica ju je ne jedamput prekoravala za suvišnju njenu, moskovsku prijaznost. Irina je skoro odgonenula pametna čovjeka u tom čednom činovniku, obučenom u uniformski do grla zapučani frak. Ona je često i rado razgovarala s njime .... a on .... on je zavoli strastveno, duboko, tajno .... Tajno ! On je tako mislio. Prodje ljeto ; grof nije osjećao potrebe postrana činovnika. Potugin izgubi iz oka Irinu, ali je zaboraviti nije mogao. Jedno tri godine potom dobije sasvim iznenada poziv od jedne njemu malo poznate dame srednje ruke. Dama ova isprva se nije mnogo zatezala, da mu ispripovijeda, no uzevši od njega zakletvu, da će sve što bude čuo sačuvati kao najveću tajnu, predloži mu .... da se oženi jednom djevojkom, koja je zauzimala ugledan položaj u svijetu i za koju je ženidba postala nužna potreba. Na glavno lice se dama jedva riješila namignuti i tu je obećala Potuginu novaca . . . mnogo novaca. Potugin se nije uvrijedio, čudjenje je u njemu zagušilo čuvstvo gnjeva, no, razumije se, odbio je kao da je odsjekao. Tad mu dama uruči pisamce na njega od Irine. „Vi ste plemenit, dobar čovjek,“ pisala ona njemu „i ja znam, vi ćete za mene sve uraditi ; ja od vas molim ovu žrtvu. Vi ćete spasti biće, meni drago. Spasivši nju, i mene ćete spasti. Ne pitajte kako. Ja se nikome ne bih riješila obratiti se s takovom molbom, no k vama ja pružam ruke i govorim vama, da

učinite to radi mene.“ Potugin se zamislio i rekao, da je za Irinu Pavlovnu zaista gotov učiniti mnogo, no hotio bi, da čuje želju njenu iz usta njenih. Sastanak je bio tu istu večer ; on se nije na dugo produljio, i nitko nije za nj znao osim one dame. Irina nije više stanovala u grofa Reisenbacha.

— Zašto se baš mene sjetiste ? upita je Potugin.

Ona je već začela nadaleko i široko o njegovim lijepim svojstvima, ali najednom stane . . . .

— Ne, progovori ona, — vama treba da istinu kažem. Ja sam znala, ja znam, da me ljubite, evo zašto se riješih . . . . I tu mu sve ispripovjedi.

Eliza Bjelska bila je sirota ; rodjaci je nijesu voljeli, te su računali na njezino nasljedstvo . . . . pogibao joj prijetila. Spasavajući nju Irina je uistinu veliku uslugu iskazivala onomu, koji je bio svemu uzrok i koji je sam sada bio sasvim blizu njoj, Irini . . . . Potugin je šuteći dugo gledao na Irinu. Ona zaplače i sva u suzama baci mu se oko vrata. Već se sve pripravljalo za tajni brak, moćna je ruka odstranila sve zapreke. No dogodila se bolest . . . . a ovamo se rodi kći, a mati se . . . otruje. Što se imalo uraditi s djetetom ? Potugin ga uzme na svoju brigu iz istih ruku, iz Irininih ruku.

Strašna je to tamna pripovijest . . . Dalje, čitatelju, dalje !

Više je od sata prošlo jošte, prije nego se Litvinov odlučio, da se vrati u svoju gostionicu. Već joj se približavao, kad tamo začuje za sobom najednom korake. Činilo se, da netko uporno za njime ide, te je išao brže, kako je on korak ubrzao. Došavši pod svjetiljku ogleda se Litvinov i upozna generala Ratmirova. U bijelu ovratniku, u kicoškom raspučanom odijelu, s nizom zvjezdica i krstića o zlatnu lančiću u zapučku fraka, vraća se general s objeda sam. Pogled njegov, upravo i drsko upravljen na Litvinova, izražavao je tako preziranje i taku mržnju, sav je njegov lik disao takim pravim izazovom, da je Litvinov držao za dužnost svoju, da mu podje sabravši

se ususret, da zagazi u „nepriliku“. No došavši uporedo s Litvinovim lice se generalovo u taj mah izmijeni; opet se pojavi na njemu obična podrugljiva ljepota, a ruka u svijetloljubičastoj rukavici visoko podigne uglačan šešir. Litvinov skine šuteći svoj, i svaki podje svojim putem.

„Jamačno je nešto opazio!“ pomisli Litvinov. „Da je samo . . . . drugi tko!“ pomisli general.

Taćjana je igrala p i q u e t sa svojom tetkom, kad je Litvinov ušao k njima u sobu.

— Baš si mi lijepa ptica, dragane moj! usklikne Kapitolina Markovna i baci karte na stol; — prvi dan, pa za cijeli večer propao! Mi smo vas čekali, čekali, psovali, psovali . . .

— Ja, tetice, nijesam ništa govorila, opazi Taćjana.

— Nu, ti si poznati blagi andjeo! Stid vas bilo, poštovani moj gospodine! Pa još k tome ženik!

Litvinov se kojekako pravdao i sjedne k stolu.

— Zašto ste prestale igrati? upita iza malo mučanja.

— Evo ti ga na! Ja s njome od dosade igram, kad nemamo što da radimo . . . . a sad ste vi došli.

— Ako izvolite slušati večernju muziku, progovori Litvinov, — ja ću vas s velikom radošću sprovesti.

Kapitolina Markovna pogleda na svoju nećakinju.

— Hajdemo, tetice, ja sam spremna, reče ona, — no nije l' bolje, da ostanemo doma?

— Pravo! Pit ćemo čaj po našem običaju, po moskovskom sa samovarom; i nešto ćemo malo naklapati. Mi još nijesmo kako treba proćeretali.

Litvinov dade donijeti čaja, no nije se onako lijepo dalo naklapati. Osjećao je, da ga postojano grize savjest; ma što govorio, sve mu se činilo, da laže, a Taćjana da se tome domišlja. A medjutim se u njoj nije opažala promjena; ona se tako slobodno vladala . . . samo oko njeno nije ni jedamput

zapelo na Litvinovu, već je nekako prijazno i plašljivo klizalo po njemu — i nešto je bljedja bila nego obično.

Kapitolina Markovna upitala je, ne boli li je glava ?

Taćjana već je isprva htjela, da odgovori, da je ne boli, no premislivši se reče: „da, nešto malo.“

— Od puta, progovori Litvinov, te se pače zacrvenio od stida.

— Od puta, ponovi Taćjana, i oko njegovo i opet klizne po njemu.

— Treba da odahneš Tanjice.

— Ja ću i onako skoro leći, tetko.

Na stolu je ležao Guide des Voyageurs[1]; Litvinov uzme čitati na glas opis badenske okolice.

— Jest, to je sve tako, prekine ga Kapitolina Markovna, — no evo što se ne smije zaboraviti. Kažu, da je ovdje platno veoma jeftino, moglo bi se dakle kupiti za miraz.

Taćjana obori oči.

— Dospjet ćemo, tetko ; vi na sebe nikad ne mislite, a vama treba svakako skrojiti odijelo. Vidite vi, kako svi ovdje idu kićeni.

— Ej, dušo moja ! čemu to ? Kaka sam ja kićenka ! Da sam ja takva krasotica, kaka je ova vaša znanica, Grigorije Mihajliću, kako se ono već zove ?

— Kaka znanica ?

— Ta ona, što smo je danas sreli.

— A, ona ! s pričinjenim ravnodušjem progovori Litvinov i opet mu bude odvratno i postidi se. „Ne ! pomisli on, ovako se oduljiti ne može.“

Sjedio je do svoje nevjeste, a nekoliko palaca od nje, u postranu džepu njegovu, nalazila se maramica Irinina.

Kapitolina Markovna ode na časak u drugu sobu.

Tanja . . . . reče s trudom Litvinov. On je prvi put toga dana nazove tim imenom.

[1] Putovodja.

Ona se obrne k njemu.

— Ja . . . . ja vam imam kazati nešto veoma važno.

— A ! Zaista ? Kada ? Odmah ?

— Ne, sjutra.

— A ! sjutra. Nu, dobro.

Beskrajna žalost u tren napuni dušu Litvinovljevu. On uzme ruku Taćjaninu i cjeluje je pokorno kao krivac ; srce se u njoj stislo i ovaj je cjelov nije obradovao.

Noću oko dva sata digne Kapitolina Markovna, koja je spavala u jednoj sobi sa svojom nećakinjom, najednom glavu, te je prisluškivala.

— Tanja ! progovori ona : — ti plačeš ?

Taćjana nije odmah odgovorila.

— Ne plačem, tetko, čuo se krotak glasić, — imam hunjavicu.

XX.

„Zašt' joj to rekoh ?“ mislio je drugo jutro Litvinov sjedeći kod kuće u sobi pred prozorom. On saže ljutito ramenima ; baš je to zato i kazao Taćjani, da sebi presiječe svaki uzmak. Na prozoru ležalo je pisamce od Irine ; zvala ga k sebi oko dvanaest sati. Riječi mu Potuginove neprestano dolazile na pamet, ujeći su prolazile kao zloslutna, ako i slaba, rekao bih podzemna tutnjava ; on se srdio i nikako se nije mogao od njih odijeliti. Netko pokuca na vratima.

— Wer da[1] ? upita Litvinov.

— A ! vi kod kuće ! otvorite ! čuo se hrapavi bas Bindasovljev.

Ručica brave zaškripi.

Litvinov poblijedi od ljutine.

— Nema me kod kuće, progovori on oštro.

[1] Tko je ?

— Kako nema? Kakva to šala ?

— Kaže vam se, — nijesam kod kuće, nosite se.

— To ti je dražesno ! A ja sam došao, da pozajmim nešto malo novaca, progundja Bindasov.

Medjutim se udalji udarivši po običaju petom o petu.

Litvinov malo što nije poletio za njim napolje, tako mu se prohtjelo, da za gušu pograbi gnusnoga bezobraznika. Dogadjaji posljednjih dana poremetili su njegove živce; još samo malo — i on bi zaplakao bio. Ispije čašu hladne vode, zaključa ne znajući ni sam zašto pretince pokućstva i podje k Taćjani. On je zastane samu. Kapitolina Markovna otišla je u magazine, da kupuje. Taćjana je sjedila na divanu i objema rukama držala knjižicu; nije čitala, i jedva je pače znala, kakva je to knjižica bila. Nije se makla, no srce je silno kucalo u grudima njezinim, a bijeli se ovratnik, kako se vidjeti moglo, naokolo vrata njezina potresao jednako odmjereno.

Litvinov se smeo .... ipak sjedne do nje, pozdravi se s njome, nasmjehne se; i ona se njemu nijemo nasmiješi. Ona mu se pokloni, kako je ušao, pokloni uljudno, ali ne prijateljski — i nije ga pogledala. On joj pruži ruku, ona mu poda svoje ohladnjele prste, odmah ih oslobodi i iznova se prihvati knjižice. Litvinov je osjećao, da bi, kad bi začeo razgovor o predmetima malo važnim, to značilo vrijedjati Taćjanu; po običaju nije ona ništa tražila, no sve joj je govorilo : „ja čekam, ja čekam ....“ Obećanje trebalo je da se ispuni. No on nije, — makar nije svu noć ni o čemu drugom razmišljao, — zgotovio pače prvih, pristupnih riječi i nikako nije znao, kakim bi načinom prekinuo ovo okrutno mučanje.

— Tanja, začne najposlije, — ja sam vam juče kazao, da vam imam saopćiti nešto važno (u Dresdenu joj je nasamo počeo govoriti „ti“, no sada nije bilo o tome ni misliti). Ja sam gotov, samo vas molim unaprijed, da se ne ljutite na mene i da budete uvjereni, da su čuvstva moja za vas ....

On stane. Daha mu nestalo. Taćjana sve se još ne mače i ne pogleda ga, samo je krepčije od prije stiskivala knjigu.

— Medju nama, nastavi Litvinov, ne svršivši začeti govor — medju nama bila je svagda potpuna iskrenost; ja vas odviše cijenim, nego da lukavo radim s vama; ja hoću da vam dokažem, da znam cijeniti uzvišenost i slobodu duše vaše, pa makar ja .... makar najposlije ...

— Grigorije Mihajloviću, zače Taćjana mirnim glasom i čitavo joj se lice pokrilo mrtvačkom bljedoćom, — ja ću vam u pomoć priteći: vi me ne ljubite i ne znate, kako da mi to kažete.

Litvinov se nehotice trgne.

— A kako ste vi? .... progovori on jedva razumljivo: — kako ste vi mogli pomisliti? .... Ja zaista ne razumijem ....

— A što, nije l' tako? Nije li istina, recite? recite?

Taćjana se okrene k Litvinovu čitavim tijelom, lice se njeno sa zabačenom natraške kosom približilo njegovu licu, a oči njene, koje nijesu tako dugo na nj gledale, gotovo se upiljile u njegove oči.

— Nije l' tako? ponovi ona.

On ne reče ništa, ne proizvede ni zvuka. On ne bi mogao bio slagati u taj čas, kad bi sve i znao, da će mu ona vjerovati, i da će ga laž spasti, pače nije imao snage, da podnese pogled njen. Litvinov ne reče ništa, no njoj već nije trebalo odgovora, ona je pročitala taj odgovor u samoj šutnji njegovoj, i u tim krivim, pokunjenim očima — i odmakne se natraške i spusti knjigu .... Ona se jošte sumnjala do onoga časa i Litvinov je to razumio; razumio je, da se ona jošte sumnja — ma kako ružno, uistinu ružno bilo sve, što je uradio!

On se baci pred njom na koljena.

— Tanja, usklikne on, — kad bi ti znala, kako mi je teško, da te vidim u tom položaju, kako mi je užasno misliti, da sam ja to .... ja! Srce u meni puca, ja sam sebe ne poznajem,

ja sam izgubio sebe i tebe, i sve .... Sve je razrušeno, Tanja, sve! Jesam li ja mogao očekivati, da ću ja .... ja tebi zadati taki udarac, mojoj najboljoj prijateljici, mojemu andjelu čuvaru! ... Jesam li ja mogao očekivati, da ću se ja tako s tobom sastati, taki dan provesti, kako je bio jučerašnji! ....

Taćjana već je htjela, da ustane i da se udalji.

— Ti vidiš, evo me pred tobom na koljenima, no ja nijesam došao, da molim proštenje, — ti mi ne možeš i nijesi dužna oprostiti; — ja sam došao, da ti kažem, da je prijatelj tvoj poginuo, da pada u bezdan i ne će da tebe povuče sa sobom .... A spasa za mene .... nema! Pače ti me spasti ne možeš. Ja sâm bih te potisnuo ... Ja propadoh, Tanja, ja neodvratno propadoh!

Taćjana pogleda na Litvinova.

— Vi propadoste? progovori ona, kao da ga dobro ne razumije.

— Vi propadoste?

— Da, Tanja, ja propadoh. Sve je prošlo, sve drago, sve za što sam dosele živio — propade za mene; sve je razrušeno, sve je razderano, i ja ne znam, što me u budućnosti čeka. Ti si mi ovaj čas kazala, da te ja ne ljubim više .... Ne, Tanja, ja te ne prestadoh ljubiti, no drugo je, strašno, neodvratno čuvstvo naletjelo na me, nahrupilo na me. Ja sam se suprotio, dok sam mogao.

Taćjana ustade, obrve se njene skupile, blijedo joj lice potamnjelo. I Litvinov se digne.

— Vi zavoljeste drugu ženu, zače ona, — i ja se domišljam, tko je ta .... Mi smo se juče sreli s njom, nije l' tako? ... Pa što! Ja znam, što mi sada preostaje da radim. Budući da vi govorite, da je ovo čuvstvo u vama nepromjenljivo .... (Taćjana zastane na čas; možda se jošte nadala, da Litvinov ne će propustiti ovu posljednju riječ bez prigovora, no on ne reče ništa), to mi preostaje, da vam vratim .... vašu riječ.

Litvinov nakloni glavu kao primajući s pokornošću zasluženi udarac.

— Vi imate pravo, da se ljutite na mene, progovori on, — vi imate potpuno pravo, da me prekoravate s malodušja .... s prijevare.

Taćjana iznova pogleda na nj.

— Ja vas nijesam prekorila, Litvinove, ja vas ne okrivljujem. Ja se slažem s vama : najgorča istina bolja je od onoga, što se juče dogodilo. Kaki bi taj naš život bio sada !

— Kakav će moj život biti sada? ! tužno se ozivalo u duši Litvinovljevoj.

Taćjana se približi vratima spavaonice.

— Ja vas molim, da me ostavite samu nekoliko vremena, Grigorije Mihajloviću, — mi ćemo se jošte vidjeti, mi ćemo se porazgovoriti. Sve je to bilo tako neočekivano. Meni treba malo, da saberem sile ... ostavite me ..... poštedite moj ponos. Mi ćemo se jošte vidjeti.

I izrekavši ove riječi udalji se hitro Taćjana i zatvori za sobom vrata ključem.

Litvinov izidje na ulicu kao smućen, kao zaglušen; nešto se tamno i teško ugnijezdilo u samu dubinu srca njegova; ovaki osjećaj mora da ima čovjek, koji je drugoga zaklao, a medjutim mu bude lako, kao da je zbacio napokon sa sebe mrzak teret. Veledušje Taćjanino ga uništilo, živo je osjećao sve, što gubi .... pa što? K njegovu se kajanju primiješala ljutina, vuklo ga k Irini kao još jedinome preostalome utočištu, — a ljutio se na nju. Od nekoga vremena i sa svakim danom bivala su čuvstva Litvinovljeva sve zapletenija i zamršenija; ova ga zbrka mučila, razdraživala, on se gubio u tome zamrsku. Jedno je samo vruće želio, da izadje napokon na drum, pa bio kakav bio, samo da se ne gubi više u tome ludome polumraku. Ljudi ozbiljni Litvinovljeve vrste ne bi se smjeli voditi strašću, ona ruši sam smisao njihova života .... No priroda ne mari

za logiku, za našu čovječju logiku, u nje je svoja, koje mi ne razumijemo i ne priznajemo donle, dok nas kao točkom ne pregazi.

Rastavši se s Taćjanom imao je Litvinov jedno na umu, da se sastane s Irinom; on se i otpravi k njoj, no general je bio kod kuće, tako mu je barem rekao vratar, i njemu se ne prohtije unići, nije osjećao, da se može pretvarati, te se odšulja Konverzacionshauzu. Nesposobnost Litvinovljevu za pretvaranje taj su dan iskusili na sebi i Vorošilov i Piščalkin, koji mu dodjoše slučajno nasusret: jednome bubne, da je pust kao bubanj, drugome, da ubija svojom dosadom; dobro jošte, te se Bindasov nije namjerio, jamačno bi nastao „grosser Scandal". Oba se mlada čovjeka prepadoše; Vorošilov je pače sebi pitanje postavio, ne traži li oficirska čast zadovoljštinu? — ali se umirio kao Gogoljev poručnik Pirogov u kavani „buterbrotima"[1]. Litvinov ugleda izdaleka Kapitolinu Markovnu, gdje žurno prelijeće u šarenoj svojoj mantilji iz dućana u dućan .... Teško mu bilo poradi dobre, smiješne, plemenite starice. Potom se sjeti Potugina, jučerašnjega razgovora .... Ali gle, nešto je dunulo na njega, nešto što se ne da opipati i o čemu se ne da sumnjati; da je to duvanje dolazilo od padajuće sjene, ne bi se teže ulovilo, no on je odmah osjetio, da se približava Irina. Zaista, ona se pojavila nekoliko koraka od njega pod rukom s drugom damom; oči se njihove odmah sretnu. Irina je vjerotajno opazila nešto osobito u izrazu lica u Litvinova; ona stane pred dućanom, u kome se prodavalo sila sitnih drvenih satova schwarzwaldske radnje, pozove ga k sebi kretnjom glave i pokazujući mu jedan od tih satova, moleći ga, da se nasladjuje milovidnom kazalicom s bojadisanom kukavicom na vrhu, progovori mu šapćući, a običnim svojim glasom, kao da nastavlja začetu rečenicu — to manje privlači pažnju postranih:

[1] Hljeb s maslacem.

— Dodjite za sat, ja ću biti kod kuće sama.

No tu doleti k njoj poznati damski ugodnik m'sje Verdier, te se stane ushićivati od boje feuille morte[1] njezina odijela, od njezina nizana španjolskog šeširića, koji je namakla na same obrve .... Litvinov iščezne u gomili.

XXI.

Grigorije, govorila mu potom dva sata Irina sjedeći do njega na sofi i položivši mu obje ruke na ramena. — Što ti je? Kaži mi sada brže, dok smo sami.

— Meni? progovori Litvinov. — Ja sam sretan, sretan, evo što mi je.

Irina se pokunji, nasmjehne, uzdahne.

— Ovo nije odgovor na moje pitanje, dragi moj.

Litvinov se zamislio.

— No onda znaj .... budući da ti to svakako od mene zahtijevaš (Irina široko otvori oči i korači malo natrag), ja sam danas sve kazao mojoj nevjesti.

— Kako sve? Ti li si mene imenovao?

Litvinov pače pljesnu rukama.

— Irina, za Boga, kako ti je taka misao mogla doći na pamet! da bih ja ....

— Nu oprosti .... oprosti. A što joj reče?

— Ja joj rekoh, da je više ne ljubim.

— Je l' pitala zašto?

— Ja nijesam od nje krio, da sam zavolio drugu, i da valja, da se rastanemo.

— Nu .... a što ona? Slaže li se?

— Ah, Irina! kaka li je to djevojka! Ona je sam prijegor, sama plemenitost ....

[1] Feuille morte (čit. föj-mort), svjetlomrk.

— Vjerujem, vjerujem . . . . medjutim joj drugo ništa nije ni preostalo.

— I nikakoga prijekora, nikake gorke riječi nije imala za mene, za čovjeka, koji je upropastio život njezin, prevario je, odbacio je nemilosrdno . . . .

Irina je razmatrala svoje nokte.

— Kaži mi, Grigorije, ... ona te ljubila ?

— Da, Irina, ljubila me.

Irina ušuti malo, popravi odijelo.

— Priznajem, zače ona, — ja pravo ne razumijem, zašto si ti smislio, da se s njome objasniš ?

— Kako zašto, Irina ! Ta valja da ti ne bi htjela, da ja lažem, da se pred njom pretvaram, pred tom čistom dušom ? Ili si ti držala . . . .

— Ja nijesam držala ništa, prekine ga Irina. — Ja sam, kajem se, malo o njoj mislila . . . . . Ja ne umijem misliti o dva čovjeka najedamput.

— To jest, ti hoćeš da kažeš . . . .

— Nu, pa što ? hoće li ta čista duša otići ? nanovo ga prekine Irina.

— Ja ništa ne znam, odgovori Litvinov. — Ja se jošte moram sresti s njome. No ona ne će ostati.

— A ! srećan joj put !

— Ne, ona ne će ostati. Medjutim ja takodjer sada na nju ne mislim, ja mislim na ono, što mi ti reče, što si mi ti obećala. Irina ga pogleda sumnjivo.

— Nezahvalniče ! jošte nijesi zadovoljan ?

— Ne, Irina, ja nijesam zadovoljan. Ti si me usrećila, no ja nijesam zadovoljan, i ti me razumiješ.

— To jest, ja . . . .

— Da, ti me razumiješ. Sjeti se svojih riječi, sjeti se, što si mi pisala. Ja ne mogu, da dijelim s drugim, ne, ne, ja ne mogu pristati na žalosnu ulogu tajnoga ljubavnika, ja ni-

jesam samo jedan život, ja sam i drugi život bacio k tvojim nogama, ja sam se svega odrekao, ja sam sve satro u prah bez milosrdja i bez povrata, no zato ja vjerujem i tvrdo sam uvjeren, da ćeš i ti držati svoje obećanje i ujediniti zauvijek tvoju sreću s mojom ....

— Ti hoćeš, da bih bježala s tobom ? Ja sam gotova .... (Litvinov se ushićeno približi k njezinim rukama). Ja sam gotova, ja se ne odričem svoje riječi. No jesi l' ti sam razmislio, one poteškoće .... jesi l' spremio sredstva ?

— Ja ? ja nijesam jošte dospio ni da mislim, ni da spremim, no kaži samo : da, dopusti, da radim i mjesec ne će proći ....

— Mjesec ! Mi za dvije nedjelje polazimo u Italiju.

— Meni su i dvije nedjelje dosta. O, Irina, ti nekako hladno primaš moj prijedlog, možebiti se tebi čini sanjarski, no ja nijesam dječarac, ja nijesam navikao, da se tješim sanjarijama, ja znam, kako je to strahovit korak, znam, kaku ja odgovornost uzimam na sebe; no ja ne vidim drugoga izlaza. Pomisli najposlije, ja treba da već zato uvijek raskinem sve sveze s prošlošću, da ne dodjem na glas prezrena lašca u očima one djevojke, koju sam tebi za žrtvu prinio !

Irina se najednom ispravi i oči njene sijevnuše.

— Nu oprostite, Grigorije Mihajliću ! Ako se ja riješim, ako ja pobjegnem, to ću pobjeći s čovjekom, koji to mene radi čini, upravo mene radi, a ne toga radi, da se ne ponizi pred mnijenjem flegmatičke gospodjice, u čijim žilama je mjesto krvi voda s mlijekom, d u l a i t c o u p é[1] ! I još ću vam reći : da sam, priznajem, prviput došla u priliku čuti, da je onaj, kome sam ja blagonaklona, dostojan sažaljenja, da igra žalosnu ulogu ! Ja poznajem žalosniju još ulogu, ulogu čovjeka, koji sam ne zna, što se zbiva u duši njegovoj !

Sad se i Litvinov ispravi.

— Irina, već je bio začeo ....

[1] Mlijeko pomiješano s vodom.

No ona pritisne oba dlana k čelu i bacivši mu se na grudi grčevitom strašću, zagrli ga neženskom silom.

— Oprosti mi, oprosti, zače ona dršćućim glasom, — oprosti mi, Grigorije! Ti vidiš, kako sam ja pokvarena, kako sam gadna, ljubomorna, zlobna! Ti vidiš, kako mi treba pomoći tvoje, tvoga smilovanja! Ali, spasi me, istrgni me iz te bezdane, dok još sasvim ne propadoh! Da, bježimo, bježimo od tih ljudi, od toga svijeta u bilo kako daleki, prekrasni, slobodni kraj! Možda će tvoja Irina najposlije biti dostojnija onih žrtava, što ih ti njoj prinosiš! Ne srdi se na mene, prosti mi, dragi moj, — i znaj, da ću sve uraditi, što ti zapovjediš, poći ću svakuda, kud me ti povedeš!

Srce se prevrne u Litvinovu. Irina se još silnije nego prije pritisla k njemu svim svojim mladim i gipkim tijelom. On se nagnuo k njenoj mirisavoj raspuštenoj kosi, te se opojen zahvalnošću i ushićenošću jedva drzao pogladiti je rukom, jedva se dotakao usnama.

— Irina, Irina, ponavljao on, — moj andjele!...

Ona nenadano pripodigne glavu prisluškujući... — Ovo su koraci moga muža.... on je ušao u svoju sobu prošapće ona i odmakavši se hitro sjedne na naslonjač. Litvinov već je htio da ustane.... — Kuda ćeš? nastavi ona istim šapatom; ostani, on se i onako na tebe sumnja. Ili ga se ti bojiš? — Ona nije smètala očiju s vrata. — Da, to je on; ovaj će čas ovamo doći. Pripovijedaj mi štogod, govori sa mnom. — Litvinov nije znao odmah, što da radi, te je šutio. — Vi ne ćete sjutra u kazalište? reče ona glasno. Daje se le Verre d'eau[1], zastario komad, i Plessi užasno iskrivljuje lice. Mi smo zaista u groznici, doda ona, ponizivši glas, — ovako ne može biti; ovo treba dobrano promisliti. Ja ti unaprijed valja da kažem, da su svi moji novci u njega; mais j'ai mes bijoux[2]. Da bježimo u Španjolsku, hoćeš li? Evo na primjer Made-

[1] Čaša vode. [2] Ali ja imam svoje dragocjenosti.

leine Brohan. Ali ded govori, ne sjedi tako šuteći. Meni se mozak vrti u glavi. No ti ne smiješ da sumnjaš o meni .... Ja ću ti dati na znanje, kuda sjutra treba da dodješ. Samo si badava pripovjedio toj gospodjici .... Ah, mais c'est charmant[1]! usklikne ona najednom i nasmijavši se nervozno otrgne rese od marame.

— Može li se unići? upita iz druge sobe Ratmirov.

— Može ... može.

Vrata se otvore, a na pragu se pojavi general. On se namršti opazivši Litvinova, ipak mu se nakloni, to jest sagne gornje tijelo.

— Nijesam znao, da je u tebe gost, progovori on: — je vous demande pardon de mon indiscrétion[2]. A zar vas Baden sve jošte zanima, m'sje ... Litvinove?

Ratmirov je svakiput izgovarao ime obiteljsko Litvinovljevo zapinjući, dakako svaki ga je put zaboravio, nije ga se odmah sjetio .... Time i pozdravljajući ga jošte s neobično podignutim šeširom mislio je da ga naljuti.

— Ja se ovdje ne dosadjujem, m'sje le général.

— Zaista? A ja sam sit Badena. Mi polazimo odavle skoro, nije l' tako, Irina Pavlovna? Assez de Bade comme ça[3]. Ja sam medjutim danas na vas igrao, i dobio pet stotina franaka.

— A gdje su ti? Molim. Na igle.

— Za mnom, za mnom .... A vi već odlazite, m'sje ... Litvinove?

— Da, gospodine, odlazim, kako izvolite vidjeti.

Ratmirov opet nagne tijelo.

Do prijatnoga vidjenja!

— S Bogom, Grigorije Mihajliću, progovori Irina. — A ja ću održati svoje obećanje.

---

[1] A, to je dražesno. [2] Molim proštenje za moju nečednost. [3] Već nam je dosta Badena.

— Kakvo ? Smije li se znati ? upita njezin muž.

Irina se nasmjehne.

— Ne, to je onako . . . medju nama. C'est à propos du voyage . . . où il vous plaira[1]. Ti poznaješ — djelo Stahlovo[2] ?

— A ! dakako, dakako, da poznajem. Prekrasne sličice.

Ratmirov se pokazivao, da se slaže sa ženom ; govorio joj „ti“.

XXII.

Već je najbolje da se i ne misli o tome, zaista“, ponavljao je Litvinov koračajući po ulici i osjećajući, da se unutarnji nemir iznova diže u njemu. „Gotovo je“. Ona će držati svoje obećanje, a meni preostaje, da poprimim sve potrebito .... No ona kao da se sumnja .... On strese glavom. Njemu se samome vlastite namjere prikazivale u čudnovatu svijetlu ; nečim napetim i neistinitim se odzivale one. Jednim te istim mislima ne možeš se dugo zanimati, one se premještaju postepeno kao stakalca kalejdoskopa . . . pogledaš i već nijesu iste slike pred tobom. Osjećaj duboka umora zavlada Litvinovim. Odahnuo bi, ma i za jedan satić . . . Ali Tanja ? On se strese i ne razmišljajući više pokorno se pokupi kući i samo mu dodje na pamet, da ga danas nešto kao lopta baca s jednoga kraja na drugi .... Svejedno, svršiti se mora. On se vrati u gostionicu te se opravi isto tako pokorno, gotovo bez čuvstva, bez kolebanja i zatezanja k Taćjani.

Kapitolina Markovna izidje mu ususret. Na prvi je pogled već znao, da joj je sve poznato : oči su siromašnoj djevojci od suza otekle, a zarubljeno uskušljalim bijelim viticama,

[1] Tiče se puta . . . Kamo vam drago. [2] Artur Stahl (pseudonim Valeske rodj. Müllerove), koja je pisala putositnice o „Španjolskoj.“

pocrvenjelo lice izražavalo je strah i tugu ljutine, boli i beskrajnoga čudjenja. Već je bila upravila k Litvinovu, ali se tu zaustavi i ugrizavši se za dršćuće usne gledala ga, kao da bi ga htjela zamoliti i ubiti i uvjeriti se, da je sve to san, bezumlje, nemoguća stvar ili nepravda.

— Vi evo .... vi dodjoste, dodjoste, progovori ona ....

Vrata se iz susjedne sobe otvore u taj tren — a providno blijeda, no mirna, lakim hodom unidje Taćjana.

Ona obujmi lagano tetku jednom rukom i posadi je do sebe.

— Sjednite i vi, Grigorije Mihajliću, reče Litvinovu, koji je kao izgubljen stajao kod vrata. — Vrlo mi je drago, da se još jedamput vidim s vama. Ja sam saopćila tetki vašu odluku, našu zajedničku odluku ; ona je potpuno dijeli s nama i odobrava .... Bez uzajamne ljubavi ne može biti sreće, samo uzajamno poštovanje nije dovoljno (kod riječi : „poštovanje" Litvinov se nehotice pokunji), i bolje je, da se prije rastanemo, nego potom da se kajemo. Nije l' tako, tetko ?

— Da, svakako, zače Kapitolina Markovna, — svakako Tanjuša, onaj koji ne zna tebe cijeniti .... tko se odlučio ...

— Teto, teto, prekine je Taćjana, — sjetite se, što ste mi obećali. Vi ste mi sami svagda govorili : istina, Taćjano, istina prije svega — i sloboda. Nu a istina nije svagda slatka, a tako i sloboda ; kaka bi inače bila naša zasluga ?

Ona nježno poljubi Kapitolini Markovnoj bijelu njenu kosu i obrativši se k Litvinovu nastavi :

— Ja sam s tetkom odlučila otići iz Badena ..... Ja mislim za sve nas bit će ovako najbolje.

— Kad mislite polaziti ? muklo progovori Litvinov. On se sjeti, da mu je iste ove riječi nedavno rekla Irina.

Kapitolina Markovna već je bila nagnula naprijed, no Taćjana je zadržala dotakavši se prijatno ramena njezinih.

— Vjerojatno skoro, veoma skoro.

— A dopustite da vas pitam, kud mislite poći ? istim glasom progovori Litvinov.

— Najprije u Dresden, potom vjerojatno u Rusiju.

— Ali čemu vam to sada treba znati, Grigorije Mihajliću ? uzvikne Kapitolina Markovna.

— Tetko, tetko, umiješa se opet Taćjana. Nastane mala šutnja.

— Taćjano Petrovna, začne Litvinov, — vi razumijete, kakvo ja mučno teško i tužno čuvstvo moram u ovaj čas iskušavati....

Taćjana ustane.

— Grigorije Mihajliću, progovori ona, — o tome ne ćemo govoriti... Budite tako dobri, molim vas, ako ne radi vas, a to radi mene. Ja vas ne poznajem od juče, te si mogu dobro predstaviti, što vi mora da osjećate sada. No čemu govoriti, čemu ranu povredjivati.... (Ona stane: vidjelo se, da je htjela pričekati, dok se slegne u njoj uzrujanost, što se javljala, da proguta navrle suze ; u tome i uspije). Čemu ranu povredjivati, koje nije moći izliječiti ? Prepustimo to vremenu. A sad ja imam na vas molbu, Grigorije Mihajliću: budite tako dobri, predat ću vam ovaj čas pismo, odnesite ovo pismo na poštu sami, dosta je važno, a ja s tetom nemam kad.... Bit ću vam osobito zahvalna. Počekajte časak.... ja ću ovaj čas....

Na vratnom pragu ogleda se Taćjana uzrujano na Kapitolinu Markovnu, no ona je tako važno i dostojanstveno sjedila, s tako strogim izrazom u namrštenim obrvama i u krepko stisnutim usnama, da joj je Taćjana samo glavom kimnula i izišla.

No jedva se vrata za njom zatvorila, kad eno svaki izraz važnosti i strogosti u tren iščezne s lica Kapitoline Markovne: ona ustane, poteče na prstima k Litvinovu, te progovori zgurivši se sva i nastojeći, da mu zagleda u oči, drščućim, suznim šapatom:

— Gospode Bože moj, progovori ona, — Grigorije Mihajliću, a što je to ? san, što li ? Vi se odričete Tanje, vi je prestadoste ljubiti, vi gazite zadanu vjeru ! Vi sve to radite, Grigorije Mihajliću, vi, u koga smo se svi nadali kao u kamenu stijenu ! Vi ? Vi ? Vi ? Ti, Griša ? ... Kapitolina Markovna stane. — Ali vi ćete je, znaj, ubiti, Grigorije Mihajliću, nastavi ona ne počekavši odgovor, a suze joj se gotovo odroniše u sitnim kapljicama po njenim obrazima. — Ne gledajte na nju, što se ona sada hrabri, ta vi znate, kaka je u nje ćud ! Ona se nikada ne žali, ona se ne čuva, zato je drugi treba da čuvaju ! Ona mi evo govori : „tetko, treba da sačuvamo naše dostojanstvo !", a kakvo je to dostojanstvo, kad ja smrt, smrt vidim pred sobom.

Taćjana lupi stolicom u susjednoj sobi. — Da, smrt vidim pred sobom, prihvati još tiše starica. — A što se moglo učiniti ? Jesu li vas opčinili, što li ? Je l' davno tome, što ste joj pisali najnježnija pisma ? A najposlije, može l' pošten čovjek tako postupati ? Ja sam, vi znate, žena bez ikakih predrasuda, esprit fort[1], ja sam i Tanji dala taki odgoj, i u nje ima slobodna duša ...

— Teto ! čuo se iz susjedne sobe glas Taćjanin.

— No zadana je vjera — dugovanje, Grigorije Mihajliću, osobito za ljude vaših i naših načela ! Ako mi dug i ne priznamo, a što će nam preostati ? To se ne smije narušiti po svojoj volji, ne gledajući na to, kako će drugome biti ! To je bezdušno ... jest, to je zločin, a kakva je to sloboda ? !

— Teto, dodji, molim te ovamo, čulo se iznova.

— Ovaj čas, dušo moja, ovaj čas ... — Kapitolina Markovna zgrabi Litvinova za ruku. — Ja vidim, vi se srdite, Grigorije Mihajliću ... („Ja ? ! ja da se srdim ? !" hotio je da uzvikne, no jezik je njegov zanijemio). — Ja ne ću, da vas srdim — o Gospode ! Zar da je meni do toga ! Ja vas naprotiv hoću da molim, premislite se, dok je vrijeme, ne upropašćujte

[1] Slobodouman duh.

je, ne upropašćujte svoje vlastite sreće, ona će vam jošte vjerovati. Griša, ona će ti vjerovati, ništa jošte nije propalo, ta ona te ljubi, kako te nitko nikada ne će ljubiti! Ostavi svoj mrski Baden-Baden, zajedno ćemo na put, izidi samo ispod tih čarolija, a glavno je: čuvaj, čuvaj je...

— Ali, teto, progovori Taćjana s prisjenkom nestrpljivosti u glasu.

No Kapitolina Markovna nije je slušala.

— Kaži samo „da!" ponavljala je ona Litvinovu: — a ja ću već sve ugoditi... No barem mi glavom kimni! glavicom ma i jedan jedincati put, evo ovako!

Litvinov bio bi rado, čini se, umr'o u taj čas, no riječi „da"! ne izgovori, niti glavom kimnu.

S pismom u ruci pojavi se Taćjana. Kapitolina Markovna odmah odskoči od Litvinova i odvrativši lice na stranu nisko se sagne nad stolom kao da razmatra račune i papire na njemu.

Taćjana se približi Litvinovu.

— Evo, reče ona, — ono pismo, o kojem sam vam govorila... Vi ćete ovaj čas na poštu, nije l' tako?

Litvinov podigne oči... Pred njim je zaista stajao njegov sudac. Taćjana mu se pričinjala viša, vitkija; sjajno nečuvene ljepote veličanstveno lice je okamenilo kao u statue, grudi se nijesu dizale, a odijelo od jedne boje i tijesno kao hiton[1], padalo je upravo u dugim borama kao mramorno tkivo k njenim nogama, koje je pokrivalo. Taćjana je gledala naprema se samo na jedinoga Litvinova, a pogled je njezin ravan i hladan bio takodjer pogled statue. On je pročitao u njemu svoj ukor, naklonio se, uzeo pismo iz nepomično pružene mu ruke i udaljio se šuteći.

Kapitolina Markovna poteče k Taćjani, no ona odbi njezin zagrljaj i obori oči, crven se razlije po njenu licu i s riječima: „nu, sada žurno!" vrati se u spavaću sobu. Kapitolina Markovna slijedila je objesivši glavu.

[1] Grčko odijelo, nalik na košulju bez rukava.

Pismo, što ga Taćjana uručila Litvinovu, bilo je upravljeno na jednu njenu drezdensku prijateljicu Njemicu, koja je davala u najam malene uredjene stanove. Litvinov spusti pismo u škrinjicu i njemu se pričini, da je zajedno s tom malenom krpicom papirića svu prošlost svoju, sav život svoj spustio u grob. On izadje izvan grada i dugo je lutao po uskim stazicama medju vinogradima; nije se mogao riješiti kao zujanja nametljive ljetne muhe postojanoga osjećanja preziranja samoga sebe; vrlo je mrsku ulogu igrao na tom posljednjem sastanku .... A kad se vratio u gostionicu i iza malo vremena raspitivao za svoje dame, odgovoriše mu, da su odmah poslije njegova odlaska naložile, da se odvezu na željeznicu i otišle poštanskim vlakom ne zna se kuda. Stvari su njihove bile spremljene i račun plaćen s jutra. Taćjana je umolila Litvinova, da ponese pismo na poštu očevidno s namjerom, da ga udalji. On je pokušao upitati vratara, nijesu li ove dame ostavile pisamce za njega, no vratar odgovori niječno, pače se i začudi. Bilo je jasno, da se i njemu nenadni taj polazak s najmljenoga stana na nedjelju dana činio sumnjivim i čudnovatim. Litvinov obrne se k njemu ledjima i zatvori se u svojoj sobi.

Iz nje nije izlazio do drugoga dana, veći je dio noći prosjedio za stolom, pisao i derao napisano .... Već je zora pucala, kad je svršio svoj posao, — bilo to pismo Irini.

XXIII.

Evo, što je bilo u tome pismu Irini. — „Moja je nevjesta otišla juče, ja se s njome nikad više vidjeti ne ću... ja pače ni ne znam sigurno, gdje će ona živjeti. Ona je ponijela sa sobom sve, što mi se do ovoga časa činilo poželjno i drago; sve moje pretpostavke, osnove, namjere iščezle su zajedno s njome; sav moj trud je propao, dugotrajni rad obrnuo se u ništa, sva moja za-

nimanja nemaju nikakva smisla ni primjene ; sve je umrlo, moje „ja“, moje predjašnje „ja“ je umrlo i sahranjeno s jučerašnjim danom. Ja to jasno osjećam, vidim, znam ... i nimalo to ne žalim. Ne govorim ja to zato, da ti se žalim ... Smijem li se ja žaliti, kad me ti ljubiš, Irina ! Ja sam samo htio, da ti kažem, da mi je od svega ovoga prošloga mrtvoga, iz svega toga — u dim i prah obraćenoga poduzimanja i nade preostalo jedno živo i neslomljivo : moja ljubav k tebi. Osim ove ljubavi nema u mene išta, i nije ostalo ništa. Da je nazovem jedinim svojim blagom, ne bi bilo dosta ; ja sam sav u toj ljubavi, ova ljubav je — sva „ja“. U njoj je moja budućnost, moje zvanje, moja svetinja, moja domovina ! Ti me poznaješ, Irina, ti znaš, da mi je svaka fraza tudja i protivna, pa kako i bile silne riječi, u kojima ja gledam, da izrazim čuvstvo svoje, ti se ne sumnjaš o iskrenosti njihovoj, ti ih ne ćeš držati pretjeranim. Ne muca dječak u navali trenutna ushita pred tobom nepromišljeno zaklinjanje, nego čovjek već iskusan godinama — prosto i iskreno, gotovo s užasom govori ono, što je priznao kao nesumnjivu istinu. Da, ljubav mi je tvoja sve zamijenila — sve, sve ! Sudi sama, mogu li ja ostaviti ovo sve u rukama drugoga, mogu li mu ja dopustiti, da raspolaže tobom ? Ti, ti da pripadaš njemu, sve biće moje, krv srca moga da pripada njemu — a ja sam ... gdje sam ja ? Što sam ja ? Na strani posmatrač ... posmatrač svoga života ! Ne, to ne može biti, ne može biti ! Dionik biti, kradom dionik biti u onome, bez čega nemaš zašto, bez čega se ne može d i s a t i ... to je laž i smrt. Znam ja, kako veliku ja žrtvu od tebe tražim nemajući na to nikakvo pravo, a i što može dati pravo na žrtvu ? No ja ne radim iz egoizma tako ; egoisti bilo bi lakše i mirnije ne poticati uopće ovo pitanje. Da, moji su zahtjevi teški, i ja se ne čudim, ako te oni plaše. — Tebi su mrski ljudi, s kojima moraš živjeti, tebe tišti svijet, no imaš li snage, da odbaciš taj isti svijet, da zgaziš vijenac, kojim te je ovjenčao, da se opreš

općemu mnijenju, mnijenju tih mrskih ljudi? Upitaj sebe, Irina, ne uzimaj na sebe teret, koji nije prema tvojim ledjima. — Ja ne ću da te prekoravam, no sjeti se: jednom se već nijesi oprla čarima. Ja ti tako malo mogu dati u zamjenu za ono, što ti gubiš! Čuj posljednju moju riječ: ako se ti ne osjećaš jaka, da sjutra, danas već sve ostaviš i sa mnom da podješ — vidiš, kako ja smjelo govorim, kako ja sebe ne štedim, — ako te straši nepoznata budućnost i otudjenje i osama i prekoravanje ljudi, ako se ne pouzdaješ u sebe, riječju: kaži mi to iskreno i bez odgadjanja, a ja ću otići. Ja ću otići s rasparanom dušom, no blagoslovit ću te za tvoju iskrenost. A ako si ti, prekrasna moja, svijetla carice, zaista zavoljela tako malena i neznatna čovjeka, kao što sam ja, i uistinu i gotova dijeliti s njim udes, — nu onda mi daj ruku i zaputit ćemo se zajedno na trudni naš put! Samo znaj, moja je odluka nesumnjiva: ili sve ili ništa! To je ludo... no ja inače ne mogu, ne mogu, Irina! Ja te odviše silno ljubim...

Tvoj G. L.“

Ovo se pismo nije osobito dopalo ni samome Litvinovu; nije sasvim vjerno i tačno izražavalo ono, što je on htio kazati; nespretnih izraza, sad visokih, sad književnih nalazilo se u njemu, a najposlije nije bilo bolje od mnogo drugih pisama, što ih je poderao bio; no bilo je posljednje, glavno je bilo ipak izrečeno, — a umorni i izmučeni Litvinov nije se osjećao sposobnim, da iskuca što drugo iz svoje glave, k tome nije umio književno prikazati svu misao, te se, kao svi ljudi, kojima nije to navika, brinuo za slog. Prvo je njegovo pismo bilo vjerojatno najbolje, ono je vruće poteklo iz srca. Bilo kako bilo, Litvinov otpravi Irini svoju poslanicu.

Ona mu odgovori vrlo kratkim pisamcem:

„Dodji danas k meni, pisala mu. On je otišao na cijeli dan. Tvoje me je pismo neobično uzrujalo. Ja sve mislim,

mislim .... a po glavi mi se sve vrti od misli. Meni je veoma teško, no ti me ljubiš i ja sam sretna. Dodji.

Tvoja I.“

Ona je sjedila u svom kabinetu, kad je Litvinov ušao k njoj. Uvela ga ista trinaestogodišnja djevojčica, koja je u predvečerje pazila na nj na stubama. Na stolu pred Irinom bio otvoren, poluokrugao karton sa čipkama; ona ih je rastreseno prebirala jednom rukom, u drugoj je držala pismo Litvinovljevo. Ona je upravo prestala plakati, trepavice njezine bile su smokle, a vjedje otekle, na obrazima vidjeli se tragovi neutrtih suza. Litvinov stane na pragu, ona nije opazila njegov dolazak.

— Ti plačeš ? progovori on čudeći se.

Ona se trzne, prodje rukom preko kose i nasmjehne se.

— Zašto plačeš ? ponovi Litvinov. Ona pokaže šuteći na pismo.

— Dakle rad toga .... progovori on s prekidanjem.

— Dodji amo, sjedni, reče ona, — daj mi ruku. Nu da, ja sam plakala .... a zašto se ti čudiš ? Zar je ovo lako ? Ona pokaže opet na pismo.

Litvinov sjedne.

— Ja znam, da to nije lako, Irina, ja ti isto u pismu svojem velim .... Ja razumijem tvoj položaj. No ako ti vjeruješ u značenje tvoje ljubavi za mene, ako su te tvoje riječi uvjerile, onda mora da i razumiješ, što ja osjećam sada gledajući tvoje suze. Ja sam došao amo kao optuženik i čekam: što će mi se proglasiti ? Smrt ili život ? Tvoj će odgovor sve riješiti. Samo ne gledaj na me takim očima .... One me sjećaju predjašnjih, moskovskih očiju.

Irina se najednom zacrveni i odvrati kao osjećajući sama nešto nedobro u svojem pogledu.

— Što ti veliš, Grigorije ? Kako te nije stid ?! Ti hoćeš da znaš moj odgovor .... a zar ti možeš sumnjati o njemu ! Tebe smućuju moje suze .... no ti nijesi razumio. Tvoje me

pismo, prijatelju moj, navelo na razmišljanje. Ti evo pišeš, da je moja ljubav za tebe sve izmijenila, da sad pače sva tvoja predjašnja zanimanja moraju ostati bez primjene, a ja pitam sebe, može li muž živjeti od same ljubavi? Ne će li mu ona najposlije dosaditi, ne prohtije li mu se râda i ne će li on prekoravati onog, što ga od njega odvuklo? Evo kakva me misao plaši, evo čega se bojim, a ne ono, što ti misliš.

Litvinov je pazljivo pogledao na Irinu, a Irina je pazljivo pogledala na njega, dakako svatko je od njih htio dublje i dalje proniknuti u dušu drugoga, dublje i dalje od onoga, nego što se može postići, što može riječ izreći.

— Ti se uzalud toga bojiš, začne Litvinov, — ja sam se dakle morao rdjavo izraziti. — Dosada? Nerad? Kod te nove snage, što mi je daje tvoja ljubav? O, Irina, vjeruj, u tvojoj je ljubavi za mene sav svijet, i ja sâm jošte ne mogu sada vidjeti sve, što se iz njega razviti može!

Irina se zamisli.

— A kud ćemo? šane ona

— Kuda? O tome ćemo se jošte porazgovoriti. No ti se dakle .... ti se dakle slažeš? Slažeš li se Irina?

Ona pogleda na nj. — I ti ćeš biti sretan?

— O, Irina!

— Ni za čim ne ćeš žaliti? Nikad?

Ona se nagne kartonu sa čipkama i iznova ih stane prebirati.

— Ne srdi se na mene, dragi moj, što se ja u takome trenutku zanimam takim tricama... Ja treba da podjem na bal k jednoj dami, poslali mi ove dronjke, pa moram da izaberem danas. Ah! užasno mi je teško! usklikne ona najednom i prisloni se licem kraju kartona. Suze iznova stanu kapati iz njenih očiju... Ona se odvrati: suze bi mogle pasti na čipke.

— Irina, ti opet plačeš, začne nemirno Litvinov.

— Nu da, opet, prihvati Irina. — Ah, Grigorije, ne muči mene, ne muči sebe!... Budimo slobodni ljudi! Kakva je to

nevolja, da ja plačem! Pa i ja sama, razumijem li ja, zašto se ove suze liju? Ti znaš, ti si čuo moju odluku, ti si uvjeren, da se ne će promijeniti, da ja pristajem na... kako ti ono reče?... Na sve ili ništa... a što ćeš jošte? Budimo slobodni! Čemu te uzajamne verige? Ja sam sada jedno s tobom, ti mene ljubiš, ja ljubim tebe; ta valja da nam nije jedini posao, da ispitujemo jedno drugoga za naše mnijenje? Pogledaj me, ja se nijesam htjela pred tobom hvastati, ja nijednom riječju nijesam ni natuknula o tome, da mi nije možebiti tako lako bilo pogaziti supruške dužnosti... a ja se, znaj, ne varam, ja znam, da sam prestupnica, i da on ima pravo, da me ubije. Nu pa što zato! Budimo slobodni, velim ja. Dan je naš — vijek je naš.

Ona se digne i pogleda Litvinova ozgo do dolje nešto se smiješeći i žmirucajući i odvodeći rukom do lakta ogoljelom s lica dugu viticu, na kojoj se blistale dvije do tri kapi suze. Bogata marama od čipaka poklizla je sa stola na zemlju Irini pod noge. Ona stupi s prezirom na nju. — Ili ti se ja ne dopadam danas? Jesam li poružnjela od jučerašnjega dana? Kaži mi, je si l' često vidio ljepšu ruku? A ova kosa? Kaži, ljubiš li me? Ona ga obuhvati objema rukama, glavu mu pritisne k svojim grudima, češalj njen zazveči i otkotrlja se, a rasuta kosa pokrije ga mirisavom i mekom vunom.

XXIV.

Litvinov je hodao amo tamo po svojoj sobi u gostionici zamišljeno pokunjivši glavu. Sad mu je još valjalo prijeći od teorije k praksi, potražiti sredstva i putove za bijeg, za seobu u nepoznat svijet... No, čudnovata stvar! On nije toliko razmišljao o tim sredstvima i putovima, koliko o tome, da li je zbiljska, nesumljiva bila odluka, koje se on tako uporno držao? Da li je izrečena posljednja, neporična riječ? No ta Irina mu je ka-

zala praštajući se: „Radi, radi, i kad bude gotovo, obavijesti me samo". Gotovo je! Na stranu sa svakom sumnjom... Pristupiti valja. I Litvinov pristupi — medjutim — k razmišljanju. Prije svega prvo su novci. U Litvinova bilo je gotovih tisuća tri sto dvadeset osam forinti, u francuskim novcima dvije tisuće osam stotina pedeset i pet franaka; neznatna svota, no za prve potrebe seže, a onamo treba odmah pisati ocu, da pošalje koliko može; da proda šumu, dio zemlje... No pod kakim prijedlogom?... Nu prijedlog će se naći. Irina je istinu govorila o svojim b i j o u x i m a[1], no ovo ne valja nikako u račun uzimati. Ovo će, tko zna, za crne dane dobro doći. Uza to nalazi se u gotovini i dobar genevski polikronometar, za koji se može dobiti... nu, ma i 400 franaka. Litvinov ode k bankiru, te je poveo okolišeći govor o tome, može li se u slučaju uzajmiti novaca; ali bankiri su u Badenu iskusni i oprezni i primaju kao odgovor na take zajmove odmah vid skunjen i sumoran, na vlas kao poljski cvijetak, kojemu je kosa podrezala stabljiku; a gdjekoji vam se živo i smjelo smiju u brk, kao da se slažu s vašom nevinom šalom. Litvinov je pače na sramotu svoju pokušao sreću svoju na „r o u l e t t e-i", pače je — o, sramoto! — postavio talir na brojku 30, koja je bila prema broju njegovih godina. On je to uradio pod vidom, da poveća i zaokruži glavnicu, te je zaista, ako ne povećao, a to zaokružio ovu glavnicu ostavivši ondje višak od dvadeset osam forinti. Drugo je pitanje, takodjer ne od male važnosti, putni list bio. No za žene nije putni list tako potrebit, a ima zemalja, gdje ga uopće i ne traže. Belgija na primjer, Engleska; najposlije može se i ruski putni list dobiti. Litvinov je vrlo ozbiljno razmišljao o svemu tome: odlučnost je njegova bila sitna bez i najmanjega kolebanja, a medjutim je protiv volje njegove, mimo volju njegovu, nešto neozbiljno, gotovo smiješno probijalo, prokapljivalo kroz sva njegova razmišljanja, da isto je njegovo podu-

[1] Drago kamenje.

zeće bilo smiješan posao, a nitko nije ni s kim nikada bježao uistinu, nego samo u komedijama i u romanima, pa, molim negdje u pokrajini, u kakvom čuhonskom ili sizranskom okružju, gdje, po uvjeravanju jednoga putnika, ljudi od dosade pače kadšto bljuju. Dodje tu Litvinovu na pamet, kako je jedan od njegovih prijatelja , zastavnik u miru Bacov, oteo na najmljenoj trojci s praporcima trgovačku kćer opivši prije roditelje, pa i samu nevjestu, i kako se potom pokazalo, da su njega nasukali i malo da ga nijesu za dodatak primlatili. Litvinov se neobično srdio sam na sebe za tako neumjesno spominjanje i tu on sjetivši se Taćjane, nenadnoga njezina odlaska, sve ove žalosti i muke i stida, odviše duboko osjeti, da nije započeo šalu, i kako je bio u pravu, kad je govorio Irini, da mu radi same časti njegove drugoga izlaza nema... I iznova se pri samom ovom imenu nekaka vatra za čas sa slasnom bolju obavila i zamrla oko srca njegova.

Konjski se topot začuje za njim... On se makne na stranu.... Irina ga na konju prestigla; uporedo s njome jahao je debeli general. Ona prepozna Litvinova, kimne mu glavom i udarivši konja po boku bičem natjera ga u trk, potom ga jedamput pusti u sav skok uzagrepce. Tamna se koprena njena vila po vjetru... — Pas si vite! Nom de Dieu! pas si vite![1] krikne general i on poteče za njom.

XXV.

Drugo se jutro tek Litvinov vratio kući od bankira, s kojim se još jednom porazgovorio o brzoj promjenljivosti našega kurza i o najboljem načinu, kako se šalju novci za granicu, kadno mu vratar uruči pismo. Prepoznao je ruku Irininu i ne rastrgavši pečata — zla se slutnja, Bog zna zašto, probudi u njemu, —

[1] Ne tako brzo! Za ime božje! ne tako brzo!

udje u svoju sobu. Evo što je pročitao (pismo bilo je pisano francuski). „Dragi moj! ja sam svu noć mislila o tvojem prijedlogu .... Ne ću, da budem s tobom lukava. Ti si iskren sa mnom, i ja ću biti iskrena: ja ne m o g u bježati s tobom, ja nemam snage, da to uradim. Ja osjećam, kako sam pred tobom kriva; druga jo moja krivnja jošte veća od prve, — ja sebe prezirem, svoju malodušnost, ja sipam na sebe prijekore, no ja sebe promijeniti ne mogu. Badava ja dokazujem sama sebi, da sam razrušila tvoju sreću, da si ti sada zaista u pravu, da vidiš u meni jednu lakoumnu koketu, da sam sama izazvala sebe, sama dala tebi svečano obećanje .. Ja se prepadam od užasa, ja osjećam nenavist protiv sebe, no ja ne mogu postupati inače, ne mogu, ne mogu. Ja ne ću da se opravdavam, ne ću ti govoriti, da sam se dala sama zavesti... sve to ništa ne znači; no ja hoću, da ti kažem i ponovim, i ponovim jošte jedamput: ja sam tvoja, tvoja zauvijek, raspolaži sa mnom, kako hoćeš, kad hoćeš, bez odgovornosti i bez računa, ja sam tvoja .... No da bježim, sve da bacim .... ne! ne! ne! Ja sam te molila, da me spaseš, ja sam se sama nadala, da ću sve izgladiti, sve spaliti kao u vatri .... no meni nema očevidno spasa, otrov je očevidno duboko pronikao u mene, očevidno se ne može bez kazni tečajem mnogo godina disati taj zrak! Ja sam dugo kolebala, bi li ti pisala ovo pismo, meni je strašno pomisliti, kako ćeš se ti odlučiti, ja se samo uzdajem u ljubav tvoju k meni. No ja sam smislila, da bi bilo nepošteno s moje strane ne kazati tebi istinu — to više, što si možebiti već započeo poprimati prve mjere k ispunjenju naše zamisli. Ah! bila je prekrasna, no neispunljiva. O, moj prijatelju, drži me pustom, slabom ženom, preziri me, no ne ostavljaj me, ne ostavljaj svoje Irine! .... Ostaviti ovaj svijet ja nemam snage, no i živjeti u njemu bez tebe ne mogu. Mi ćemo skoro se vratiti u Petrograd, dodji onamo, živi tamo, mi ćemo ti naći zanimanje, tvoj prošli trud ne će propasti, ti ćeš za nj naći

korisnu upórabu .... samo živi u mojoj blizini, samo me ljubi, kakva jesam sa svim slabóćama mojim i porocima, pa znaj, da ti ničije srce nikad ne će tako nježno biti odano, kako srce tvoje Irine. Dodji što prije do mene, ja ne ću imati ni časka mira, dok te ne vidim.

Tvoja, tvoja, tvoja, I.“

Kao bat šinula je krv Litvinovu u glavu, a potom se polagano i teško spuštala k srcu i kao kamen se u njemu stisnula. On je pročitao Irinino pismo, te je kao ono u Moskvi iznemogavši pao na divan i ostao nepomičan. Tama ga bezdana opkolila sa svih strana, i on je gledao u tu tamu ne misleći i očajano. I tako opet, opet obmana, ili ne, gore od obmane — laž i prostota..... I život je razbit, sve je s korijenom iščupano do tala i ono jedino, za koje se jošte moglo uhvatiti — ona posljednja potpora — i ona ode na komade! „Dodji za nama u Petrograd“, ponovi on s gorkim unutarnjim grohotom, „mi ćemo ti naći tamo zanimanje. Medju stotnike, što li, proizvest će me? A tko su ti mi? Evo se pokazala njena prošlost! To je evo ono tajno, ružno, koje ja ne poznajem, no koje je ona kušala da već izgladi, i da spali kao u vatri! Evo ovaj svijet spletaka, tajnih odnosa, pripovijesti Bjelskih, Doljskih .... A kaka me budućnost, kakva uloga prekrasna čeka! Da živim u njenoj blizini, da je posjećujem, da dijelim s njome razvraćenu melankoliju modne dame, kojoj je težak i dosadan svijet, a izvan kruga njegova ona živjeti ne može, da bude kućni prijatelj njezin, a razumije se i njegove preuzvišenosti .... dok .... dok je prodje hir, a prijatelj plebejac izgubi svoju zanimljivost, te ga onaj isti debeli general ili gospodin Finikov izmijeni, — to je evo moguće i prijatno i molim lijepo, korisno .... a govori ona o korisnoj uporabi mojih talenata? — a zamisao ona da je neispunljiva! neispunljiva ....“ U duši se Litvinovljevoj podizale kao časoviti udarci vjetra pred olujom, nenadne, bijesne pro-

vale . . . . Svaki je izražaj u pismu Irininu uzbudjivao žuč njegovu, isto uvjeravanje o nepromjenljivosti čuvstva njezina vrijedjalo ga. „To se ne može ovako ostaviti“, uzvikne on najposlije, „ja joj ne ću dopustiti, da se tako nemilosrdno igra mojim životom . . . .“

Litvinov skoči, uzme šešir. No što da radi ? K njoj da bježi ? Da odgovara na njezino pismo ? On stane i spusti ruke.

Ali, što da radi ?

Nije li joj on sam predložio onaj kobni izbor ? On nije izašao onako, kako se njemu htjelo . . . . svaki je izbor podvržen ovoj nevolji. Ona je promijenila odluku, istina, ona je sama prva izjavila, da će sve baciti i za njim poći, i to je istina, no ona i ne poriče svoje krivnje, ona se upravo naziva slabom ženom, ona ga nije htjela prevariti, ona se sama u sebi prevarila . . . . Što da se na ovo odvrati ? Barem se ona ne pretvara, nije s njim lukava . . . . ona je iskrena, neštedice iskrena. Ništa je nije sililo, da se odmah očituje, ništa joj nije smetalo, da ga umiri obećanjima, da zateže i ostavlja sve u neizvjesnosti do samoga polaska . . . . do polaska s mužem u Italiju ! No ona je život njegov uništila, dva života uništila ! . . . . Čega li sve tu nema ?!

A pred Taćjanom nije kriva ona, kriv je on, samo on, Litvinov, a nema prava, da strese sa sebe onu odgovornost, što ju je na nj kao željezan jaram položila njegova krivnja . . . . Sve je tako ; no što sada preostaje raditi ?

On se iznova baci na divan i iznova su tamno i mutno i bez traga, s proždrljivom brzinom protekli trenuci . . . .

„A ne bi li je poslušao ? sine mu u glavi. Ona me ljubi ona je moja, i u samoj našoj naklonosti jednoga k drugome, u ovoj strasti, koja se poslije toliko godina, s takom silom probila i istrgla napolje, nije li to nešto neizbježno, neodvratno kao zakon prirodni ? Živjeti u Petrogradu . . . . a zar ću ja prvi biti u takom položaju ? Ali i gdje bih se ja zaklonio s njome ?“

I on se zamislio i slika je Irinina onako, kako se ona zavijek otisnula bila u posljednjem njegovu sjećanju, tiho stajala pred njim . . .

No ne zadugo . . . . On se sjeti i s novom provalom ljutine otisne od sebe i to sjećanje i onu bajnu sliku.

„Ti mi daješ piti iz zlatne čaše, uzvikne on, no otrov je u tome napitku i tvoja su bijela krila blatom oskvrnjena . . . . Nosi se ! S tobom ovdje da ostanem poslije onoga, kako sam . . . prognao, prognao svoju nevjestu . . . . sramota je, sramota je !“ On stisne tužno ruke i drugo se lice s izrazom stradanja na nepomičnim crtama, s nijemim prijekorom u oprosnu pogledu pomoli iz dubine . . . .

I ovako se jošte dugo mučio Litvinov ! dugo, kao težak bolesnik, premetala se s jedne na drugu stranu izmučena njegova misao. . . . Najposlije se primiri ; napokon se odluči. Sa samoga prvoga časa unaprijed je osjetio ovu odluku . . . . ona mu se pojavi u početku kao udaljena, jedva vidljiva tačka sred vihora i mraka unutarnje borbe ; potom se stala primicati sve bliže i bliže i svršila se tim, da se urezala kao hladno oštrice u njegovo srce. Litvinov iznova izvuče svoj kovčeg iz kuta, iznova spremi ne žureći se, pače nekako tupo zabrinut, sve svoje stvari, pozvoni po konobara, plati i otpravi Irini pisamce u ruskom jeziku ovoga sadržaja :

„Ne znam, jeste li sada preda mnom više krivi, negoli onda, ali znam, da je sadašnji udarac znatno silniji . . . . Ovo je konac. Vi mi govorite : ja ne mogu, i ja vama ponavljam isto : ja ne mogu . . . . ono, što vi hoćete. Ne mogu i ne ću. Ne odgovarajte mi. Vi nijeste u stanju, da mi date i jedan odgovor, koji bih ja prihvatio. Ja polazim sjutra rano s prvim vlakom. S Bogom ostajte, budite sretni . . . Mi se vjerojatno više ne ćemo vidjeti“.

Litvinov nije do same noći izlazio iz svoje sobe ; da li je koga čekao, Bog bi ga znao ! Oko sedmoga sata uveče dolazila

je dama u crnoj mantilji, s kopremom na licu, dva puta k predkućnici njegove gostionice. Otišavši malo na stranu i pogledavši nekuda u daljinu mahne odrešito rukom i treći put upravi k ulazu . . . . .

— Kuda to vi, Irina Pavlovna ? čuo se ostrag nečiji napet glas. Ona se obrne grčevito brzo . . . . Potugin poteče k njoj.

Ona stane, pomisli i gotovo se baci k njemu, uzme ga pod ruku i odvuče ga na stranu.

— Odvedite, odvedite me, ponovi ona zapuhavši se.

— Što je to s vama, Irina Pavlovna ? progundja on začudjen.

— Odvedite me, ponovi ona s udvojenom snagom, — ako ne ćete, da ostanem zauvijek . . . . ondje !

Potugin nakloni pokorno glavu i oboje se žurno udalje.

Drugo se jutro rano Litvinov već sasvim odlučio na put, — u sobu k njemu udje . . . . taj isti Potugin.

On mu se ćutke približi i ćutke mu stisne ruku. I Litvinov ne reče ništa. U obojice bila su duga lica i obojica su badava htjela da se nasmiješe.

— Ja sam došao, da vam saželim sretan put, progovori najposlije Potugin.

— A po čemu vi znate, da ja polazim danas ? upita Litvinov. Potugin pogleda oko sebe po podu . . . . Meni je poznato bilo . . . . kako vidite. Naš je posljednji razgovor dobio napokon tako neobičan pravac . . . . Ja se ne htjedoh rastati s vama ne izrazivši vam svoje iskreno saučešće.

— Vi osjećate saučešće za mene sada . . . . kad polazim ?

Potugin tužno pogleda Litvinova. — Eh, Grigorije Mihajliću, Grigorije Mihajliću, začne on s kratkim uzdahom, — sad nam nije do toga, do tančine i do prepiranja. Vi ste evo, koliko mogoh opaziti, dosta ravnodušni za domaću knjigu po tome nemate možda pojma o Vaski Buslajevu ?

— O kome ?

— O Vaski Buslajevu, novgorodskom junaku . . . . . u zborniku Kirše Danilova.

— Kakav Buslajev ? progovori Litvinov nešto osupnut tako neočekivanim preokretom govora. Ja ga ne poznajem.

— No ništa zato. Evo dakle na što htjedoh da obratim vašu pažnju. Pošto je Vaska Buslajev svoje Novgorodce poveo sa sobom na „oproštenje“ u Jerusalim, te se tamo njima na užas okupao golim tijelom u svetoj rijeci Jordanu, jer nije vjerovao „ni u kihanje, ni u san, ni u ptičje graktanje“, — ovaj logički Vaska Buslajev popeo se na goru Tabor, a na vrhu te gore ima velik kamen, preko koga su ljudi od svake ruke badava kušali da preskoče . . . . i Vaska hoće da iskuša svoju sreću. I obri se pred njime na drumu mrtva glava, čovječja kost ; on je gurne nogom. Nu a glava mu odgovori : ..Što me guraš ? Umio sam živjeti, umijem se i u prahu valjati — i tebi će tako biti.“ I zaista : Vaska skače preko kamena i već je bio sasvim da preskoči, ali se zadio petom i glavu sebi slomi. I ovdje sam ja dužan pripadom, da opazim, da ne bi zlo bilo, da se moji prijatelji slavjanofili, koji vrlo rado guraju nogom svakojake mrtve glave i gnjile narode, zamisle kod ove priče.

— Ali čemu sve to ? prekine ga napokon s nestrpljivošću Litvinov. — Meni je vrijeme, oprostite . . . .

— A zato, odgovori Potugin, i oči mu se zakrijesiše takim prijateljskim čuvstvom, kako Litvinov pače ni očekivao nije od njega, — zato, da ne gurate eto od sebe mrtve čovječje glave, te da vam, može biti, za vašu dobrotu i uspije, da preskočite kobni kamen. Ja vas ne ću više zadržavati, samo dopustite, da vas praštajući se zagrlim.

— Ja ne ću pokušati skakati, progovori Litvinov izljubivši se tri puta s Potuginom, a k tužnim se osjećajem, koji su napunjali dušu njegovu, primiješalo na časak sažaljenje

za osamljenoga jadnika. No polaziti valja, polaziti . . . . On se užurba po sobi.

— Hoćete li, ja ću vam nešto ponijeti ? ponudi mu svoju uslugu Potugin.

— Ne, hvala vam, ne uznemirujte se, ja ću sam . . . Metne šešir na glavu, uzme u ruke torbu. — I tako je, rekoste, upita on stojeći već na pragu, — vi vidjeste ?

— Da, vidjeh.

— Nu . . . . a što ona ?

Potugin ušuti. — Ona vas je čekala juče . . . . i danas će vas čekati.

— A ! Nu, onda joj recite . . . . Ne, ne treba, ne treba, ništa. S Bogom . . . s Bogom !

— S Bogom, Grigorije Mihajliću . . . . Dajte, da vam jošte jednu rečem. Još ima kad, da me poslušate ; do odlaska željeznice ostaje više od pol sata. Vi se vraćate u Rusiju . . . . Vi ćete tamo . . . . s vremenom raditi . . . . Dopustite staromu brbljavcu — jer ja sam, jao ! brbljavac i više ništa, — da vam dade kao naputak savjet. Svaki put, kad vam se desi, da se prihvaćate posla, pitajte se, služite li civilizaciji — u pravom i strogom smislu riječi, — izvodite li jednu od njezinih ideja, ima li trud vaš onaj pedagogijski, evropski značaj, koji je jedino koristan i plodonosan u naše vrijeme, u nas ? Ako je tome tako — idite smjelo naprijed, vi ste na pravome putu, i djelo je vaše blagotvorno ! Hvala Bogu ! Vi nijeste onda jedini sada. Vi ne ćete sada biti „pust sijač“; već se i u nas našli trudbenici . . . . pioniri . . . . No vama nije sada do toga. — S Bogom ostajte, ne zaboravite me !

Litvinov poteče skokom niz stube, baci se u kočiju i doveze se do željeznice ne ogledavši se ni jedamput na grad, gdje je ostalo toliko njegova vlastitoga života . . . . On kao da s e predao valu, koji ga je zahvatio, ponio ga i on se tvrdo od

lučio, da se ne protivi odvodjenju njegovu .... on se odrekao svake druge izjave volje.

Već je sjeo u vagon.

— Grigorije Mihajloviću .... Grigorije .... čuo se za ledjima njegovim moleći šapat.

On se strese .... Ta valja da nije Irina ? Jest, zaista: ona je. Zamotana u šal svoje sobarice, s putnim šeširom na neuredjenoj kosi, stoji na peronu i gleda na nj potamnjenim očima. „Vrati se, vrati, ja sam došla za tobom", govore ove oči. A što, što one ne obećavaju ! Ona se ne miče, nema snage, da dade riječ; sve u njoj, isti nered odjeće njene, sve kao da moli štedjenje ....

Litvinov jedva je stajao na nogama, malo te se ne baci k njoj .... No val, kojemu se on predao. uzeo je svoje .... On skoči u vagon i obrnuvši se pokaže Irini mjesto do sebe. Ona ga razumjela. Vrijeme jošte nije prošlo. Jedan samo korak, jedan kretaj i dva bi zauvijek ujedinjena srca umakla u neznanu daljinu .... Dok je ona kolebala, čuo se gromovit žvižduk i vlak se mače.

Litvinov se povuče natrag, a Irina dodje navodeći se do klupe i padne na nju na veliko čudo prekobrojnoga diplomate, koji je slučajno zabludio na željeznicu. On je slabo bio poznat s Irinom, ali se veoma zanimao za nju, i vidjevši, da leži kao u nesvijesti, pomisli, da joj se dogodio „une attaque de nerfs"[1], a zato je držao, da mu je dužnost, dužnost d' un galant chevalier[2], da joj priteče u pomoć. No još se više začudi, kad se ona pri prvoj njoj namijenjenoj ponudi najednom digne, odbije ponudjenu joj ruku i potekavši na ulicu za nekoliko trenutaka iščezne u mliječnoj magli tame, tako osobite schwarzwaldskome nebu u prve jesenje dane.

---

[1] Kap živaca. [2] uljudna viteza.

XXVI.

Jednom mi se slučilo, da sam ušao u kolibu seljakinje, koja je upravo izgubila jedinca sina, koga je vruće ljubila, a na nemalo čudo moje našao je potpuno mirnu, gotovo veselu. — „Ne trudite se“, reče njezin muž, kome se nije izmaklo moje čudjenje: „ona se sada upanjila“. — I Litvinov se „upanjio“. Taki ga je mir u prvo vrijeme puta njegova snašao. Potpuno uništen i beznadno nesretan, opet je odahnuo; odahnuo poslije nemira i trzanja posljednje nedjelje, poslije svih tih udaraca, što su jedan za drugim padali na glavu njegovu. Oni su to silnije njime potresli, što je on manje stvoren bio za taku buru. On se već zaista ni u što nije nadao sada, te je gledao, da se ne sjeća — uopće da se ne sjeća ničega; polazio je u Rusiju... nekuda je valjalo, da se djene, ali već nije nikakih osnova gradio, osobito takih, koje bi se ticale njega samoga. On se nije poznavao, nije poimao svojih postupaka, svoje je pravo „ja“ izgubio, ali i uopće je u tome „ja“ malo dijela imao. Kadšto mu se pričinjalo, da svoj vlastiti trup nosi, i samo ga prolazni rijetki gorki trzaji neizlječive duševne boli sjećali, da se životom jošte kreće. Kadikad činilo mu se nedokučljivo, kako može muž — muž! — dopustiti taki utjecaj žene, ljubavi na sebe .... „Sramotne li slabosti!“ Taptao i potresao je kabanicom i još se bolje namještao: evo se staro svršilo, da začnemo novo .... — za časak samo se nasmiješi gorko i začudi se sam sebi. Uzme gledati kroz prozor. Dan je bio siv i vlažan; kiše nije bilo, no magla se još držala i sve se nebo prevuklo niskim oblacima. Vjetar je duvao protiv vlaka; bjelkasti su prameni pare, sad sami, sad pomiješani i drugim, više tamnim pramenima dima sukljali u beskrajnoj crti mimo prozor, pod kojim je sjedio Litvinov. On stane slijediti tu paru, taj dim. Neprekinuto se vijugajući, dižući se i padajući, sukćeći i zapinjući o travu, o grmove, kao krivudajući se, isprav-

ljajući i gubeći se, letio je pramen za pramenom. Neprestano se mijenjali, a ostajala ista .... jednolična, hitra, dosadna igra! Kadšto se vjetar mijenjao, put je zastranio — i sva je sila dima iščezla i opet se vidjela na protivnome prozoru; potom se opet prebaci ogromna repina i opet zastre Litvinovu pogled na široku poranjsku ravnicu. Gledao je gledao i čudno ga napalo razmišljanje .... Sjedio je sam u vagonu, nitko mu nije smetao. — „Dim, dim," ponovi on nekoliko puta; i sve mu se najednom pričinilo dimom, sve, vlastiti život, ruski život — sve ljudstvo, osobito sve rusko. Sve je dim i para, mislio je on; sve se kao neprestano mijenja, svuda nove slike, pojave lete za pojavama, a u bitnosti sve je jedno te isto; sve se žuri, hiti nekamo — i sve iščezava bez traga ne dostižući ništa; drugi je vjetar poduhnuo — i sve prebacilo na protivnu stranu, — a i tamo je ista neumorna, nemirna i — nepotrebita igra. Sjetio se mnogo čega, što se s gromom i trijeskom svršilo na oči njegove u posljednim godinama .... dim, šaptao je on, dim; sjetio se vrućih prepiranja, raspravljanja i krike u Gubareva, u drugih, visoko i nisko postavljenih, naprednih i zaostalih, starih i mladih ljudi..... dim, ponovi on, dim i para. Sjetio se najposlije i znamenitoga piknika, sjetio se i drugih mnijenja i govora drugih državnika — pače i svega onoga, što je propovijedao Potugin .... dim, dim i više ništa. A vlastite težnje i čuvstva i pokusi i sanjarstva? On samo rukom mahne.

A medjutim je vlak jurio te jurio; već su davno i Rastatt i Karlsruhe i Bruchsal zaostali otraga; gore se s desne strane željeznice isprva odmakle, otišle u daljine, potom se opet primakle, no ne više tako visoke i rjedje pokrivene šumom .... Vlak oštro zakrene na stranu .... evo i Heidelberga. Vagoni se dokotrljaju pod krov postaje; čuje se vika raznosača, prodavača svakojakih, pače i ruskih novina; putnici se na svojim mjestima miču, izidju na platformu; no

no Litvinov nije ostavio svoga kuta te je i nadalje sjedio oborivši glavu. Najednom ga netko zovne po imenu; on podigne oči, rugoba se Bindasova pomoli na prozoru, a za njim — ili mu se to samo prisnilo ? — nije ne, već je živa istina: sva badenska poznata lica; evo Suhančikovljeve, evo Vorošilova, evo i Bambajeva; svi se oni njemu primiču — a Bindasov se dere:

—— A gdje je Píščalkin ? Mi smo ga čekali; no svejedno izlazi, mi ćemo svi Gubarevu.

— Da, brate, da, Gubarev nas čeka, ponovi izlazeći i Bambajev, — izlazi.

Litvinov bio bi se rasrdio, da nije bilo onoga mrtvoga bremena, što je ležalo njemu na srcu. On pogleda na Bindasova i odvrati se šuteći.

— Kažu, Gubarev je ovdje, uzvikne Suhančikovljeva, a oči malo te joj ne iskočiše.

Litvinov se ne mače.

— Ali, slušaj, Litvinove, progovori najposlije Bambajev, — ovdje nije samo Gubarev, ovdje je čitav rod najodličnijih najumnijih mladih ljudi, Rusa — i svi se bave prirodnim naukama, svi s takim najplemenitijim uvjerenjem ! Molim te, ostani barem radi njih. Ovdje ima na primjer neki . . . . eh ! zaboravio sam mu ime ! no to je naprosto génie !

— Ali mahnite ga se, mahnite, Rostislave Ardalijoniću, umiješa se Suhančikovljeva, — mahnite ! Vi vidite, kaki je to čovjek; i sav je njegov rod taki. Ima u njega tetka; u početku činila mi se pametna, a prekjuče idem ja s njome ovamo — ona je prije toga istom došla u Baden i gle, već leti natrag, — no ja se s njome vozim i stanem je ispitivati . . . . Hoćete l' vjerovati, riječi nisam od oholice dobila. Aristokratinja gadna ! Siromašna Kapitolina Markovna — pa aristokratka ! Je l' ona očekivala taku sramotu ? !

A Litvinov je sve više šutio i odvratio se i kapu na oči nabijao

Vlak se napokon trgne.

— Ali reci ma štogod na oproštaju, kameni ti čovječe! zakričao Bambajev. — Ovako znaj ne valja!

— Gade! Drijemalo! vikne Bindasov. Vagoni se kotrljali sve brže i brže, i on je mogao psovati nekažnjeno. — Skupče! mekušče! pijanico!

Je li Bindasov iznašao smjesta ove posljednje nazive ili su prešli na nj iz drugih ruku, oni su se očevidno veoma dopali dvojici mladih osobito plemenitih ljudi, koji su tude stajali, a izučavali prirodne nauke, jer su već nekoliko dana potom bile u ruskom perijodičkom listu, koji se u ono vrijeme izdavao u Heidelbergu pod naslovom: A t o u t \ e n a n t j e c r a c h e[1] ili „Богъ не выдастъ, свинья не съѣстъ".

A Litvinov opet ponovi svoju predjašnju riječ: dim, dim, dim. Evo, mislio je on, u Heidelbergu ima sada više od 100 ruskih djaka; svi uče kemiju, fiziku, fiziologiju — ni o čemu drugom ni čuti ne će... a prodje li pet šest godina, ne će ni petnaest ljudi biti u tečaju istih znamenitih profesora... vjetar će se promijeniti, dim će na drugu stranu okrenuti... dim... dim... dim[2]!

Pod noć se provezao mimo Kassel. S mrakom zajedno spustila se nesnosna tuga kao jastrijeb na njega i on zaplače zabivši se u kut vagona. Dugo su mu tekle suze ne olakšavajući mu srce, već nekako ijetko i tužno mučeći ga; a u to je isto vrijeme u jednoj kasselskoj gostionici u krevetu u vrućici ležala Taćjana; Kapitolina Markovna sjedila je do nje.

— Tanja, govorila je ona, — dopusti za Boga, da pošljem brzojavku Grigoriju Mihajliću; dopusti Tanja.

— Nemoj, tetko, odgovori ona, — ne treba, ne plaši se. Daj mi vode; ovo će skoro proći.

I zbilja, nedjelju potom zdravlje se njeno popravilo i obje družice nastaviše svoj put.

[1] Ja pljujem na svakoga. Ovaj je list u istinu postojao. [2] Slutnja se Litvinovljeva ispunila. 1866. bilo je u Heidelbergu ruskih djaka u ljetnom poljeću 13, a u zimskome 12.

XXVII.

Ne zaustavljajući se ni u Petrogradu, ni u Moskvi, vrati se Litvinov na svoje imanje. On se prestraši ugledavši oca, tako je oslabio i spao. Starac se obradovao sinu, kako se već može radovati čovjek, koji je na kraju života; odmah mu predade sve silno poremećene poslove i poškripavši još nekoliko nedjelja, sidje sa zemaljskoga puta. Litvinov ostade sam na svome starome gospodskom krilu s teškim srcem, bez nade, bez revnosti i bez novaca — stane gospodariti. Gospodarstvo nije u Rusiji veselo, mnogima odviše poznata stvar; o tome ne ćemo na široko raspravljati, kako se ono gorko pokazalo Litvinovu. O promjenama i novim uredbama, razumije se, nije moglo biti ni govora; primjena za granicom stečenoga znanja odmakla se na neodredjeno vrijeme; potreba ga prinudjivala, da se prebija s dana na dan, da pristaje na svakojako odricanje — i stvarno i moralno. Novo se primalo slabo, staro je izgubilo svaku snagu, nevježa je udario na nesavjesnoga, sav se uzdrmani život okretao kao žrvanj, kao blatni treset, a samo je jedna velika riječ „sloboda“ lebdila kao božji duh nad vodama. Ustrpljivost se tražila ponajprije, i to ustrpljivost ne trpna, već tvorna, postojana, ne bez vještine, ne bez lukavstva kadikad... Litvinovu bilo to pri duševnom njegovu raspoloženju dvostruko teško. Želje za život ostalo je u njemu malo... Otkud da uzme želju za rad i posao?

No minu godina, za njom minu druga, zače se treća. Velika se misao ostvarivala malo potom, prelazila u krv i u meso, nikla je klica iz bačenoga sjemena, koje ne će više razgaziti neprijatelji njegovi — ni javni ni tajni. Sam je Litvinov, ako je i odlučio, da veći dio zemlje dâ seljacima s napolice, ipak u koje čemu uspio: obnovio je fabriku, zaveo mali majur s pet dobrovoljno najmljenih radnika — a bilo je u njega či-

tavih četrdeset, — te poplatio glavne svoje dugove ... I duh se u njemu okrijepio, iznova je bivao nalik na predjašnjega Litvinova. Istina, tužno, duboko pritajeno ga čuvstvo nikad nije ostavljalo i on se utišao ne po godinama, zamakao u tijesno svoje kolo, prekinuo sve predjašnje sveze ... ali iščezla je mrtva ravnodušnost i on se sred živih iznova kretao i radio kao živ. I posljednji su tragovi začaranosti, koja je njim vladala, iščezli: kao kroz san se javljalo njemu sve, što se dogodilo u Badenu ... A Irina ... ? I ona je poblijedjela i sakrila se, a Litvinov je samo nejasno naslućivao nešto opasno pod maglom, koja je malo pomalo zastirala sliku njenu. O Taćjani su rijetko dolazili glasi; on je znao, da se ona zajedno s tetkom svojom naselila na svojem imanjcu, jedno dvjesta vrsta od njega, da živi tiho, malo da izlazi i gostiju gotovo da ne dočekuje, — a uostalom je mirna i zdrava. Jednom, gle, prekrasnoga svibanjskoga dana sjedio je u svom kabinetu i ravnodušno prelistavao posljednji broj petrogradskoga žurnala, kadno unidje sluga k njemu, te mu javi, da je došao starac ujak. Ujak taj bio je bratučed Kapitoline Markovne, te ih je nedavno posjetio. Kupio je imanje u Litvinovljevu susjedstvu, te je polazio onamo. Čitava je dvadeset i četiri sata bio gost u svoga nećaka i mnogo pripovijedao o životu Taćjaninu. Drugi dan iza njegova polaska opremi joj Litvinov pismo, prvo poslije njihova rastanka. Zamoli dopuštenje, da obnovi, makar pismeno, poznanstvo; tako isto želio je znati, treba li zauvijek da se kani misli — da će se bilo kad s njome vidjeti ? Nije on bez uzrujanosti očekivao odgovor ... Odgovor napokon dodje. Taćjana se prijateljski odazove njegovu pitanju. „Ako ste namislili, da nas posjetite“, tako je svršila, — „molim vas, da dodjete: kaže se, da je bolesnima pače lakše zajedno negoli nasamo“. Kapitolina Markovna pridruži svoj pozdrav. Kao dijete obraduje se Litvinov; već mu odavna ni od čega nije srce tako veselo bilo. I lako mu najednom bude i vedro ... Baš onako,

kad se sunce diže i razgoni tamu noćnu, lak vjetrić leti zajedno sa sunčanim zrakama po licu uskrsle zemlje. Sav se taj dan Litvinov neprestano smiješio, pače i kad je obilazio svoje gospodarstvo i izdavao zapovijedi. On se odmah stao spremati na put, a dvije nedjelje potom već se vozio k Taćjani.

XXVIII.

ozio se dosta polagano seoskim cestama bez osobitih dogadjaja; jedamput je samo šina pukla na stražnjemu točku; kovač ju je spajao, spajao, grdio je i nju i sebe, pa je i bacio. Na sreću se pokazalo, da se i puklom šinom može u nas prekrasno putovati, osobito po „mekome", to jest po blatu. Uto doživi Litvinov dva tri dosta zanimljiva susreta. Na jednoj postaji zastane mirovni zbor, a na njegovu čelu Piščalkina, koji je na nj proizveo utisak Solona ili Solomuna, tako uzvišenom mudrošću disali su njegovi govori, tako su mu beskrajno poštovanje iskazivali i vlastela i seljaci... I po vanjštini bivao je Piščalkin nalik na drevnoga mudraca. Kosa mu na tjemenu ispala, a ispunjeno lice se potpuno zgrušalo u nekaku dostojanstvenu hladetinu ničim već obuzdane dobrote. On je čestitao Litvinovu dolazak „u moj — ako smijem upotrijebiti tako častoljubivi izraz — vlastiti kotar", a tu on medjutim gotovo zamrije u nastupu dobro namjernih čuvstava. Jedno mu je izvješće ipak mogao saopćiti, naime o Vorošilovu. Vitez od zlatne ploče stupi iznova u vojnu službu i već mu je uspjelo, da pročita lekciju oficirima svoje pukovnije: „o budizmu" ili „dinamizmu", nešto takvo... Piščalkin se već nije dobro sjećao. Na drugoj postaji nijesu dugo Litvinovu upregli konje; bilo to u ranu zoru, — i on zadrijema sjedeći u svojoj kočiji.

Glas njemu poznat ga razbudi, on rasklopi oči...

Gospode! da to ne stoji gospodin Gubarev u sivu kaputiću i u spuštenim spavaćim hlačama na pretkućnici poštarske kućice i psuje ?... Ne, to nije gospodin Gubarev... No gle porazne sličnosti!... Samo su u toga gospodina usta još šira i zubatija, a pogled oborenih očiju još divljiji, nos krupniji, brada gušća i sav oblik teži i protivniji.

— Ni-itkovi, ni-itkovi! ponavljao on polagano i zlobno na široko razvaljujući svoje vučje ždrijelo; — muški smrade... Eto ti one... hvaljene slobode... i konja ne možeš dobiti... ni-itkovi!

— Ni-itkovi, ni-itkovi! čuo se tu drugi glas za vratima, a na pretkućnicu stupi, — takodjer u sivu kaputiću i u spuštenim spavaćim hlačama, — stupi ovaj put istiniti, nesumnjivi, sam pravi pravcati gospodin Gubarev, Stjepan Nikolajević Gubarev. — Muški smrade! nastavi on nasljedujući brata (pokazalo se, da je prvi gospodin bio stariji njegov brat, „onaj dantist"[1] predjašnje škole, koji je upravljao njegovim imanjem). — Biti ih treba, evo što treba; po gubici ih biti; evo kake im slobode treba — po zubima... Raspravljaju... općinski poglavar!... Ja bi ih!... Ali gdje je taj musje Roston?... A što gleda?... To je njegov posao, toga trûta... da do nemira ne dolazi...

— A ja sam vam rekao, brate, progovori Gubarev stariji, — da on ni za što zgodan nije, pravi trut! Samo vi onako po starome... Musje Roston, musje Roston... Gdje te bijes drži?

— Roston! Roston! vikne mladji, veliki Gubarev. — Ali zovnite ga vi nešto jače, brate Dorimedonte Nikolajiću.

— Ja mu i vičem, brate, Stjepane Nikolajiću. — Musje Roston!

— Evo me, evo me, evo me! čuo se brz glas i iza kućnoga uglja iskoči — Bambajev.

[1] Zubar. Tako su zvali vlastelu, koji su narod mučili.

Litvinov gotovo ahne. Na zlosretnom entuzijasti tužno je visjela otrcana „vengerka“ s rupama na rukavima; crte se njegove nijesu promijenile, nego iskrivile i pomakle, uplašene oči izražavale su puzav strah i gladnu pokornost; no bojadisani su brci kao i prije strčali nad debelim usnama. Braća Gubarevi uzmu ga odmah i složno grditi s visine pretkućnice; on stane pred njima u nizini, u blatu i ponizno zgurivši ledja kušao je, da ih umilostivi plašljivim smiješkom, a kapu gnječio crvenim prstima, stupao s noge na nogu i mrmljao, da će se konji sad odmah javiti...

No braća se ne primiriše, dok nije mladji bacio najposlije oko na Litvinova. Da li ga je prepoznao ili se stidio pred tudjim čovjekom, taman se on okrene na petama medvedji i ugrizavši se za bradu odšepelji u kuću postaje; i brat ućuti odmah okrenuvši se medvedji ode za njime slijedom. Veliki Gubarev nije očevidno ni u domovini izgubio svoj utjecaj.

Bambajev već je htio za braćom... Litvinov ga zovne po imenu. On se ogleda, pogleda i upoznavši Litvinova poleti gotovo k njemu s ispruženim rukama, no doletjevši do kočije uhvati se za vratašca, baci se na njih, te se gorko rasplače.

— Dosta, dosta je, Bambajeve, ponovi Litvinov naginjući se k njemu i dotakavši se ramena njegova.

No on nastavi ridati. — Evo... evo... evo, na što sam ja... gundjao on jecajući.

— Bambajeve! zagrmješe braća u kući.

Bambajev pridigne glavu i brzo utre suze.

— Zdravstvuj, dušo moja, prošapće on, — zdravstvuj i ostaj s Bogom!... Čuješ li, zovu.

— Ali kakim si ti usudom dospio ovamo? upita Litvinov, — i što sve ovo znači? Ja sam mislio, oni zovu Francuza...

— Ja sam njihov... kućni upravitelj, dvorski, odgovori Bambajev i prstom upravi na kuću. — A medju Francuze

sam evo zapao od šale. Šta da se radi, brate! Nemaš što jesti, posljednji si groš potrošio, onda ćeš preko volje u zamku. Nema tu častoljublja.

— A je li o n odavno u Rusiji? i kako se s predjašnjim drugovima rastao?

— E! brate moj! Ovo je sve sada po strani... Vrijeme se viš promijenilo... Suhančikovljevu, Matrenu Kuzminišnu naprosto je za šiju izbacio iz kuće. Ona je od tuge otišla u Portugalsku.

— Kako u Portugalsku? Kakva je to ludorija?

— Da, brate, u Portugalsku s dva Matrenovca.

— S kime?

— S Matrenovcima; ljudi se njezine stranke tako nazivaju.

— Matrena Kuzminišna ima stranku? A je l' mnogobrojna?

— Ima evo upravo ova dva čovjeka. A on, bit će pô godine skoro, što se ovamo vratio. Druge su pobili. a njemu baš ništa. U selu s bratom živi, pa da ti je sada čuti...

— Bambajeve!

— Ovaj čas, Stjepane Nikolajiću, ovaj čas. A ti, golube moj, cvateš i nasladjuješ se! Nu, hvala Bogu! Kud si sada namjerio?... Nijesam eto mislio, nijesam se domišljao... Sjećaš li se Badena? Ej, to ti je bio život! Da zbilja, i Bindasova se sjećaš? Pomisli, umro je. Zapao je medju poreznike, potukao se u gostionici: i kejom mu glavu razbiše. Da, da, teška su vremena nadošla! A ja ću sveudilj kazati: Rusija... Kakva li je ta Rusija! Pogledaj pa bilo i ovaj par gusaka: pa znaj, u cijeloj Evropi nema takih. Prave arzamaske.[1]

[1] Iz grada Arzamasa, blizu kojega je bilo imanje grofa Bludova, koji je sa Žukovskim osnovao književničko društvo „Arzamas" prozvano. Na književnim večerama, što ih je davao Žukovski, morala je biti i arzamaska guska.

I plativši ovaj posljednji danak neistrebljivoj potrebi ushićenja poteče Bambajev u kuću postaje, gdje se opet ne bez nekoliko krupnih izgovaralo i ime njegovo.

Pod konac toga dana primicao se Litvinov Taćjaninu selu. Kućica, gdje je živjela bivša njegova nevjesta, stajala je na humu, više malene rječice posred nedavno zasadjena vrta. I kućica bila je posve nova, istom gradjena, te se izdaleka vidjela preko rječice i polja. Litvinovu se otkrije za neko dvije vrste oštrim svojim mezaninom i redom prozorčića, na kojima se večernje sunce žarilo. Već je na posljednjoj postaji osjećao potajni nemir, no tu zavlada njime naprosto zabuna, zabuna radosna, ne bez nekoga straha. „Kako će me dočekati, mislio je on, — kako ću ja stupiti pred nju ? . . . " Da se čimgod rastrese, zametne razgovor s kočijašem, vidjenijim seljakom sijede brade, koji je ipak od njega tražio plaću za trideset vrsta, dok ih ni dvadeset i pet bilo nije. On ga upita, poznaje li vlastelinke Šestovljeve ?

— Šestovljeve ? Kako ne bi ! Gospodje su dobre, što da se o njima kaže ! One i naše ljude liječe. Jest, velim vam, liječnice ! K njima dolaze iz čitavoga okružja. Istina je. Doista i liječe. Kad tko na primjer oboli ili se poreže ili što drugo, odmah će k njima, a one će mu odmah onamo obloge, praške ili plaštar, — i bez prigovora, pomaže. A zahvalnosti ne primaju ; nama kažu, to ne treba, mi ne radimo za novce. I školu su uvele . . . Nu, ali to je luda stvar !

Dok je kočijaš pripovijedao, nije Litvinov smètao očiju s kućice.

. . . Izidje evo žena u bijelome na balkon, postoji, postoji i sakrije se . . . „Da nije ona" ? Srce gotovo poskoči u njemu. „Uskori ! uskori !" vikne na kočijaša ; taj potjera konje. Još nekoliko časaka . . . i kočija se dokotrlja kroz otvorena vrata. . . . A na pretkućnici već je stajala Kapitolina Markovna, te je sva izvan sebe pljeskajući rukama vikala : „Ja sam ga

prepoznala, ja sam ga prva prepoznala ! To je on ! to je on ! . . . Ja sam ga prepoznala !“

Litvinov skoči iz kočije ne davši da priteklo momče otvori vratašca i zagrlivši žurno Kapitolinu Markovnu poteče u kuću kroz predsoblje u dvoranu . . . Pred njime je sva postidjena stajala Taćjana. Ona ga pogleda svojim dobrim, ljubaznim očima (nešto je omršala, no to joj je pristajalo) i podala mu ruku. No on ne prihvati ruke, on padne pred njome na koljena. Ona nije to nikako očekivala, te nije znala, što bi kazala, što radila . . . Suze joj briznu na oči. Uplašila se, a sve joj se lice rascvalo od radosti . . . „Grigorije Mihajliću, što je to, Grigorije Mihajliću ?“ govorila ona . . . a on nastavio ljubiti skute odijela njezina . . . i kajući se sjetio, kako je u Badenu isto tako ležao na koljenima pred njome . . . No tad — i sad !

— Tanja, ponovi on, — Tanja, ti si mi oprostila. Tanja?

— Teto, teto, a što to bi ? obrati se Taćjana ka Kapitolini Markovnoj, koja je unišla.

— Ne smetaj, ne smetaj mu, Tanja, odgovori dobra starica. — Vidiš : pokajnu je glavu donio.

Vrijeme je ipak, da svršim ; a i dodati nema se što ; čitatelj se i sam domišlja . . . No, a što bi od Irine ?

Ona je sve još isto tako dražesna ne gledajući na trideset svojih godina. Mladi se ljudi zaljubljuju u nju bez pameti, i još bi se zaljubljivali više, kad . . kad . .

Čitatelju, ne biste l' se prenijeli s nama na nekoliko časaka u Petrograd, u jednu od prvih tamošnjih zgrada ? Pogledajte : pred vama je prostrana soba, uredjena, ne ću reći bogato — ovaj je izraz odviše nizak, — no dostojanstveno, odlično, divno. Osjećate li vi neki trepet poniznosti ? Znajte : vi ste stupili u hram, u hram, posvećen višoj pristojnosti, preljubaznoj kreposti, riječju : nadzemnome. Nekaka vas tajna, zaista tajna tišina obuzima. Baršunasti zastori na vratima, baršunaste

zavjese na prozorima, debeo, lak sag na podu, sve kao da je unapred odredjeno i usposobljeno, da ukroti, da umekša svaki grub zvuk i jake osjete. Pomno zavješene svjetiljke ucjepljuju odlična čuvstva; pristojan miris razliven u stisnutu zraku, isti samovar na stolu pišti stegnuto i čedno. Domaćica, osoba odlična u petrogradskom svijetu, govori, da se jedva čuje; ona govori uvijek tako, kao da je u sobi teško bolestan čovjek gotovo na umoru; druge dame nasljedujući je, jedva da šapću, a sestra njena točeći čaj miče već sasvim bezglasno usnama, tako, da se sjedeći pred njom mladi čovjek, koji je slučajno zapao u hram pristojnosti, pače ni ne domišlja, što ona od njega hoće? a ona mu po šesti put zuca: „Voulez vous une tasse du thé[1]?" Po kutovima vide se mladi stasiti muškarci; tiha se čežnja sja u njihovim pogledima, nesmutljivo tih, ako i laskav je izraz njihovih lica; mnoštvo znakova odličja tiho svjetluca na njihovim grudima. I razgovor vodi se tih; tiče se predmeta duhovnih i patriotskih, „Tajanstvene kapi" F. J. Glinke, misije na Istoku, manastira i bratstva u Bijeloj Rusiji. Rijetko prolaze tihano stupajući po meku sagu livrejovani lakeji. Ogromni njihovi listi, obučeni u tijesne svilene čarape, ćutke se stresu pri svakom koraku; smjerni trepet snažnih mišica samo je udvajao opći utisak divote, dobrohotnosti, smjernosti... To je hram! to je pravi hram!

— Jeste l' danas vidjeli gospodju Ratmirovljevu? kratko pita jedna osoba

— Srela sam je u Lise, odgovara kao Eolova harfa domaćica: — žao mi je... U nje je zloban duh... elle n'apas la foi[2]."

— Da, da, ponavlja osoba... ovo je, sjećate se, Petar Ivanić za nju rekao i posve istinito rekao, qu' elle a... qu' elle a l' zloban duh.

[1] Izvolite čašicu čaja? [2] U nje nema vjere.

— Elle n'a pas la foi, isparuje se kao kadioni dim glas domaćice. — C' est une ame égarée.[1] U nje je zloban duh. — U nje je zloban duh, ponavlja samo usnama sestra.

I evo zašto se svi mladi ljudi upoprijeko ne zaljubljuju u Irinu . . . Oni je se boje . . . oni se boje njezina „zlobnoga duha". Taka nasta o njoj hodilica riječ ; u toj riječi, kako u svakoj riječi, ima nešto istine. I ne boje je se samo mladi ljudi, nje se boje i odrasli i visoko postavljena lica, pače i najviše osobe. Nitko ne umije tako vjerno i fino opaziti smiješnu ili slabu stranu značaja, nikome nije dano tako nemilostivo je priklopiti nezaboravnom riječi . . . I ta riječ to više peče, što izlazi iz blagomirisavih, prekrasnih usta . . . Teško je reći, što se zbiva u toj duši, no u gomili njenih obožavatelja nema nikoga, koga bi priznavali za izabranika njezina.

Muž se Irinin brzo pomiče na onome putu, što se u Francuza zove put časti. Debeli ga general preskakuje, smjerni ostaje otraga. U istom gradu, gdje živi Irina, živi i naš prijatelj Sozont Potugin. On se rijetko s njome vidi, a i nema za nju osobite potrebe da podržava s njime svezu . . . Ona djevojčica, koju su povjerili njegovoj brizi, nedavno je umrla.

---

[1] To je poludjela duša.

DATE DUE

D L 433—

891.7 T93dyXC
3 5556 008 624 231

NORTHWESTERN
UNIVERSITY LIBRARY

BOO
PLEASE KEEP

891.7
T93dyXC

356343

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com